

EVÄITÄ ELÄMÄÄN

Kolmas- ja neljäsluokkalaisten oppilaiden käsityksiä itsetuntoon yhteydessä olevista tekijöistä koulussa

Marja-Leena Jokiaho

Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Chydenius-Instituutti

Luokanopettajien aikuiskoulutus

Kevät 2000

TIIVISTELMÄ

Jokiaho, M-L. 2000. Eväitä elämään. Kolmas- ja neljäsluokkalaisten oppilaiden käsityksiä itsetuntoon yhteydessä olevista tekijöistä koulussa. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-Instituutti. 122 s.

Lapsen itsetunto rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Nykyään lapset viettävät suuren osan päivästä koulussa, joten koulun vuorovaikutussuhteiden merkitys lapsen itsetunnon rakentumisessa korostuu. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa on tavoitteena lapsen terveen itsetunnon kehittäminen ja tasapainoisen persoonallisuuden rakentaminen. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kolmas- ja neljäsluokkalaisten oppilaiden käsityksiä itsetuntoon yhteydessä olevista tekijöistä koulussa.

Aihetta lähestyttiin kvalitatiivisella tutkimusotteella. Tutkimusmenetelmänä käytettiin haastattelua, koska tutkimuksessa pyrittiin saamaan syvällisempää tietoa oppilaiden käsityksistä itsetuntoon liittyvistä tekijöistä. Haastateltavana oli neljä oppilasta, jotka valittiin 45 oppilaasta James Battlen itsetuntotestiä käyttäen. Testin perusteella oppilaat jakautuivat neljään eri luokkaan itsetunnon määrän mukaan. Itsetuntoluokat olivat vahva, keskinkertainen, heikko ja hyvin heikko. Tutkimukseen valittiin jokaisesta luokasta yksi tyypillinen tapaus haastateltavaksi.

Tutkimuksen tulosten mukaan oppilaiden käsitykset itsestään eroavat hyvin paljon toisistaan. Hyvällä tai huonolla itsetunnolla on selvä yhteys siihen, miten tyytyväinen lapsi on itseensä, miten hän suhtautuu tovereihinsa, koulunkäyntiin ja yleensäkin elämään. Itsetunniltaan vahva lapsi arvostaa ja näkee enemmän myönteisiä asioita itsessään ja ympärillään kuin itsetunniltaan heikko lapsi. Tutkimuksen tulosten mukaan toverisuhteet ovat koulussa lapsen itsetunnon kehittymisen kannalta oleellisen tärkeitä. Lapsen itsetunto rakentuu tovereilta saadun palautteen myötä. Hyvät toverisuhteet tukevat itsetunnon tervettä kehittymistä ja huonot toverisuhteet murentavat itsetuntoa. Myös opettajan antama palaute muokkaa lapsen käsitystä itsestään. Tutkimukseen osallistuneet oppilaat pitivät opettajaa tärkeänä henkilönä, tällöin palautteen merkitys on suurempi.

Avainsanat: itsetunto, 9-10-vuotiaat lapset, toverit, opettaja, ala-aste

SISÄLTÖ

1 ITSETUNNON TUKEMINEN KOULUN KASVATUSTAVOITTEENA	
2 TYYNTÄ MYRSKYN EDELLÄ – YLEISTÄ 9-10-VUOTIAAN LAPSEN KEHITYKSESTÄ.....	8
3 ITSETUNNON KEHITYS.....	10
3.1 Itsetunnon kehityksen varhaiset vaiheet.....	10
3.2 Itsetunnon kehitys kouluiässä.....	12
4 MITÄ ITSETUNTO ON?.....	14
4.1 Itsetunnon määrittelyä.....	14
4.2 Itsetunnon rakenne.....	18
5 LAPSEN ITSETUNTOON YHTEYDESSÄ OLEVIA TEKIJÖITÄ.....	21
5.1 Koti ja lapsen itsetunto.....	21
5.2 Koulu ja lapsen itsetunto.....	23
5.3 Opettaja ja lapsen itsetunto.....	27
5.3.1 Kasvattajan mahdollisuudet ohjata lapsen itsetunnon kehittymistä....	30
5.3.1.1 Perusturvallisuus.....	31
5.3.1.2 Itsensä tiedostaminen.....	34
5.3.1.3 Yhteenkuuluvuus.....	35
5.3.1.4 Tehtävä- eli tavoitetietoisuus.....	37
5.3.1.5 Pätevyys.....	39
5.4 Toverit ja lapsen itsetunto.....	40
6 ITSETUNNON PYSYVYYS.....	44
7 MITÄ MERKITYSTÄ HYVÄLLÄ ITSETUNNOLLA ON?.....	45
8 MITÄ SEURAUKSIA HUONOSTA ITSETUNNOSTA ON?.....	47

9	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	50
9.1	Laadullisen tutkimuksen määrittelyä.....	50
9.2	Fenomenografinen tutkimus.....	51
9.3	Haastattelu ja sen tulkinta.....	52
10	TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN ENSIMMÄINEN VAIHE.....	55
10.1	Mittarin laadinta.....	55
10.2	Tutkimusjoukko.....	57
10.3	Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen tulokset.....	58
11	TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN TOINEN VAIHE – HAASTATTELU JA SEN ANALYSOINTI.....	62
11.1	Itsetunnon vahva oppilas.....	62
11.1.1	Jussin käsityksiä itsestään.....	63
11.1.2	Jussin käsityksiä opettajan toiminnasta.....	64
11.1.3	Jussin käsityksiä tovereistaan.....	68
11.1.4	Jussin käsityksiä omasta luokastaan.....	69
11.2	Itsetunnon keskinkertainen oppilas.....	70
11.2.1	Nooran käsityksiä itsestään.....	71
11.2.2	Nooran käsityksiä opettajan toiminnasta.....	75
11.2.3	Nooran käsityksiä tovereistaan.....	78
11.2.4	Nooran käsityksiä omasta luokastaan.....	79
11.3	Itsetunnon heikko oppilas.....	81
11.3.1	Vesan käsityksiä itsestään.....	81
11.3.2	Vesan käsityksiä opettajan toiminnasta.....	86
11.3.3	Vesan käsityksiä tovereistaan.....	88
11.3.4	Vesan käsityksiä omasta luokastaan.....	90
11.4	Itsetunnon hyvin heikko oppilas.....	91
11.4.1	Essin käsityksiä itsestään.....	92
11.4.2	Essin käsityksiä opettajan toiminnasta.....	95
11.4.3	Essin käsityksiä tovereistaan.....	96
11.4.4	Essin käsityksiä omasta luokastaan.....	100
12	HAASTATTELUN TULOSTEN TARKASTELUA.....	102

12.1 Oppilaiden käsityksiä itsestään.....	102
12.2 Oppilaiden käsityksiä opettajan toiminnasta.....	103
12.3 Oppilaiden käsityksiä tovereistaan.....	104
12.4 Oppilaiden käsityksiä omasta luokastaan.....	106
13 POHDINTA.....	108
13.1 Tutkimuksen tulosten tarkastelua.....	108
13.2 Koulun mahdollisuudet lapsen itsetunnon kehityksen tukemisessa.....	110
13.3 Laadullisen tutkimuksen luotettavuus.....	112
13.4 Kritiikkiä ja jatkotutkimushaasteita.....	114

LÄHTEET

LIITTEET

1 ITSETUNNON TUKEMINEN KOULUN KASVATUSTAVOITTEENA

Peruskoulun opetus- ja kasvatustyön lähtökohtana on myönteinen ihmiskäsitys, jonka mukaan lapsi ymmärretään uteliaaksi, oppimishaluiseksi ja aktiiviseksi yksilöksi. Terveen itsetunnon kehittymisen ja tasapainoisen persoonallisuuden rakentumisen kannalta lapsen kasvun tukeminen ja opiskelun kannustaminen on tärkeää. Koulun tulee välittää sellaisia arvoja, jotka edistävät yksilöllisyyden vahvistumista, lapsen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten voimavarojen tasapainoista kehittymistä. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 9, 12.)

Lapsen persoonallisuuden kehityksen yhtenä lähtökohtana on vahva itsetunto. Vahvan itsetunnon turvin lapsi pystyy hyväksymään itsensä heikkouksineen ja vahvuuksineen sekä hyväksymään myös muut ihmiset. Itsetunto on yksilön kehitystä ja elämää ohjaava tekijä, joka vaikuttaa ratkaisevasti hänen ajatteluunsa ja käyttäytymiseensä. Lapsen tulee saada rohkaisevaa palautetta ja hyväksyntää hänelle tärkeiltä ihmisiltä, jotta hänen itsetuntonsa kehittyisi vahvaksi. Kodin merkitys itsetunnon vahvistajana on huomattava. Perheen sisäiset suhteet ja vanhempien huolenpito antavat lapselle turvallisuuden tunteen, mitä tarvitaan vahvan itsetunnon rakentumisessa.

Koulun tärkeimpiä tehtäviä on oppilaiden itsetunnon kehittäminen. Koulun pitää kasvattaa itseensä ja muihin myönteisesti suhtautuvia lapsia. Opettajan tulee osata ohjata lapsen persoonallisuuden tasapainoista rakentumista. Ahon (1997, 25-26) mukaan itsetunnon herkintä kehitysaikaa ovat ikävuodet 6-13, koska tällöin lapsen havainto-, arviointi- ja päättelykyvyt ovat kehittyneet riittävästi. Tutkimusten mukaan kouluun tultuaan lapsen itsetunto heikkenee selvästi (Aho 1994). Tällainen minäkäsityksen heikkeneminen ei ole koulun kasvatustavoitteiden eikä lapsen kehityksen kannalta myönteinen tulos. Lapsi irtautuu kodista ja hänellä on koulussa vertailukohteita. Hän saa jatkuvasti palautetta hänelle tärkeiltä ihmisiltä. Lapsi rakentaa vuorovaikutuksessa käsitystä itsestään. Itsetunnon kehityksen kannalta on tärkeää tunteeko lapsi olevansa hyväksytty ja rakastettu. Lapsi arvostaa itseään sen mukaan, miten hän kokee itseään kohdeltavan ja arvostettavan.

Huonon itsetunnon pohja on usein koulusta lähtöisin, mikä ilmenee Mari-Anna Frangenin tuoreen väitöskirjan mukaan. Suomeen on kasvanut viimeisten

kymmenen vuoden aikana nuorten kahtiajakautunut joukko. Valtaosalla heistä on valoisa elämänasenne ja hyvä itsetunto. Osalla oppilaista on varhaisilta kouluvuosilta peritty huono itsetunto, mikä on seurausta kavereiden puuttumisesta tai koulukiusaamisesta. Kun kielteinen elämänasenne on usein pysyvä, syrjäytyminen voi alkaa jo lapsena. Jos lapsi ei löydä paikkaansa koulun sosiaalisissa kuvioissa, syrjäytyminen alkaa kouluaikana. (Ilkka 2000.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää oppilaiden käsityksiä itsetuntoon yhteydessä olevista tekijöistä koulussa. Lasten käsitykset ovat yhteydessä hänen itsetuntoonsa, hän tulkitsee ympärillään olevaa maailmaa itsetuntonsa perusteella. Aikaisempia tutkimuksia on tehty itsetunnosta ja siihen läheisesti liittyvistä alueista, esimerkiksi minäkäsityksestä, minäkuvasta, itsearvostuksesta tai itseluottamuksesta. Monet tutkimuksista ovat keskittyneet itsetunnon määrän kuvaamiseen kvantitatiivisin menetelmin. Tämä tutkimus on syvällisempää lasten käsitysten ymmärtämistä ja selvittämistä. Tutkimus on kvalitatiivinen ja menetelmänä on käytetty teemahaastattelua, haastateltavat valittiin käyttämällä James Battlen itsetuntotestiä. Haastattelun tavoitteena on saada selville, mitä näillä lapsilla on mielessään sekä selvittää tunteita, ajatuksia, tavoitteita tai aikaisempia tapahtumia. Tällä tutkimusmenetelmällä on mahdollista selvittää lasten sisäisiä näkökulmia ja heitä ympäröivän maailman merkityksiä.

2 TYYNÄ MYRSKYN EDELLÄ - YLEISTÄ 9-10 VUOTIAAN LAPSEN KEHITYKSESTÄ

Ennen murrosikää olevat vuodet ovat tasaisen kehittymisen aikaa, koska lapsi on psyykkisesti ja fyysisesti elinvoimainen ja tasapainoinen. Koulunkäynti on päässyt hyvään alkuun, koulunkäynnin aloittamisen vaikeudet on ohitettu ja lapsi on sopeutunut koululaisen elämään. Tämänikäiset lapset arvostavat aikuisia ihmisiä, he kysyvät aikuisen mielipidettä ja ottavat sen huomioon. Äitiin ja isään syntyy uudenlainen suhde: lapsi haluaa keskustella ja pohtia asioita. Lapsi tarvitsee aikuisia, jotka tukevat hänen yksilöllisyyttään. Oppiakseen lapsi samastuu aikuisiin, joista hän pitää.

Kontaktin tarve on 9-10-vuotiailla lapsilla suuri, tovereiden merkitys kasvaakin entisestään. Lapsella on vahva hyväksytyksi tuleminen tarve toveripiirissä, aikuinen on tässä asiassa hieman taka-alalla. Lapsi peilaa itseään ja muodostaa käsitystään itsestään tovereiden kautta. Voimakas liittyminen toveripiiriin irtaannuttaa lasta perheyhteisöstä. Irttaantuminen ei vielä ole uhmaavaa. (Jarasto & Sinervo 1998, 43-44.) Toverit eivät voi koskaan korvata perhettä, eikä perhe ystävyysuhteita. Kummatkin ovat lapselle tarpeellisia. Arajärven (1988, 33) mukaan toverisuhteissa sukupuolierot ovat selvät; ystävä on tavallisesti samaa sukupuolta. On tärkeää, miten ryhmässä toimitaan ja millaista toiminta on tai ketkä kuuluvat ryhmään. Ystävyden myötä lapsen kyky empatiaan kehittyy.

Lapsi kykenee ajattelemaan konkreettisilla ajatusoperaatioilla ja samalla hänen itsekeskeisyytensä vähenee. Lapsi pystyy paremmin erottamaan ajatuksensa teoistaan, jolloin hänen on helpompi suunnitella toimintaansa ennen sen toteuttamista. Tämänikäinen lapsi pohdiskelee usein rauhassa ja hiljaisuudessa asioita. Lapsella on kuitenkin enemmän taipumus toimintaan. Lapsi saattaa pohtia suuria elämänkysymyksiä, kuten elämän syntyä ja kuolemaa. Rödstramin mukaan nuorempiin lapsiin verrattuna tämänikäinen lapsi ajattelee vähemmän tilannesidonnaisesti. Lapsen kyky loogiseen ajatteluun kasvaa ja hän pystyy entistä paremmin oivaltamaan asioiden seurauksia. Lapsen ajatustoiminnot ovat läheisessä yhteydessä toimintaan, jonka perustana on aina todellisuus. Vaikka tämänikäisten lasten ajattelu on konkreettisella tasolla, heidän ajatustensa sisältö ei rajoitu ainoastaan yksinkertaisiin tai konkreettisiin

kysymyksiin. Lasten ajattelu alkaa muistuttaa teini-ikäisten ja aikuisten ajattelua; he ajattelevat samalla tavalla monimutkaisia asioita vaikkakin konkreettisella tavalla. (Rödström 1992, 38-46.)

Kolmasluokkalaisilla uudet kouluaineet ja vaatimukset voivat aiheuttaa huolta ja tunnetta osaamattomuudesta. Luettavien kirjojen ja läksyjen määrän lisääntyessä opiskelutaidot tulevat tärkeiksi. Kääriäisen mukaan suoritustilanteet saattavat tuntua ylivoimaisilta, jos lukemis- ja kirjoittamistaidot eivät ole kovin hyvin kehittyneet. Lahjakkuuden eri osa-alueet alkavat tässä ikävaiheessa eriytyä. Harrastukset tulevat monipuolisimmiksi taitojen ja kestävyuden lisääntyessä. Kolmasluokkalainen oppilas on tavallisesti yritteliäs, oma-aloitteinen ja itsenäinen. Psykoseksuaalisessa kehityksessä on menneillään niin sanottu latenssikausi, jolloin tytöt ja pojat toimivat omissa ryhmissään. Moraaliasioissa kolmasluokkalaiset ovat realisteja. Ulkomuisti on myös parhaimmillaan. (Kääriäinen 1989, 19-20.)

Neljäsluokkalaiset osaavat jo hyvin koulunkäynnin perustaidot, joten hän voi jo nauttia opiskelusta. Kääriäisen mukaan kymmenvuotiaat lapset ovat tasapainoisimmillaan. He ovat oma-aloitteisia, vastaanottavaisia ja kestäviä toiminnoissaan. Myöhemmin kehityksen edetessä yksilölliset erot suurenevät ja neljäsluokkalaiselle tyypillinen joustavuus alkaa vähentyä. Itseensä ja ympäristöönsä suhtautuminen on realistista. Voimakas itsekeskeisyyden vaihe on tähän ikään mennessä ohitettu. Nyt lapsi kykenee jo asettumaan toisen ihmisen asemaan ja välttämään mielipahan aiheuttamista. Ihmisen kymmenen ensimmäistä elinvuotta ovat perusta tulevalle koulumenestykselle ja myönteiselle käsitykselle itsestä. Tästä ajasta lapsi on käynyt koulua neljä vuotta, jolloin erilaiset kehitystehtävät ja oppisaavutukset muodostavat tärkeän kokonaisuuden. (Kääriäinen 1989, 20.)

3 ITSETUNNON KEHITYS

3.1 Itsetunnon kehityksen varhaiset vaiheet

Minän kehitys on ihmisen koko eliniän jatkuva prosessi. Itsetunnon perusta luodaan kuitenkin jo lapsuudessa. Vauvan itku kehittyy tahdon ilmaukseksi: lapsi oppii, että hän voi hallita itseään ja maailmaa ympärillään. Luottamus hoitajaan muuttuu vähitellen luottamukseksi itseen. Vauvan kehitykselle on tärkeää, että ensimmäinen ihmissuhde on turvallinen ja syvä kiintymys- ja vuorovaikutussuhde. Äidin syli on lapsen turvan, lämmön ja lohdutuksen paikka. Kalliopuskan (1990, 27-28) mukaan tunne-ilmmaisujen vastavuoroisuus ja fyysinen läheisyys luovat perustan tasapainoiselle tunne-elämälle. Tämä vaihe luo perustaa myöhemmälle itsetunnon kehittymiselle.

Minän syntymisen ensimmäinen vaihe on kehonkaavan muodostuminen. Lapsi havaitsee olevansa fyysisesti erillinen muista ihmisistä. Kun lapsi tekee sattumanvaraisesti jotain, hän huomaa viehättävänsä vanhempia. Hän liittää vanhempien ihastuksen itseensä ominaisuudekseen. Tämä on jo alku itsetunnon kehitykselle, vaikka lapsi ei ole vielä saavuttanut ensimmäistä ikävuottaan. (Keltikangas-Järvinen 1994, 101-103.) Kun lapsi huomaa vanhempien olevan iloisia hänen toiminnastaan, hän innostuu entistä enemmän yrittämään viehättääkseen vanhempiaan.

Harjoitteluvaiheessa liikkumisen edistyminen lisää lapsen itsenäisyyttä. Kävelemään oppiminen on yksilöitymisen suurin harppaus. Käveleminen antaa lapselle uuden mielihyvän lähteen. Äiti muuttuu toisella ikävuodella olevan lapsen elämässä uudelleen keskipisteeksi. Turvallisuuden hakeminen äidin luota ei enää riitä. (Vuorinen et al. 1997, 71-74.) Tässä vaiheessa lapsi joutuu hyväksymään oman erillisyytensä. Vaihe on heräävän itsetunnon ja sen ongelmien kanssa tasapainoilua. (Koppinen & Koppinen 1988, 67). Yksi - kaksivuotias lapsi sietää paremmin vanhempien poissaoloja sisäistettyään isän ja äidin kuvan. Eroahdistusta lieventävät siirtymäobjektit, kuten nalle tai nukke.

Psykologisen syntymän viimeinen vaihe, individuaatio eli yksilöitymisen kiinteytymisvaihe, ajoittuu kolmanteen ikävuoteen. Lapsi tuntee olevansa itsenäinen yksilö ja tietää itsensä rajat. Tässä vaiheessa hyvä perusluottamus ilmenee varmuutena hoitajan rakkauden säilymisestä silloinkin, kun hän on poissa tai vihainen. Tunnekohteiden pysyvyys saavutetaan hitaasti, koska vanhemmat joutuvat päivittäin

asettamaan lapselle rajoja. (Vuorinen et al. 1997, 78-79.) Objektikonstanssin saavuttaminen on hyvin tärkeä ihmisen myöhemmälle psyykkiselle kehitykselle. Objektikonstanssi mahdollistaa pysyvän minäkuvan muodostumisen. Ehjän minäkuvan syntyminen on terveen itsetunnon perusta. (Keltikangas – Järvinen 1985, 58.)

Yksilöllisyyden kiinteytyminen tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Lapsi samastuu hoitajiinsa ja peilaa itseään heidän reaktioistaan. Peilisuhteen vaikutuksesta vanhempien merkitys lapsen itsetunnon kehittäjänä on keskeinen. Lapsi reagoi johonkin, jolloin vanhemmat ihastuvat. Lapsi liittää tämän myönteisen tunnelmaisun itseensä. Samastumalla läheisiin ihmisiin lapsi muokkaa itseensä liittyviä mielikuvia. Itsetunto määräytyy sen perusteella, miten myönteisiä tai kielteisiä mielikuvia yksilö muodostaa itsestään. Itsetunnon kehitykselle on hyväksi, jos lapsi saa omaa tahtiaan edeten kokea asteittain erillisyytensä ja kolmannen ikävuoden uhmaiän. (Vuorinen et al. 1997, 80-82.) Lapsen kehittyvä itsetunto tarvitsee rakennusaineikseen vanhempien kannustusta ja erilaisia kokemuksia. Vanhempien hoito ja ihailu luovat lapsen itsetunnon perustaa. Lapsen oppiessa uusia asioita jaettu ilo lapsen ja vanhempien välillä vahvistavat lapsen minää. Onnistumisen elämykset luovat pohjaa lapsen itsetunnolle ja hän pystyy myös myöhemmin arvostamaan itseään, vaikka hän ei aina onnistuisikaan hyvin.

Terveen itsetunnon kehittymisen kannalta vastasyntyneestä lähtien on tärkeää, että lapsi voi kokea olevansa aikuiselle iloksi. Kun kiintymyksen perusta omaan äitiin ja isään on myönteinen, tunne siirtyy käsitykseen itsestä. Lapsen käsitys itsestään myöhemmin kielteiseen tai myönteiseen suuntaan riippuu hyvin paljon aikuisten käsityksistä. Lapsi tarvitsee aikuisen mielenkiintoa, kunnioitusta ja tunnustusta sille, mitä hän tekee. Itsetunnon kehittymisen perustana aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa on, että lasta arvostetaan ja rakastetaan yksilönä. (Arajärvi 1988, 65-71.) Kun lapsi hyväksytään ja häntä kohdellaan ystävällisesti, hän oppii tuntemaan rakkautta. Lapsi, joka kasvaa turvallisessa ympäristössä ja häntä rohkaistaan, oppii luottamaan itseensä ja toisiin ihmisiin. Tämä on elämässä myöhemminkin tärkeää. Se, miten lapsesta on huolehdittu vauvaiässä, näkyy aikuisenakin. Hyväksytyksi tuleminen kokemus jättää persoonallisuuteen pysyvät jäljet. Turvallisuudentunne on peräisin varhaisesta lapsuudesta.

3.2 Itsetunnon kehitys kouluikässä

Lapsen käsitys itsestään on alkanut muotoutua varhaislapsuudessa, mutta kouluikäinen tulee siitä toisella tavalla tietoiseksi. Koulussa saadut oppimiskokemukset muovaavat lapsen käsitystä itsestään joko myönteiseen tai kielteiseen suuntaan. Ekaluokkalainen aloittaa koulun yleensä innokkaana ja itseensä luottaen. Lapsi pitää itseään älykkäänä, suosittuna tai ahkerana. Pian hän saattaa huomata, ettei koulu vastaakaan hänen unelmiaan, jolloin hän kokee pettymyksen. Aho (Aho & Laine 1997, 25) on todennut ikävuosien 6-13 olevan itsetunnon herkintä kehitysaikaa, koska lapsen havainto-, arviointi- ja päättelykyvyt ovat kehittyneet riittävästi. Hänellä on koulunkäynnin alkaessa runsaasti vertailukohteita, hän irtautuu kodista ja saa säännöllisesti palautetta muilta ihmisiltä. Kodin ulkopuoliset ihmiset, joiden kanssa lapsi on päivittäin tekemisissä, ovat hänelle tärkeitä henkilöitä. Tämänikäiset lapset pelkäävät sitä, että aikuinen ei arvosta häntä. Lapsi asettaa usein itselleen liian vaativia tavoitteita ja samalla hän vertaa saavutuksiaan muiden saavutuksiin. Tästä seuraa epäonnistumisia, jotka johtavat alemmuudentunteisiin ja vähitellen itsetunnon heikkenemiseen.

Kolmannella luokalla lapsen itsetunto pysyy melko stabiilina. Fyysinen kehittyneisyys vaikuttaa tässä vaiheessa lapsen itsetuntoon. Varsinkin pojilla fyysiset ja motoriset taidot ovat tärkeitä suosion syitä, joten motorisesti hitaasti kehittyneillä lapsilla saattaa olla itsetunto-ongelmia. Tämänikäinen lapsi on hyvin herkkä kritiikille, joten rakentavakin kritiikki voi sattua pahasti hänen itsetuntoonsa. Keskimäärin kymmenvuotiaana lapsella on jo melko kiinteät ystävyysuhteet, joilla on tärkeä merkitys itsetunnon rakentumisessa. Neljännellä luokalla lapsen minäkäsitys heikkenee rajusti. Tässä iässä lapsi kärsii suunnattomasti tovereittensa ja aikuisten pilkanteosta, vaikka se olisi pelkkää leikinlaskuakin. Vähitellen vanhempien merkitys alkaa vähentyä. (Aho & Laine 1997, 27-28.)

Viides kouluvuosi on lapsen kehityksessä muutosten aikaa, sillä lapsi alkaa etsiä omaa identiteettiään. Toverit aiheuttavat paineita mukautumiseen ja samanlaisuuteen. 11-vuotias on emotionaalisesti rauhaton ja ahdistunut. Hänen mielipiteensä ja tunteensa vaihtelevat nopeasti. Tämänikäinen lapsi ei tunne itseään hyvin eikä koe itseään arvokkaana tai päteväksi. Hänelle ei riitä vanhempien hyväksyntä vaan hän vaatii lisäksi ikätovereittensa arvostusta osakseen. Konfliktit aikuisen ja 11-vuotiaan lapsen välillä ovat yleisiä. Viidesluokkalaisten itsetunto on melko heikko ja heikkenee edelleen. Kuudesluokkalaisten eli 12-13-vuotiaiden on ohittamassa vaikeahkon

kehitysvaiheen, esimerkiksi fyysiset ominaisuudet ja kömpelyys, saattavat näkyä hänen itsetunnessaan. Lapsi huomaa tarkasti puutteensa, tarkistaa minäkuvaansa tovereittensa avulla ja ennakoi toimintansa seuraukset. Tällä tavalla hän välttyy itsetuntoa heikentäviltä konfliktitilanteilta vuorovaikutussuhteissa. Tämänikäiselle lapselle on erittäin tärkeää, mitä muut ajattelevat hänestä ja käyttäytyykö hän roolinsa mukaisesti. Tyttöjen itsetunto heikkenee vielä kuudennellakin luokalla, mutta poikien itsetunto alkaa pysyä vakaana. Suomalaisista yli 30% kärsii vaikeista itsetunto-ongelmista. Vain 2%:lla on erittäin positiivinen käsitys itsestään. (Aho & Laine 1997, 28-29.)

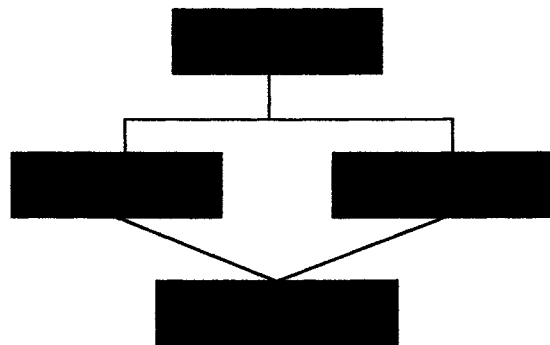
Vaikka lapsen käsitys itsestään ja itsetunnon perusta ovat muotoutuneet varhaislapsuudessa, kouluikä on hyvin merkittävä vaihe itsetunnon kehityksessä. Koulu ja toverit antavat mahdollisuuden korjata kielteistä käsitystä itsestään ja heikkoa itsetuntoa. Myös päinvastainen mahdollisuus on olemassa; varhaislapsuudessa kehittynyt alhainen itsetunto heikkenee koulussa entisestään.

4 MITÄ ITSETUNTO ON?

4.1 Itsetunnon määrittelyä

Kirjallisuudessa käsitteistö on kirjavaa, monia eri termejä käytetään tarkoittamaan samaa asiaa. Minäkäsitys on yhteiskäsite, jonka alapuolella ovat minäkuva - mitä henkilö on, ihanneminä - millainen henkilö haluaisi olla ja itsetunto - miten henkilö kokee ristiriidan minäkuvan ja ihanneminän välillä. Minäkäsitys määritellään yksilön psyykkisten ja fyysisten ominaisuuksien summaksi, joka sisältää kolme näkökulmaa: kognitiivinen-, affektiivinen- ja käyttäytymisnäkökulma. Minäkäsitys on yksilön käsitys itsestään ja identiteetistään. (Lawrence 1996, 1-2.)

Kuvio 1. Minän määrittelyyn liittyvien käsitteiden suhteet (Lawrence 1996 mukaeltona)

Salmivallin mukaan käsitteet minäkäsitys (self-concept) ja itsetunto (self – esteem) sekoitetaan usein toisiinsa ja niitä käytetään synonyymeina. Hänen mukaansa kysymys on kahdesta eri asiasta, vaikka ne liittyvätkin toisiinsa. Eroille voidaan löytää sekä empiirisiä että teoreettisia perusteita. Minäkäsitys ja minäkuva viittaavat yksilön uskomuksiin hänen omista ominaisuuksistaan ja piirteistään. Ne vastaavat kysymykseen: 'Kuka minä olen?' tai 'Millainen minä olen?' Itsetunnon käsitteellä viitataan arviointiin omasta arvosta, kuinka yksilö hyväksyy itsensä sellaisena kuin on eli kuinka tyytyväinen ihminen on itseensä. Sitä voidaan pitää vastauksena kysymykseen: 'Miten suhtaudun siihen, millainen olen?' Hyvään itsetuntoon liittyvät

itseensä kohdistuvat myönteiset tunteet ja itsetuottamus, jolloin ihminen uskoo selviytyvänsä erilaisista tehtävistä ja tilanteista. Hyvään itsetuntoon liittyy myös omien virheiden myöntäminen sekä niiden hyväksyminen. Ihminen arvostaa itseään siitä huolimatta, että häntä esimerkiksi ujostuttaa sosiaalisissa tilanteissa. Kaikki uskomuksemme eivät vaikuta itsetuntoon. Arvostamamme asiat ja uskomukset vaikuttavat itsetuntoomme. (Salmivalli 1998a,19, 1998b 117-119.)

Ahon mukaan käsitteitä minä, minäkäsitys, minäkuva, itsetunto, itsetuottamus ja omanarvontunne on usein vaikea erottaa toisistaan. Itsetunnon käsitettä käytetään Ahon mielestä melko harvoin. Minäkäsitystä, minäkuva ja itsetuntoa käytetään joskus rinnakkaisina toisilleen ja synonyymeina. Minäkäsityksellä ja minäkuvaalla tarkoitetaan ihmisen kokonaisnäkemystä itsestään. Minäkäsitykseen eli minäkuvaan kuuluvat sekä ihmisen kognitiivinen puoli että hänen affektiivinen ja arvioiva suhtautumistapansa itseensä. Realistisen vahva minäkäsitys ei poikkea paljon hyvästä itsetunnosta. Itsensä arvostaminen (affektiivinen, evaluatiivinen puoli) määrää enemmän itsetuntoa kuin minäkäsitystä, jossa korostuu itsensä tuntemus (kognitiivinen puoli). Subjektiiiviset tunnekokemukset kuuluvat itsetuntoon, minäkäsityksessä pyritään tiettyyn objektiivisuuteen. Itsetunto kertoo tiedostaako ihminen itseensä, tuntee hän itseensä ja arvostaako hän itseään. Tärkeintä itsetunnossa on itsensä arvostaminen eli minkälaiseksi yksilö kokee arvonsa ja merkityksensä. Myös itsensä tuntemus ja itsensä tiedostaminen korostuvat itsetunnossa. (Aho 1987, 3; Aho 1996, 9; Aho & Laine 1997, 20.)

Keltikangas – Järvinen pitää itsetuntona sitä, kuinka paljon hyviä ominaisuuksia yksilö näkee itsessään. Itsetuntonaan vahvalla ihmisellä on enemmän myönteisiä kuin kielteisiä käsityksiä itsestään. Itsetuntoa voi nimittää myös itsearvostukseksi tai – luottamukseksi; ihminen osaa olla tyytyväinen suorituksiinsa ja tekemiinsä ratkaisuihin. Ihminen kykenee näkemään elämänsä ainutkertaisena ja olevansa tärkeä. Hyvään itsetuntoon kuuluu kyky arvostaa muita ihmisiä. Itsetuntonaan vahva on itsenäinen ja muiden mielipiteistä riippumaton yksilö. Epäonnistumiset eivät lannista hyvää itsetuntoa, vaan pettymykset osataan ottaa elämään kuuluvina vaiheina. (Keltikangas – Järvinen 1994, 17-22.)

Itsetunnolla tarkoitetaan tunnetta omasta hyvyydestä, arvokkuudesta ja pätevyyydestä. Itsetunto perustuu arviointeihin ja on melko pysyvä. Itsetuntoon liittyy tunnepitoinen suhtautuminen muiden arviointeihin omasta itsestä, itsensä tiedollinen arviointi sekä tunne omasta arvosta. Arvioinnit käsittelevät fyysistä ja psyykkistä

olemusta, kykyjä ja aikaansaannoksia. Itsetuntoon liitetään usein käsitteitä itserakkaus, itsekunnioitus, itsehyväksyntä, itsetyytyväisyys, itsensä arvostaminen ja tehokkuus, itsepätevyyden tunne, itsensä ja ihanneitsen välinen erilaisuus sekä minän lujuus. Itsetunto liittyy kiinteästi yksilön persoonallisuuteen ja minän toimintoihin, ennen kaikkea se kuvaa itsearvostuksen astetta. Itsearvostus määritellään positiivisuus-negatiivisuus -ulottuvuudella. Itsearvostus on henkilökohtainen näkemys omasta arvosta. Alhaisella itsearvostuksella tarkoitetaan tyytymättömyyttä omiin suorituksiin ja yleensä itseän. (Kalliopuska 1990, 9-11; Kalliopuska, Heikurainen & Larsio 1997, 6.)

Vaikka käsitteet minäkäsitys ja itsetunto esiintyvät tieteellisessä kirjallisuudessa, puuttuvat täsmälliset määrittelyt näiden kahden käsitteen välillä. Minäkäsitys keskittyy uskomuksiin, joita ihmisellä on itsestään. Minäkäsitys sisältää sekä yksilön kuvaavat että arvioivat luonteenpiirteet itsestään. Itsetunto liittyy yleisiin uskomuksiin ja tuntemuksiin, joita yksilöllä on ihmisenä, esimerkiksi miten tyytyväinen yksilö on itseensä tai pitääkö hän itsestään. (Burnett 1994.)

Korpisen mukaan minä sisältää ihmisen käyttäytymisen ja toimintojen kokonaisuuden. Minäkäsitys on muodostunut yksilön kokemuksista sisältäen hänen havaintonsa itsestään. Itsearvostus (self-esteem) on minäkäsityksen tärkein osa-alue, joka käsitetään yleensä minään kohdistuvaksi henkilökohtaiseksi asenteeksi. Itsearvostus voi olla hyvä tai huono, korkea tai matala, myönteinen tai kielteinen. Itsearvostus ilmenee erityisesti sosiaalisessa kanssakäymisessä. Itsearvostus vaikuttaa siihen, miten yksilö tuntee ja toimii. Itseensä myönteisesti suhtautuva hyväksyy helposti muut. Myönteisesti suhtautuvat selviytyvät ympäristön paineista, uskovat suoriutuvansa tehtävistään, ovat sosiaalisesti riippumattomampia ja luovempia. Tällaiset ihmiset uskaltavat ilmaista eriävän mielipiteensä ympäristön paineista huolimatta. He kunnioittavat itseään ja pitävät itseään arvokkaina. Itsearvostukseltaan heikko ei luota itseensä. Hän vetäytyy sosiaalisissa tilanteissa ja on riippuvainen ympäristöstään. Hän ei kunnioita ja voi jopa halveksia itseään. (Korpinen 1990, 8, 11-12 .)

Minäkuvalla tai -käsityksellä tarkoitetaan yksilön näkemystä itsensä. Millaisina näemme itsemme riippuu sukupuolesta, rodusta, iästä, fyysisistä ja persoonallisista luonteenpiirteistä, kyvyistä ja jopa nimestämme, joihin vaikuttavat sosiaaliluokka, kulttuuri ja uskonto. Ryhmä, johon tunnemme kuuluvamme, vaikuttaa meihin. Minäkuvaan vaikuttaa voimakkaasti se, mitä luulemme muiden meistä

ajattelevan. Ihanneminällä tarkoitetaan sitä, mitä haluaisimme olla. Millaisia tunnettomme olevamme on itsetuntoa. Jos minäkuvan ja ihanneminän välillä on suuri ero, itsetuntonamme on alhainen. Vastaavasti, jos minäkuva ja ihanneminä ovat lähellä toisiaan, itsetuntonamme on hyvä. (Roffey, Tarrant & Majors 1994, 20-22.)

Ojanen erottaa minässä kolme osaa: identiteetti, minäkuva ja itsetunto. Niitä voidaan kysymyksillä luonnehtia seuraavasti: Identiteetti: Kuka minä olen ja mihin kuulun? Minäkuva: Millainen minä olen? Itsetunto: Mikä on minun arvoni ja merkitykseni? Kun joku kuvaa itseään, hän kuvaa identiteettiään. Sanassa korostuvat yksilöllisyys ja yhteenkuuluvuus johonkin ryhmään tai yhteisöön. Kysymys on ihmisen paikan määrittelystä. Minäkuvalla tarkoitetaan adjektiiveilla, esimerkiksi pitkä, hoikka, rauhallinen, kuvattavia piirteitä ja ominaisuuksia. Itsetunto on edellisiä hankalamp-
määritellä. Itsetunto on sana, jolla kootaan yhteen monia erilaisia asioita. Kun ihmisellä on hyvä itsetunto, hän tuntee sekä vahvat että heikot puolensa mutta arvostaa itseään puutteistaan huolimatta. Heikkoon itsetuntoon liittyy sokeus omille hyvillä puolilla ja omaa minää väheksytään. (Ojanen 1994, 31-41.)

Ojanen sisällyttää itsetuntoon kolme osaa: minätietoisuus, itsearvostus ja itsetuntemus. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvä minätietoisuus tarkoittaa oman minän tiedostamista ja oman olemisen tunnistamista. Minä on osallisena kaikessa tekemisessä. Minätietoisuudessa voidaan erottaa yksityinen ja julkinen puoli. Edellisellä tarkoitetaan ihmisen herkkyyttä analysoida tunteitaan ja tarkoitusperiään. Jälkimmäisellä ihmisen on kiinnostusta siitä, mitä muut ajattelevat hänestä. Itsearvostus ja -luottamus tarkoittaa oman minän arvostamista ja hyväksymistä. Itseluottamus on syytä erottaa itsearvostuksesta. Itseluottamus tarkoittaa menestyksen tai onnistumisen odotusta ja uskoa siihen, että omat yritykset tuottavat tulosta. Itsearvostus tarkoittaa itsensä hyväksymistä, kunnioittamista ja arvostamista. Hän on tyytyväinen itseensä sellaisena kuin on. Nämä kaksi tekijää ovat yhteydessä toisiinsa mutta ne käyvät kuitenkin eri suuntiin. Ihminen voi olla kokonaisuutena tyytyväinen ja arvostaa itseään luottamatta itseensä. Itsetuntemus on omien tavoitteiden, motiivien ja tunnusomaisten piirteiden tiedostamista ja ymmärtämistä. (Ojanen 1994, 42-58.)

Beanen ja Lipkan mukaan minäkäsitys tarkoittaa yksilön omaa kuvailua itsestään ja ominaisuuksistaan sekä rooleistaan. Kun häntä pyydetään kuvailemaan itseään, hän voi esimerkiksi sanoa: 'Olen pitkä/lyhyt, lihava/laiha, rehellinen/epärehellinen. Itsetunnolla tarkoitetaan arviointia, jonka yksilö muodostaa

minäkäsityksestään. Itsetunto tarkoittaa tyytyväisyyden tai tyytymättömyyden määrää minäkäsityksessä. Esimerkiksi henkilön kuvaillessa itsensä pitkäksi, itsetunto ilmaisee tyytyväisyyttä omaan käsitykseensä. Itsetunto ilmaisee ihmisen itsearvostuksen määrän, pitääkö hän itsestään vai ei. Itsetunnon määrä perustuu arvoihin tai arvomittareihin, kuten asenteisiin, uskomuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin. Esimerkiksi yksilö voi kuvata itsensä hyväksi oppilaaksi (minäkäsitys), mutta hän haluaisi muuttua (itsetunto), koska hän haluaisi olla hyväksytty sellaisten tovereiden keskuudessa, jotka väheksyvät koulumenestyksen merkitystä. Lyhyesti sanottuna minäkäsitys tarkoittaa kuvailua ja itsetunto arviointia itsestä. (Beane & Lipka 1984, 5-7.)

Kuvailu liittyy Burnsien mukaan minäkuvaan, arviointi itsetuntoon, itsearvostukseen tai itsehyväksyntään. Minäkäsitys sisältää kaikki uskomukset ja arvioinnit, joita ihmisellä on itsestään. Nämä uskomukset (minäkuva) ja arvioinnit (itsetunto) määräävät mitä ihminen ajattelee itsestään, mitä hän ajattelee pystyvänsä tekemään ja millaiseksi kehittymään. (Burns 1982, 1.)

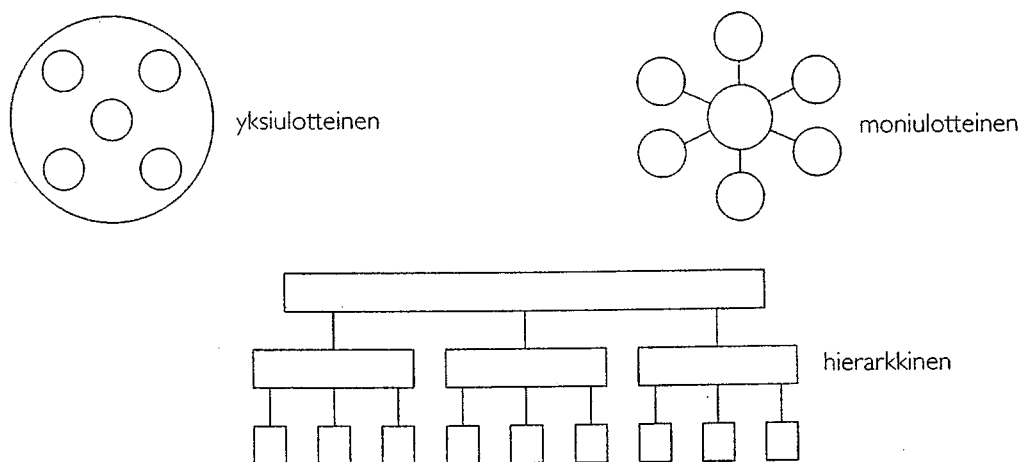
Tieteellisessä kirjallisuudessa käytetty käsitteistö itsetunnosta ja yleensä minästä on laaja ja sekava. Jotkut tutkijat käyttävät minäkäsitystä, minäkuvaa ja jopa itsetuntoa toistensa synonyymeina. Toisten tutkijoiden, kuten Salmivallin, mielestä kyse on eri asioista. Käsitteitä on joskus vaikea erottaa, koska ne liittyvät läheisesti toisiinsa. Kaikki käsitteet liittyvät läheisesti minään. Tällainen määritelmien kirjavuus, runsaus ja päällekkäisyys tekee itsetunnon määrittelemisen ja tutkimisen vaikeaksi. Määritelmässä on paljon eroavuutta, mutta löytyy niistä yhtäläisyyttäkin. Minäkäsitys ja minäkuva voidaan ymmärtää edellä olevien määritelmien perusteella yksilön kuvailuksi omista ominaisuuksistaan ja piirteistään. Itsetuntoon liittyy itsensä arvostaminen, miten tyytyväinen yksilö on itseensä tai kuinka paljon positiivisia ominaisuuksia hän näkee itsessään. Itsetuntomääritelmässä on kyse omaan itseen kohdistuvista aistimuksista, joihin vaikuttavat sekä ulkoiset että sisäiset tekijät.

4.2 Itsetunnon rakenne

Itsetunnon rakenteesta on esitetty erilaisia malleja. Yleisimpiä ovat yksiulotteinen, moniulotteinen ja hierarkkinen malli (kuvio 2). Ahon mukaan yksiulotteisessa mallissa ihmisellä on hänelle tyypillinen yleinen itsetunto, joka jakautuu eri osa-alueisiin. Yleisitsetunnosta voidaan nähdä, miten hän luottaa itseensä ja uskoo selviävänsä elämässä ja ottaa haasteet vastaan. Itsetunto on kokonaisuus, joka muodostuu

itseluottamuksesta eri elämän alueilla. Moniulotteisessa mallissa yleinen itsetunto on yksi itsetunnon keskeisin alue, mutta kuitenkin sen osa-alue. Muita alueita voivat olla esimerkiksi kotona, koulussa tai sosiaalisissa suhteissa koetut pätevyyden tarpeet. Hierarkkisessa mallissa itsetunto on yläkäsite, joka jakautuu osa-alueiksi, jotka vielä jakautuvat tilannekohtaisiksi itsetuntoalueiksi. Itsetunnon hierarkkinen rakenne selittää sen, miksi ihmisellä voi toisessa tilanteessa olla matala ja toisessa korkea itsetunto. (Aho & Laine 1997, 21-22.)

KUVIO 2. Itsetunnon eri rakennemallit (Aho & Laine 1997, 21)

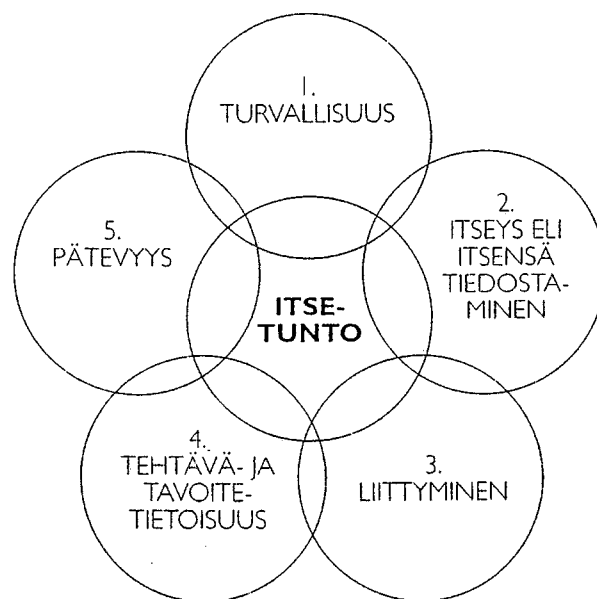
Myös Lawrencen (1996, 9-10) mielestä itsetunto on hierarkkinen ja tilanteen mukaan vaihteleva. Itsetunnolla viitataan usein 'yleiseen itsetuntoon' eli ihmisen tunteeseen omasta arvostaan. Tämä on melko pysyvä ja johdonmukainen. Tämän yleisen itsetunnon lisäksi ihminen voi tuntea huonommuutta tietyissä tilanteissa, kuten matematiikassa tai tenniksessä. Tällaiset tilanteet eivät vaikuta yleiseen itsetuntoon, koska niitä voidaan välttää. Yleiseen itsetuntoon vaikuttavat toistuvat tilanteet, jolloin yksilö tuntee epäonnistuvansa. Yleiseen itsetuntoon vaikuttavat myös epäonnistuminen tilanteissa, joita yksilölle merkitykselliset ihmiset arvostavat. Epäonnistuminen eri kouluaineissa murentaa yleistä itsetuntoa helposti, koska oppilaat eivät voi välttää kouluaineita.

Michele Borban (1989, 17-18) mukaan itsetunto rakentuu viidestä ulottuvuudesta, jotka ovat jossain määrin päällekkäisiä (kuvio 3):

1. Turvallisuuden tunteet (security) tarkoittaa ihmisen hyvää oloa ja luottamusta muihin ihmisiin.

2. Itseys eli itsensä tiedostaminen (selfhood) kuvaa, kuinka hyvin ihminen tuntee roolinsa, ominaisuutensa ja yksilöllisyytensä. Jos yksilö tiedostaa itsensä, hän on ylpeä yksilöllisyydestään.
3. Yhteenkuuluvuuden tunteet (affiliation) kuvaavat samastumista yhteisöön ja ryhmään ja yhteisön tai ryhmän hyväksyntää eli yksilön sosiaalisia taitoja.
4. Tehtävä- ja tavoitetietoisuus (mission, purpose) kuvaa vastuun ottamista, aloitteiden tekemistä, ongelmanratkaisutaitoja ja realististen tavoitteiden asettamista.
5. Pätevydentunteet (competence) tarkoittavat onnistumisen kokemuksia, jolloin ihminen pitää itseään taitavana ja arvostettuna, hän uskaltaa ottaa riskejä ja sietää pettymyksiä.

KUVIO 3. Borban itsetuntomalli mukaeltuna (Aho & Laine 1997, 23)

5 LAPSEN ITSETUNTOON YHTEYDESSÄ OLEVIA TEKIJÖITÄ

5.1 Koti ja lapsen itsetunto

Vanhempien kasvatustoimenpiteet, perheen ilmapiiri ja monet kasvatusasenteet, joita vanhemmat eivät usein tiedosta, vaikuttavat lapsen itsetuntoon. Lapselle muodostuu hyvä itsetunto vanhempien ajatellessa, että lapset ovat sopeutuvia, yhteistyöhaluisia ja innokkaita oppimaan ja lapsuus on yleensäkin onnellista aikaa. Lapselle muodostuu alhainen itsetunto, jos vanhempien mielestä lasten tulee ennen kaikkea olla kilttejä, tottelevaisia ja siistejä. Tällaiset asenteet eivät sinällään vaikuta itsetuntoon mutta ne heijastavat kasvattajan persoonallisuutta ja hänen suhtautumistaan lapsiin. (Keltikangas - Järvinen 1994, 162-163.) Vanhempien myönteinen kasvatukseen vaikuttaa lapsen persoonallisuuden kehitykseen. On merkittävää, että lapsi voi tuntea olevansa vanhemmille tärkeä ja vanhemmat viihtyvät hänen kanssaan. Vanhempi on lapselle turvallinen aikuinen, joka pitää lapsesta ja kiinnittää häneen huomiota.

Oikeudenmukaisuus lapsia kohtaan on tärkeää kasvatuksessa. Kaikille lapsille pitää varmistaa samalla tavalla onnistumisen elämyksiä ja kiitoksen ilmapiiri. Tällainen saattaa joskus vaatia erilaista suhtautumista lapsiin. Yhtä oikeaa suhtautumistapaa ei ole olemassa, vaan kasvatustavat vaikuttavat eri tavoin eri lapsiin. Kasvatustavat vaihtelevat tilanteen mukaan. Kasvatustavan pitää olla sopusoinnussa kasvattajan persoonallisuuden kanssa. Keltikangas - Järvisen mielestä vanhempien käyttämät kasvatustavat voidaan jakaa kolmen nimikkeen alle. Autoritaariset vanhemmat asettavat lapsilleen tarkat käyttäytymissäännöt vaatien tottelevaisuutta erilaisten määräyksien avulla. Lapsista tulee riippuvaisia ja passiivisia vailla itseluottamusta. Ohjaavat vanhemmat neuvovat lasta keskustellen ja hänen perustelujaan kuunnellen. Tällaiset vanhemmat kontrolloivat lasta mutta turvautuvat harvoin pakotteisiin. Vanhemmat ovat emotionaalisesti lämpimiä ja kasvatuksessaan vastuuntuntoisia. He tekevät selväksi, että odottavat lapselta kypsää ja hallittua käytöstä ja palkitsevat sellaisen rakkaudella sekä hyväksynnällä. Lapsista tulee riippumattomia ja vastuuntuntoisia yksilöitä. Sallivat vanhemmat suhtautuvat kaikkeen lapsen tekemiseen rankaisematta lasta mistään vaan vahvistavat hänen käytöstään. Lapsille selitetään säännöt ja heitä ei vaadita

osallistumaan perheen töihin. Lasten annetaan tehdä päätöksiä, jotka koskevat heitä itseään ja myös koko perhettä. Kasvatuskäytäntönä tällaisilla vanhemmilla on järkeily, ei vallankäyttö. Lapsista ei tule hyviä suoriutujia, päteviä tai osaavia. Usein he vastustavat opettajan ja muiden kasvattajien aukoriteettia ja kapinoivat sosiaalisia normeja vastaan. Tällaisten perheiden lapsilla ei ole myöskään hyvää itseluottamusta. (Keltikangas-Järvinen 1994, 167-172.)

Lapsen hyvää itsetuntoa tukevassa perheessä on tutkimusten mukaan kiinteät siteet vanhempien ja lasten välillä. Vanhemmat ovat aidosti kiinnostuneita lapsen tekemisistä ja myös osoittavat sen. Vanhemmat pitävät lasta merkittävänä persoonana, jonka tarpeet ja mielipiteet otetaan perheessä huomioon. Perheessä, jossa lapsella on hyvä itsetunto, vanhempien sallivuus on rajallista; he asettavat lapsen hyvälle käytökselle selkeät odotukset ja vaativat sääntöjen noudattamista. Vanhemmat eivät koskaan hylkää emotionaalisesti lasta eli hänelle ei ilmaista, ettei hänestä pidetä. Koti on kaikille yhteinen, jossa lapsikin joutuu tekemään myönnytyksiä. Lasta kuunnellaan ja kunnioitetaan. Lapsella on tunne, että häntä rakastetaan ja hän on sen arvoinen. Häneltä vaaditaan paljon, hänen suorituksiaan arvostetaan ja se osoitetaan hänelle. Tällaisissa perheissä käytetään runsaasti kiitosta. Hyvän itsetunnon kannalta vapaa kasvatus ei ole suotavaa vaan ohjaus, vastuu, lämpö ja rajat. (Aho 1996, 38-39; Keltikangas-Järvinen 1994, 167-169; Korpinen 1990, 21.)

Ainoalla lapsella on perheessä muihin lapsiin verrattuna hyvä itsetunto. Ainoa lapsi ja ensimmäinen lapsi saa osakseen vanhempien huomion muita lapsia enemmän. Keskimäinen lapsi joutuu ilmeisesti kilpailemaan sekä esikoisen että kuopuksen kanssa vanhempien huomiosta, joten hänellä on suhteellisesti eniten ongelmia. Ehjien perheiden lapsilla, jossa on kummatkin vanhemmat, on myönteisempi käsitys itsestään. Perheen hajoaminen saattaa vaikuttaa lapsen itsetuntoon ainakin silloin, jos vanhempien ero tapahtuu varhain ennen lapsen kouluunmenoa. (Aho 1996, 38; Aho 1987, 38; Scheinin 1990, 154.) Wiehen tutkimuksen mukaan (tutkittavat olivat iältään 9-14-vuotiaita) avioero vaikuttaa kielteisesti lapsen itsetuntoon. Tällaisilla lapsilla on negatiivisempi asenne vanhempiaan kohtaan kuin ehjien perheiden lapsilla. Tällainen kielteinen asenne heijastaa pettymystä rikkoutuneen kodin vuoksi. Avioerolapset tuntevat, etteivät he voi vaikuttaa vanhempien avioeroon enempää kuin muihinkaan itseään koskeviin asioihin. (Wiehe 1984.) Perheen sosiaalinen tausta selittää vain heikosti lasten itsetuntoa (Aho 1996, 38).

Lapsi saa minänsä rakentamiseen hyvä tarveaineet, jos koti tarjoaa sopivasti turvaa, ohjausta, hyväksyntää, rakkautta ja vanhemmat asettavat jämäkät rajat lapselle. Aikuisen asettamat rajat ohjaavat itsetunnon kehittymistä. Lapsi uhmaa luonnostaan rajoja vastaan, koska ne rajoittavat hänen elämäänsä. Rajojen asettaminen tuo kuitenkin lapselle turvallisuuden tunteen, hänestä välitetään omana itsenään. Turvallinen aikuinen, joka pitää lapsesta ja kiinnittää häneen huomiota, on pitkään tärkeä lapsen kasvatuksessa. Vanhemmilla on hyvin tärkeä rooli lapsen elämän eväiden antamisessa.

5.2 Koulu ja lapsen itsetunto

Peruskoulun kasvatustavoitteena on Ahon (1994) mukaan auttaa lasta ymmärtämään maailmaa, muita ihmisiä ja itseään. On tärkeämpää lapsen kehityksen kannalta, mitä hän oppii itsestään kuin oppisisällöt. Lasten minäkäsitys heikkenee voimakkaasti kouluvuosien aikana. Kouluun tullessaan lapsi suhtautuu itseensä erittäin myönteisesti, mutta jo ensimmäisinä kouluvuosina itsetunnossa tapahtuu kielteinen muutos. Alhaisimmillaan itsetunto on pojilla viidennen ja tytöillä kuudennen kouluvuoden aikana. Lapsen itsetunnon heikkeneminen kouluvuosien aikana liittyy osaksi kehityspsykologisiin tekijöihin. Voidaan kuitenkin kysyä, että vaikuttavatko koulu ja opettajat tähän negatiiviseen kehitykseen. Koulussa oppilaiden osaamista vertaillaan. Silloin harvojen lasten itsetunto vahvistuu mutta useiden kokemukset omasta huonommuudesta lisääntyvät. Lapsi on kouluun tullessaan sellaisessa kehitysvaiheessa, että hän rakentaa käsitystään itsestään muiden ihmisten kautta. Hän vertailee itseään muihin ja saa usein negatiivista palautetta käyttäytymisestään. Hänelle selviää vähitellen millainen hän on. Koulussa on lapselle paljon merkityksellisiä ihmisiä, joiden kanssa hän on tekemisissä suuren osan päivästä, sen vuoksi koulu ei voi olla vaikuttamatta lapsen minäkäsitykseen.

Yksilö rakentaa itsearvostuksensa sen pohjalle, miten hän arvioi itseään ja suorituksiaan sekä suhteuttaa toisiinsa minäkuvassaan olevat myönteiset ja kielteiset puolet. Osaamisestaan saamallaan palautteella on suuri merkitys lapsen myöhempinä ikävuosina. Koulussa lapsen toimintaa arvioidaan jatkuvasti. Erityisesti ensimmäiset kouluvuodet ja niiden aikana saadut palautteet ovat tärkeitä. Näiden perusteella lapsi muodostaa käsityksensä siitä, mitä hän osaa ja mitä ei. Tämä käsitys ohjaa hänen ratkaisujaan ja tulevaisuuden tavoitteiden asettelua. Ensimmäisinä kouluvuosinaan lapsi sisäistää halun käydä koulua tai hän alkaa kärsiä alemmuudentunteista. Koulumenestys

ja koulussa saadut kokemukset rakentavat itsetuntoa. Itsetunto vaikuttaa myös koulumenestykseen. Itseluottamus omaan osaamiseen merkitsee enemmän kuin lahjakkuus. Hyvä itseluottamus auttaa lasta asettamaan tavoitteensa riittävän korkealle. Koululla on suuret mahdollisuudet tukea lapsen itsetuntoa. Koulunkäyntiin liittyy kuitenkin psykologisen kehityksen kannalta negatiivisia kokemuksia. Monella lapsella on pysyvä tunne epäonnistumisesta, onnistumisen elämyksiä ei juuri ole ja palaute on usein negatiivinen. Keltikangas-Järvisen mukaan koulu vaikuttaa usein kielteisesti lapsen itseluottamukseen. Koulu tuottaa lapselle pettymyksiä ja hänelle muodostuu käsitys, että hän on korkeintaan keskinkertainen oppilas. Käsitys on melko pysyvä ja pitkälle elämään vaikuttava. Arka ja hiljainen oppilas on kaikkein huonoimmassa asemassa ja jää vaille huomiota. Enemmän huomiota saa itsetunnoltaan heikko oppilas, jolla on lisäksi käyttäytymishäiriöitä. Koulu lisää sellaisten lasten itsetuntoa, joilla muutenkin menee hyvin. (Keltikangas-Järvinen 1994, 179-181.)

Kouluun tullessaan lapselta odotetaan erilaista käyttäytymistä kuin kotona. Opettaja vaikuttaa omalla käyttäytymisellään lapsen itsetuntoon joko negatiivisesti tai positiivisesti. Opettajan omat odotukset vaikuttavat siihen, miten haasteellisia tehtäviä hän lapsille antaa ja miten hän reagoi tehtävien suorituksen jälkeen. Jos opettajan odotukset ovat myönteiset lapsia kohtaan, hän antaa heille vaativampia tehtäviä, enemmän aikaa vastata ja vähemmän kielteistä palautetta. Tällaisilla lapsilla on havaittu olevan hyvä itsetunto. Opettajan antaman palautteen merkitys lapselle voidaan kuvata kehänä: opettajan antaessa verbaalista ja nonverbaalista palautetta oppilas arvioi itseään ja odotuksiaan. Tämä vaikuttaa oppilaan käsitykseen omista kyvyistään. Jos hän pitää itseään taitavana, hän uskaltaa osallistua ja olla aktiivinen vuorovaikutustilanteissa. Tästä on seurauksena opettajan antama positiivinen palaute, mikä jälleen vaikuttaa oppilaan odotuksiin ja käsityksiin itsestään. Tällainen prosessi jatkuu kehämäisenä. Opettajan suhtautuminen epäonnistumisiin vaikuttaa lapsen itsetuntoon. Lapset pelkäävät koulussa nolatuksi tulemista. Tutkimusten mukaan lapset kokevat, että osaamattomuudesta tunteilla seuraa todennäköisesti opettajan ja oppilaiden nolaamisen kohteeksi joutuminen. Oppilas liittää kokemukset suoritustilanteessa omaan persoonaansa, jonka vuoksi epäonnistumiset saattavat aiheuttaa kelvottomuuden kokemuksia. Epäonnistumiset lapselle tärkeissä asioissa vaikuttavat ensin hänen tilannekohtaiseen minäkuvaansa ja vähitellen myös yleisminäkäsitykseen. Kun lapsi saa

itse arvioida suorituksiaan, epäonnistumiset eivät vaikuta itsetuntoon niin syvästi kuin ulkopuolisen kommentit. (Aho & Laine 1997, 40-41.)

Koulun arviointijärjestelmä sisältää kaikki oppilaan minäkäsitykseen liittyvät kehitystekijät: arvot, ihanneminän ja itsearvostuksen. Koulun arviointijärjestelmä heijastaa yhteiskunnan arvostuksia, arviointiperusteet määräävät kasvatus- ja minäihanteita. Koulussa arvioitavia asioita myös arvostetaan. Oppilaan ihanneminä ja itsearvostus rakentuvat näille samoille arvoille. Koulun arviointijärjestelmä heijastuu oppilaiden minäkokemuksissa. Arvioinnissa korostuu oppilaiden välinen kilpailu, huonot arvosanat eivät motivoi heikkoa oppilasta yrittämään. Arviointipalautteella voidaan kehittää oppilaan itsetuntemusta. Oppilaalle kehittyy todenmukainen käsitys osaamisestaan, mitkä ovat hänen heikot ja vahvat puolensa. Hän tuntee suorituksensa laadun ja riittävyyden tiettyyn tavoitteeseen pyrkiessään. Oppilas voi kokea onnistumisen elämyksiä realistisen tavoitteen asettelun avulla. Onnistuminen lisää hänen itseluottamustaan, auttaa näkemään itsensä myönteisesti ja lisää hänen itsearvostustaan oppijana. (Koppinen, Korpinen & Pollari 1994, 117; Korpinen 1990, 29-30.)

Koulun arviointijärjestelmän tavoitteena on oppimisen edistäminen, johon sisältyy minäkäsityksen ja itsetunnon rakentuminen. Korpinen mielestä oppilaan käsitys itsestään muovautuu paljon opettajan tekemän arvostelun myötä. Opettajan arvioinnin tulee kohdistua oppilaan suoritukseen ja konkreettiseen käyttäytymiseen, ei hänen persoonallisuuteensa. Itsetunnon kannalta on tärkeää, että oppilaan kehittymistä ja osaamista verrataan hänen omiin perättäisiin suorituksiinsa eikä tovereiden suorituksiin. (Korpinen 1990, 3-4.)

Arviointia voidaan koulussa pitää palkkiojärjestelmänä, joka voi olla kilpailuun tai yksilölliseen edistymiseen perustuva. Kilpailuun perustuvassa arvioinnissa oppilasta palkitaan siitä, jos hän menestyy paremmin kuin oppilastoverinsa. Vain suhteellisen harva saa korkeita arvosanoja. Jäljelle jääville oppilaille muodostuu käsitys, etteivät he ole niin kyvykkäitä kuin toverinsa. Huonoja arvosanoja saavat oppilaat kokevat alemmuudentunteita ja haluttomuutta koulunkäyntiin. Yksilölliseen edistymiseen perustuvassa arvioinnissa oppilaan saavutuksia verrataan hänen omiin tavoitteisiinsa, jolloin sillä on itsetuntoon myönteinen vaikutus. Oppilaan itsearvostus nousee, kun hän arvioi omaa edistymistään omiin tavoitteisiinsa ja saavutuksiinsa. (Beane & Lipka 1984, 34; Meriläinen 1997.)

Oppilaat vertailevat koulussa sekä kognitiivisissa että motorisissa taidoissa itseään luokkatovereihinsa. Oppilas saattaa menestyä koulussa mielestään hyvin mutta hän vertailee itseään vielä menestyvämpiin tovereihinsa. Tällöin oppilaille saattaa kehittyä kielteinen käsitys itsestään oppijana. Itsensä vertaaminen muihin ihmisiin haittaa Kalliopuskan (1994) mukaan kehitystä, koska ihminen valitsee vertailukohteikseen itseään parempia yksilöitä. Silloin ihminen joutuu kokemaan alemmuuden ja pätemättömyyden tunteita, koska hän ei yllä samalle tasolle kuin vertailukohde. Itsetunto ei saa vahvistusta tällaisessa epäedullisessa vertailutilanteessa, jossa vertailukohteena on toinen ihminen. Jos valitaan oma aikaisempi kehitystaso vertailukohteeksi, oma itsetuntemus laajenee.

Pojat saavat koulussa Keltikangas-Järvisen mukaan enemmän huomiota kuin tytöt, koska pojat häiriköivät enemmän. Huomio on yleensä kielteistä, mikä ei niinkään vaikuta itsetuntoon vaan oppilaan ongelmanratkaisustrategioihin. Pojille osoitetaan avointa kritiikkiä 'ole nyt kunnolla' - tapaan, kun tottelevaiset tytöt saavat kritiikkiä täsmällisemmästä suorituksesta. Ajan mittaan pojat eivät kritiikistä enää välitä vaan oppivat, että kritiikkiä tulee aina tekivät he miten tahansa. Kritiikkiä saatuaan tytöt sen sijaan oppivat muuttamaan käyttäytymistään. (Perttula 1994; Keltikangas – Järvinen 1994, 184-185.) Poikien saama negatiivinen kritiikki saattaa vaikuttaa koulussa viihtymiseen, mistä voi olla seurauksena sopeutumisongelmia. Kritiikki voi synnyttää pojissa kielteisiä tunteita opettajia kohtaan. Pojat voivat päätellä opettajan käytöksestä, etteivät nämä pidä heistä.

Peruskoululaisten minäkuva on Perttulan (1996) mukaan viimeisten viidentoista vuoden aikana muuttunut positiivisempaan suuntaan ja itsetunto on parantunut. Oppilaat ovat nykyään tyytyväisempiä itseensä kuin 70- ja 80- luvuilla ja heidän kouluminänsä on vahvistunut. Tutkimuksista ei voida päätellä paljonko koulu vaikuttaa muutokseen ja paljonko ympäröivä kulttuuri. Yleinen minäkuva on kuitenkin parempi kuin kouluminä, minkä vuoksi koululle voidaan asettaa haasteita itsetunnon kehittämiseksi. Oppilaiden itsetunnon tukemisessa on koululla paljon tehtävää. Kun koulun tavoitteeksi on asetettu omaehtoisten oppijoiden kasvattaminen, oppilaiden pitää kokea onnistumisenelämyksiä. Oppilaita pitää ohjata asettamaan itselleen haasteellisia ja kiinnostavia tavoitteita, käyttämään sopivia opiskelutapoja ja oppimistehtäviä sekä etsimään itsestään ja työstään vahvuuksia ja kehittämismahdollisuuksia.

5.3 Opettaja ja lapsen itsetunto

Eri teorioilla on omat käsityksensä siitä, millainen hyvän opettajan pitää olla. Esimerkiksi humanistiset teoriat pitävät oppilasta aktiivisena, tiedonhaluisena ja valintoja tekevänä. Ihmisen käyttäytymisessä pidetään tunteita yhtä tärkeinä kuin tietojakin. Oppimista tapahtuu parhaiten myönteisessä ilmapiirissä, jonka saa aikaan luottamusta herättävä opettaja. Opettajan pitää hallita omat tunteensa, jotta hän voi ottaa huomioon oppilaan tunteet opetuksessa ja kasvatuksessa. Opettajan pitää humanististen teorioiden mukaan olla avoin, tasapainoinen, hänen pitää ymmärtää omia ja toisten tunteita sekä olla empaattinen ja lämmin. Jotta oppilas voi olla aktiivinen, opettajan pitää sietää epäonnistumisia. Oppilaan kokeilut eivät johda aina toivottavaan lopputulokseen, vaan tarvitaan kärsivällisyyttä ja kannustamista yrittämiseen. (Saarinen, Ruoppila & Korkiakangas 1989, 220.)

Opettajan suhtautuminen oppilaaseen, opettajan odotukset ja palaute vaikuttavat eniten oppilaan suhtautumiseen itseensä, tulevaisuuttaan koskeviin odotuksiinsa ja käsityksiinsä oppimisestaan. Jos oppilas kokee opettajan itselleen tärkeäksi henkilöksi, opettajan vaikutus on suurempi. Lapsi hyväksyy opettajan tärkeäksi henkilöksi helpommin, jos opettajan arvot, asenteet ja uskomukset sekä lapsesta tehdyt havainnot ovat lähellä lapsen vanhempien käsityksiä. (Korpinen 1993, 14.)

Opettajan oma minäkäsitys ja itsetunto heijastuvat hänen opetustyyliinsä, lähestymis- ja toimintatapaansa lasten kanssa ja siihen, missä määrin hän antaa lapsen itsetunnolle tilaa kasvaa. Itsetunnoiltaan heikko opettaja valitsee perinteisiä, muodollisia opetusmenetelmiä, jotka sisältävät vähän joustavuutta. He ovat stressaantuneempia ja viihtyvät huonosti työssään. He eivät luota oppilaidensa kykyihin tehdä valintoja ja päätöksiä. Tällaiset opettajat eivät kuuntele lapsia ja ovat kärsimättömiä ja kriittisiä heidän kanssaan. Tällainen opettaja ei tutkimusten mukaan pidä oppilaista, joilla on hyvä itsetunto. Opettaja pelkää menettävänsä autoritäärisen roolinsa, jos hän suhtautuu oppilaisiinsa ystävällisemmin tai lämpimämmin. Hän ei rohkaise oppilaita ottamaan riskejä vaan ohjailee miellyttämiseen ja passiivisuuteen, jolloin oppilaista tulee aikuisista riippuvaisia ja avuttomia. Opettaja, jolla on huono itsetunto, kiinnittää paljon huomiota oppilaan virheisiin. (Korpinen 1990, 37; Ahonen 1991; Korpinen 1993, 15; Aho & Laine 1997, 42; Meriläinen 1997.)

Minäkäsitykseltään ja itsearvostukseltaan vahva opettaja luo oppimisympäristön, jossa on enemmän vuorovaikutusta. Oppilaat voivat puhua enemmän, käyttää enemmän luovaa ajattelua ja lisäksi he saavat yksilöllistä tukea. Opettaja ohjaa oppilaita hyväksymään toisensa, sietämään erilaisuutta, auttamaan ja tukemaan toisiaan. Hyviin tuloksiin yltävillä opettajilla on korkea itsearvostus, he ajattelevat itsestään myönteisemmin ja ovat varmempia. Tällaisilla opettajilla on myönteisempi vaikutus oppilaiden minäkäsitykseen ja kouluosaavutuksiin. Sellaiset opettajat, jotka hyväksyvät itsensä ja luottavat itseensä, hyväksyvät myös muut. Toisaalta itsensä torjuvat opettajat suhtautuvat torjuvammin muihinkin ihmisiin. Opettajan omilla asenteilla itseään kohtaan on tärkeä vaikutus lasten hyväksytyksi tulemisen tunteeseen. Oppilaan minäkäsityksen kehitykselle tärkein tekijä on opettajan ja oppilaan vuorovaikutuksen laatu. Opettajan luoma turvallinen, hyväksyvä ja tukeva luokan ilmapiiri antaa parhaat mahdollisuudet oppilaan itsearvostuksen ja minäkäsityksen kehitykselle. Opettajat, jotka luovat luokkaan rohkaisun, vapauden, kunnioituksen, lämmön ja menestymisen ilmapiirin, kehittävät oppilaiden myönteistä minäkäsitystä ja rohkaisevat heitä parempiin suorituksiin. Itsetunnon kannalta on erittäin tärkeää, että lapsi tuntee luokassa olevansa hyväksytty omana itsenään. (Korpinen 1990, 40-42; Korpinen 1993, 15; Aho & Laine 1997, 41; Roffey et al. 1994, 28; Meriläinen 1997, 4.)

Positiivisesti itseensä suhtautuvan opettajan luokassa on Burnsien mukaan erilainen ilmapiiri kuin kollegoillaan. Oppilaat puhuvat enemmän, heillä on enemmän luovaa ja divergenttiä ajattelua. Luokassa on enemmän opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta ja tukemista yksilötasolla. Tämä edistää affektiivista kehitystä kannustamalla realistiseen itsearviointiin. Burns ei kuitenkaan kannata vapaata koulua, koska strukturoimaton, spontaani ympäristö ilman selviä odotuksia on haitaksi oppilaan minäkäsitykselle ja hänen suorituksilleen sekä koulussa että kotona. (Burns 1982, 297.) Tehokkaat opettajat ovat varmempia ja ajattelevat itsestään myönteisemmin. Heillä on myös positiivinen vaikutus oppilaiden kouluosaavutuksiin ja käsityksiin itsestään. Opettajan asenteilla itseään kohtaan on tärkeä merkitys lapsen hyväksytyksi tulemisen tunteeseen. (Burns 1982, 254-255.)

Itsetunnon vahva opettaja kiinnittää huomiota oppilaidensa vahvuuksien etsimiseen virheiden sijasta. Hän rohkaisee oppilaita testaamaan omia kykyjään, tutkimaan uusia alueita, asettamaan omia tavoitteita ja itsenäistymään. Tällainen

opettaja uskoo oppilaisiinsa, heidän osaamiseensa ja onnistumiseensa ja keskittää huomionsa heidän positiivisiin puoliinsa. Opettaja sallii oppilaan kasvaa vapaasti, koska se ei ole uhka hänen omalle itsetuntonaan. (Ahonen 1991.)

Opettaja rakentaa ja ohjailee oppilaiden sosiaalisia suhteita ja vaikuttaa näin lasten itsetuntoon. Opettaja saattaa leimata oppilaan tai antaa oppilaille erilaisia osallistumismahdollisuuksia ja vaikuttaa ryhmien muodostumiseen. Lapsi oppii ja harjoittelee ryhmässä erilaisia sosiaalisia taitoja, kuten muiden huomioimista, joustavuutta, toisten auttamista, tukemista ja arvostamista. Tällaiset tekijät vaikuttavat hänen itsetuntoonsa. Itsetuntonaan hyvä lapsi pystyy antamaan itsestään muille vuorovaikutustilanteessa enemmän. Hänellä on tavallisesti hyvät suhteet oppilastovereihinsa ja hyvä asema luokassa. Vahva itsetunto, positiivinen minäkäsitys ja hyvä itsetuntemus auttavat sosiaalisissa suhteissa kuuntelemaan toisia ja osallistumaan rohkeasti. Tällaiset oppilaat ovat suosiossa ja heillä on hyvä sosiaalinen asema luokassa. Korkea sosiaalinen asema vielä enemmän vahvistaa näiden lasten itsetuntoa. (Aho & Laine 1997, 42.)

Opettaja pystyy edistämään oppilaan itsetuntoa, mihin ei vaikuta ainoastaan opettajan ammattitaito vaan myös hänen persoonalliset ominaisuutensa. Tutkimusten mukaan oppilaan ja opettajan itsetunnon välillä on yhteys; itsetuntonaan vahvan oppilaan itsetunto laskee ollessaan itsetuntonaan huonon opettajan luokassa. Myös päinvastoin tapahtuu; itsetuntonaan vahva opettaja voi nostaa lapsen itsetuntoa antamalla mallin, johon oppilas voi samastua. Samastuminen on voimakkainta luokassa, missä on suotuista oppimisilmapiiri. Opettaja on hyvin tärkeässä asemassa oppilaan itsetunnon kehityksen kannalta. (Lawrence 1996, 13.) Opettajat, joilla itsellään on selkeä ja positiivinen käsitys itsestään, pystyvät parhaiten auttamaan oppilaan itsetietoisuuden kehitystä ja luomaan oppimista edistävän ilmapiirin (Beane & Lipka 1984, 66). Itsetuntonaan vahva, empaattinen, hyväksyvä ja aito opettaja tulee hyvin toimeen oppilaiden kanssa ja on kärsivällinen keskusteluissa. Hänellä on yleensä rento opetustyyli. (Lawrence 1996, 29.)

Lapsi tarvitsee aikuista minänsä kasvussa ja hänellä on samastumiskohteiden tarve. Opettaja on perinteisesti ollut yksi samastumisen kohteista. Keltikangas- Järvisen mielestä opettajalla on lapsen nähden tietty auktoriteettiasema. Lapsen persoonallisuuden kehityksen kannalta on erittäin tärkeitä, miten opettaja asemaansa käyttää. Opettajalla on suuri mahdollisuus tukea oppilaan kehitystä omilla

persoonallisilla ominaisuuksillaan, ei ainoastaan opetustaidoilla. Oppilaan itsetunnon kehitykselle on erityisen tärkeää, miten opettaja katsoo olevansa vastuussa tekemistään erehdyksistä. Onko opettaja mielestään selitys- ja sovitteluvollinen, kun hän on tehnyt virheen, kohdellut jotain oppilasta epäoikeudenmukaisesti tai käsittänyt jonkun asian väärin, vai käyttääkö opettaja auktoriteettiasemaansa vapautuakseen erehdyksen myöntämisestä. Jos oppilas ihailee opettajaansa, opettajan antaman moitteen tai rangaistuksen merkitys kasvaa. Opettajan moitteella on aina vaikutusta. Epäoikeudenmukainen tai aiheeton moite vaikuttaa oppilaan itsetuntoon: oppilas voi tuntea arvottomuutta, koska häntä voi kohdella miten tahansa. (Keltikangas-Järvinen 1994, 202-204.)

Tasapainoinen, avoin ja luottamusta herättävä opettaja on oppilaan itsetunnon kehittymisen kannalta tärkeä henkilö koulussa. Opettajan merkitys lapsen itsetunnon rakentumisessa kasvaa oppilaan pitäessä opettajaa tärkeänä henkilönä. Opettajan omalla käsityksellä itsestään on ratkaiseva merkitys oppilaan käsitykseen itsestään. Opettajan myönteinen minäkäsitys ja vahva itsetunto ovat merkittäviä asioita oppilaalle. Lapsi samastuu opettajaansa, joten samastuminen itseään arvostavaan opettajaan tukee lapsen itsetunnon kehittymistä. Opettaja on aina lapseen nähden auktoriteettiasemassa. Jos opettaja käyttää asemaansa hyväkseen positiivisessa mielessä, hän voi käyttää sitä kasvatuksen pohjana lapsen halutessa miellyttää samastumiskohdettaan.

5. 3. 1 Kasvattajan mahdollisuudet ohjata lapsen itsetunnon kehittymistä

Koulukokemuksilla on tärkeä merkitys oppilaan käsitykseen itsestään. Itsetunto on keskeinen käsite arvioitaessa suomalaisen koulun kehittämisen suuntaa. Oppilaiden itsetunto vahvistuu, kun ohjauksessa ja opetuksessa löydetään kunkin oppilaan vahvat ja heikot alueet. Itseluottamus lisääntyy onnistumisen kokemusten myötä ja suoriutuminen tehtävistä on sille parasta voimaa. (Leinonen 1996, 5,11.) Itsetunnon kehittäminen ja muuttaminen on hidas prosessi, joka vaatii asenteiden ja arvostusten muokkaamista vuorovaikutustilanteissa. Kasvattajan pitää itse uskoa muuttamisen mahdollisuuteen ja pitää olla halukas tähän yritykseen. Kasvattajan persoona on hänen tärkein työvälineensä, joten kasvattajan oma itsetunto täytyy olla hyvä, koska hänen itsetuntonsa näkyy lapsen itsetunnossa. Kasvattaja toimii lapsen ohjaajana ja auttajana,

joka käyttää joustavia ja luovia toimintamalleja. Hän sietää erilaisuutta ja lasten kanssa syntyviä konflikteja. (Aho & Laine 1997, 48.)

Borba uskoo, että kasvattajalla on mahdollisuus vaikuttaa ratkaisevasti lapsen itsetuntoon. Kasvattaja voi parantaa lapsen itsetuntoa soveltaen Borban mallia itsetunnon osa-alueita vahvistamalla. Osa-alueet ovat perusturvallisuus, itsensä tiedostaminen, yhteenkuuluvuus, tehtävä- ja tavoitetietoisuus ja pätevyys.

5.3.1.1 Perusturvallisuus

Perusturvallisuus tarkoittaa ihmisen hyvää oloa, muiden ihmisten kunnioittamista ja heihin luottamista. Lapsi tietää koulussa olevan tietyt rajat ja säännöt, joita pitää noudattaa. (Borba 1989, 8.) Jos lapsen perusturvallisuus on hyvä, hän pystyy ottamaan vastaan erilaista informaatiota eikä pelkää vähättelyä tai nolaamista. Jos perusturvallisuus ei ole hyvä, lapsi epäilee muita ihmisiä, vetäytyy syrjään, välttää sosiaalisia tilanteita, kokee epämiellyttävänä odottamattomat asiat, välttää fyysisiä kontakteja ja kärsii psykosomaattisista oireista. Tällainen lapsi haluaa aikuisen vahvistusta toiminnalleen. Lapsi varmistaa asioita mutta kuitenkin saattaa tietoisesti uhmata ja rikkoa ohjeita ja sääntöjä. (Aho & Laine 1997, 47-49.)

Lapsen perusturvallisuutta voi lisätä huomalla luottamuksellisia suhteita muihin ihmisiin. Oppilaan arvostama opettaja, jolla on lämmin suhde oppilaisiin, vaikuttaa myönteisesti lapsen perusturvallisuuteen ja itsetuntoon. Opettajan oppilaisiin kohdistamat odotukset pitää olla realistiset. Opettajalla on kolme toivottavaa luonteenpiirrettä, joihin myös lämmin suhtautuminen lapseen perustuu: hyväksyminen, aitous ja empatia. Hyväksyminen tarkoittaa sitä, että opettaja hyväksyy lapsen persoonallisuuden sellaisena kuin se on. Jos lapsi käyttäytyy ei-toivotulla tavalla, opettaja puuttuu hänen käyttäytymiseensä, mutta ei hänen persoonaansa. Opettajan pitää kunnioittaa oppilasta, vaikka ei hyväksyisikään hänen käyttäytymistään. Lapset huomaavat, jos aikuinen ole vilpiton. Opettajan aitous tarkoittaa kykyä välittömiin sosiaalisiin suhteisiin. Kulttuuriin liittyvän käsityksen mukaan ihmisen pitäisi aina olla täydellinen. Ollakseen aito täytyy ymmärtää, että epäonnistuminen ja onnistuminen ovat suhteellisia käsitteitä: jossain mielessä kaikki ihmiset ovat epäonnistujia ja jossain mielessä onnistujia. Empatia tarkoittaa kykyä ymmärtää, miltä tuntuu olla toisen ihmisen asemassa. Vuorovaikutuksessa tavallisesti keskitytään verbaaliseen viestiin, tunteita ei huomioida. Kun oppilaat tuntevat, että opettaja tietää millaista on olla

oppilas, he luottavat häneen ja opettaja voi vaikuttaa heihin. Empaattisuus pitää erottaa samastumisesta. Empaattinen opettaja säilyttää opettajan roolinsa ja huolehtii luokasta siitä huolimatta, että hän ymmärtää lapsen tunteita. Jos opettaja samastuu oppilaisiin, hänestä tulee yksi lapsista, hän menettää auktoriteettinsa ja tulee lasten kaltaiseksi. Ellei opettaja ole kypsä ja itsetunnoiltaan vahva, tämä vaara on aina olemassa hänen yrittäessään ymmärtää lapsen maailmaa. (Lawrence 1996, 23- 26.)

Opettajan pitää pyrkiä rakentamaan luottamuksellinen ja hyväksyvä suhde oppilaaseen. On tärkeää, että oppilas tuntee luokassa olevansa hyväksyty omana itsenään. Opettajan tulee pystyä tunnistamaan ja arvostamaan oppilaan hyviä puolia ja pyrkiä ymmärtämään lapsen minäkäsitystä. Lasta voi myös auttaa hyväksymään itsensä. Opettajan aitous, lämmin luonne ja empaattisuus on tällaisissa pyrkimyksissä eduksi, jolloin hän ymmärtää paremmin oppilaan käsitystä itsestään. Opettajan pitää antaa oppilaan ymmärtää, että häntä arvostetaan ja kunnioitetaan yksilönä. (Roffey et al. 1994, 28.) Opettajan tulee kohdella oppilaita rehellisesti ja oikeudenmukaisesti. Luokassa on aina oppilaita, joita ei pysty niin helposti hyväksymään kuin toisia. Tällaiset lapset joutuvat mahdollisesti kokemaan oppilastovereiden ja muidenkin ihmisten torjuntaa, joten opettajan tulee pyrkiä saamaan oppilas tuntemaan itsensä hyväksytyksi. (Curry et al 1990,146-147.)

Luokan positiivinen, turvallinen ja huolehtiva ilmapiiri tukee lapsen itsetunnon kehittymistä (Roffey ym.1994, 28). Opettajan kannattaa kehittää oppilaidensa sosiaalisia taitoja, jotta oppilaat viihtyvät luokassa paremmin eikä kukaan tule torjutuksi (Curry ym. 1990, 145). Sosiaalisesti hyvin toimivassa luokassa syntyy oppilaiden välille myönteinen riippuvuus, kaikki tuntevat tarvitsevansa toisiaan. Tällaisessa luokassa oppilaat harjaantuvat yhteistoimintaan ja kommunikoidaan toistensa kanssa, mikä lisää itsetuntoa ja muiden arvostamista. (Meriläinen 1997.)

Koulussa tarvitaan lämpöä, yhteistyötä ja hyväksyntää. Opettajan pitää ilmaista selvästi omat odotuksensa joustavassa järjestelmässä, jossa yksilöllinen aloitteellisuus ja vastuun ottaminen on mahdollista. Tällainen ympäristö viestittää oppilaalle, että hänestä välitetään ja hänen kykyihinsä luotetaan. (Burns 1982, 297.) Opettaja tukee oppilaita rohkaisemalla tekemään ratkaisuja toiminnalle asetetut säännöt huomioon ottaen. Koulussa asetetut rajat osoittavat oppilaalle mitä häneltä odotetaan. Oppilaalla on selkeät ohjeet, jotka toimivat käyttäytymisnormeina. (Burns 1982, 393-395.)

Monet lapset saavat koulussa jatkuvasti kielteistä palautetta, jolloin koulunkäyntiä leimaa pysyvä tunne epäonnistumisesta. Oppilaan itsetunto ei voi tällöin kehittyä vahvaksi. Palautteen pitää olla realistista, jos lapsi saa vain myönteistä palautetta, hän voi ymmärtää, että vain onnistuminen on hyväksyttävää. Jos lapsen virheitä ei huomioida ollenkaan, hän voi luulla ongelmien tunnustamisen olevan haitallista ja kieltää vaikeutensa sekä tulee epävarmaksi. Oppilaan pitää tuntea, että onnistumiset samoin kuin virheetkin ovat luonnollisia asioita. Tapa, miten opettaja ilmaisee asian, on hyvin tärkeä. (Meriläinen 1997.) Koulussa pitää antaa myös kiitosta, nykypäivänä sitä annetaankin enemmän kuin aikaisemmin. Virheiden etsimisen sijasta pitää etsiä lasten vahvuuksia, kaikkien ei kuitenkaan tarvitse olla kaikessa hyviä.

Aikuisen lapselle antaman palautteen pitää olla aito. Ulkoisen palkitsemisen, kuten tarrat ja leimat, sijasta pitää pyrkiä sisäiseen palkitsemiseen. Tällaisia palkintoja ovat esimerkiksi uusien asioiden oppiminen, vaativan tehtävän ratkaiseminen tai yhdessä tiettyyn päämäärään pyrkiminen. Lapsen yrittämistä ja ponnistelua pitää kannustaa ja rohkaista. Lapsella pitää olla sopivasti haasteita, jotta hän oppii tietämään kykyjensä rajat. (Curry ym. 1990 130-131.) Tehokas palaute sisältää oppilaan oman itsearvioinnin, ulkopuolisen arvioinnin sekä heikkouksien ja vahvuuksien arvioinnin (Aho & Laine 1997).

Vuorovaikutussuhteissa saatu palaute vaikuttaa tutkimusten mukaan paljon itsetuntoon. Lapsen itsetuntoa vahvistava vuorovaikutus on rakentavaa, kannustavaa ja rohkaisevaa suhtautumista hänen käyttäytymiseensä ja osaamiseensa. Rakastava, arvostava ja hyväksyvä suhtautuminen lapsen henkilönä vaikuttaa myönteisesti vuorovaikutukseen. Kannustava, rohkaiseva ja rakentava suhtautuminen lapsen käyttäytymiseen ja osaamiseen vahvistaa lapsen pätevyyden- ja hallinnantunnetta sekä vaikuttaa sen kautta hänen itsetuntoonsa. Aikuinen ilmaisee luottavansa lapseen ja hänen osaamiseensa ja tarjoaa lapsen kykyjä vastaavia tehtäviä. Tarvittaessa lapsi saa perusteltua, yksilöllistä, rehellistä ja täsmällistä palautetta. Lapsen epäonnistuttua aikuinen antaa rakentavaa palautetta ja viestittää, että epäonnistumiset ovat luonnollisia normaaliin elämään kuuluvia asioita, joista voi oppia. Jotta lapsi tuntee olonsa turvalliseksi, hän tarvitsee rajoja ja perusteltuja sääntöjä. Rakkautta, arvostusta ja hyväksyntää saava lapsi tuntee itsensä arvokkaaksi ja hyväksytyksi ilman, että hänen tarvitsee perustella arvoaan aikaansaannoksillaan ja suorituksillaan. Vuorovaikutustilanteessa lapsen kanssa kasvattajalta vaaditaan herkkyyttä

kommunikoida sanallisesti ja sanattomasti tavalla, joka ilmaisee aikuisen kiinnostusta lasta kohtaan ja osoittaa, että hän viihtyy lapsen kanssa. Aikuinen antaa huomiota lapsen pyytämättä ja hän kuuntelee lasta. Aikuisen pitää olla vuorovaikutustilanteessa henkisesti läsnä. Positiivisen huomion osoittaminen luo hyväksyvän ja turvallisen ilmapiirin. Myönteisenä palautteena voi olla hymy, katse tai lämminhenkinen kosketus. (Koivisto, Luttinen 1998.)

Koulun rangaistuskäytännöt vaikuttavat lapsen itsetunnon kehitykseen. Suojellakseen oppilaan itsetuntoa opettajan pitää tehdä oppilaalle selväksi, että rankaisu on seurausta tietystä rikkomuksesta. Oppilaat kokevat rangaistukset eri tavoilla; lievä rangaistus toiselle saattaa olla ankara rangaistus toiselle oppilaalle. Julkinen rangaistus häpeän tunteineen saattaa murentaa lapsen itsetuntoa, rankaisu voi olla tehokas oppilaan ja opettajan välisenä asianakin. (Meriläinen 1997.)

Perusturvallisuus on itsetunnon alueista kaikkein tärkein. Se on välttämätön, jotta muut alueet voivat kehittyä. Perusturvallisuuden kannalta on tärkeintä, että lapsi voi luottaa opettajaansa. Lapsen pitää tiedostaa, että jokainen tarvitsee toisia ihmisiä ja lähimpiin ihmisiin voi turvallisesti luottaa. Perusturvallisuus edellyttää selkeitä rajoja ja sääntöjä, jotka ovat oikeudenmukaisia. Yksilö kehittyy itsenäiseksi ja vahvaksi huolimatta rajoista. Sääntöjä ei tarvitse olla paljon ja ne voivat olla joustaviakin, joiden avulla lapsi voi ennakoida toimintansa seurauksia.

5. 3. 1. 2 Itsensä tiedostaminen

Itsensä tiedostavalla lapsella on oikea ja realistinen käsitys itsestään ja vahva käsitys yksilöllisyydestään (Borba 1989, 8). Kun lapsi ei tiedosta itseään hyvin, hän kuvaa itseään negatiivisesti, on hyvin herkkä kritiikille, itkee herkästi eikä usko motorisiin kykyihinsä. Hän on riippuvainen aikuisista ja haluaa miellyttää muita ihmisiä. Hän ei tiedosta rooliaan tai ominaisuuksiaan ja haluaa olla huomaamaton. Toisaalta hän voi herättää huomiota esimerkiksi pukeutumisellaan. Itsensä tiedostamaton lapsi ei tunne vahvuuksiaan eikä osaa hyödyntää niitä, hän häpeää erilaisuuttaan ja saattaa kiusata muita oppilaita. (Aho & Laine 1997, 51.)

Kun lapsen itseyden tunteita halutaan lisätä, lasta opetetaan arvioimaan omia ominaisuuksiaan. Itsearviointin harjoittelu kannattaa aloittaa fyysisistä ominaisuuksista, koska niitä on helpointa arvioida. Tämän jälkeen kuvaillaan lapsen perhettä, tovereita ja harrastuksia. Näin vähitellen siirrytään psyykkisiin ominaisuuksiin. Itsensä tunteminen

lisääntyä, jos lapsi tietää mitkä kokemukset ja tapahtumat vaikuttavat häneen eniten ja miten hän reagoi erilaisissa tilanteissa. Yksilön pitää huomata erilaisuutensa ja yksilöllisyytensä ja arvostaa sitä. Itsetunnon vahva ihminen arvostaa erilaisuuden rikkautta ja etua olla tekemisissä erilaisten ihmisten kanssa. (Aho & Laine 1997, 51-52.)

Oppilaan pitää oppia arvioimaan ja kiittämään itseään. Oppilasta kannattaa opettaa kehuaan itseään hyvin suorituksesta työstä. Oppilas tietää parhaiten itse, milloin hän on yrittänyt parhaansa mukaan, jolloin opettajan ei tarvitse olla ulkopuolinen vahvistaja. Opettaja ei myöskään voi olla aina tietoinen kaikesta mitä luokassa tapahtuu tai hän ei ehdi tulla kannustamaan oppilaita, jotka ovat tehneet työnsä hyvin. Tällöin on tärkeää, että oppilas itse muistaa kehua itseään hyvästä saavutuksesta. Oppilaan ohjaaminen oman käyttäytymisensä arviointiin ja itsensä kiittämiseen vahvistaa toivottua käyttäytymistä ja minäkäsitystä. Opettajan on mahdollista luoda tällaiset terapeutit olosuhteet, jos hänellä itsellään on myönteinen minäkäsitys. (Burns 1982, 397-398; Kalliopuska ym. 1997, 56.)

Jos lapsi ei pysty ilmaisemaan tunteitaan, hänellä on ongelmia itseyden tunteissa. Lapsen pitää tietää, etteivät kaikki ihmiset ilmaise tunteitaan samalla tavalla ja samaa tunnetta voidaan ilmaista eri tavalla. Lasta voi ohjata ilmaisemaan tunteensa ja tiedostamaan tilanteet, jotka tuovat hänelle hyvän tai pahan olon. Lapsi oppii ilmaisemaan tunteitaan, jos kasvattaja itse myös pystyy siihen. (Aho & Laine 1997, 52-53.)

Itsensä tiedostamisen kannalta on tärkeää, että lapsi tuntee roolinsa, ominaisuutensa ja yksilöllisyytensä. Tiedostaessaan yksilöllisyytensä hän oppii arvostamaan itseään sekä vahvuuksineen että puutteineen. Terveen psyykkisen kehityksen kannalta on olennaista, että lapsen käsitys itsestään on mahdollisimman totuudenmukainen.

5. 3. 1. 3 Yhteenkuuluvuus

Yhteenkuuluvuuden tunne on hyvin tärkeä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, mikä tarkoittaa yksilön suhtautumista muihin ihmisiin ja samastumista johonkin ryhmään tai yhteisöön. Jos yhteenkuuluvuuden tunteet ovat voimakkaita, yksilö kokee olevansa hyväksytty ja pystyy paremmin antamaan itsestään muille. (Aho & Laine 1997, 53.) Kun yksilö tuntee onnistuvansa sosiaalisissa suhteissaan, hän kokee yhteenkuuluvuutta

ja muiden ihmisten hyväksyntää. Hän kykenee ylläpitämään ystävyysuhteita ja pystyy yhteistyöhön. (Borba 1989, 8.) Jos yhteenkuuluvuuden tunteissa on puutteita, lapsella on ongelmia vuorovaikutussuhteissa. Hänen on vaikea solmia sosiaalisia suhteita, hän työskentelee mieluummin yksin kuin ryhmässä. Muut karttavat lasta, häntä on helppo johdatella ja lapsi tuntee, etteivät muut arvosta häntä. Ryhmässä hän häiritsee, pelleilee, tyrannisoi tai tekeytyy tyhmäksi. Tällainen lapsi luottaa vain aikuisiin eikä pysty ottamaan muita huomioon. (Aho & Laine 1997, 53.)

Opettaja voi auttaa lapsen itsetunnon kehityksessä luomalla luokkaan positiivisen, turvallisen ja huolehtivan ilmapiirin (Roffey ym. 1994, 28). Tavallisesti erotetaan luokan kaksi erilaista ilmapiiriä: humaani ja valvova ilmapiiri. Valvovassa ilmapiirissä on tärkeää ylläpitää sääntöjä. Opettajajohtoisuus, autoritaarisuus, oppilaiden kaavamainen käyttäytyminen, leimaaminen, rangaistukset, moralisointi, persoonattomuus, oppilaiden luokittelu ja tottelevaisuuden korostaminen kuvaavat valvovaa ilmapiiriä. Humaanin ilmapiirin tyypillisiä tuntomerkkejä ovat oppilaan tuntema hyväksyntä, turvallisuus, tuki ja joustavuus keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Humaani ilmapiiri tarjoaa hyvät mahdollisuudet kehittää oppilaan itsetuntoa. (Beane & Lipka 1984, 30-31.)

Jokaisella lapsella pitää olla luokassa oma sosiaalinen paikkansa, ettei ketään toistuvasti torjuta. Ei ole kuitenkaan tarpeellista rohkaista kaikkia oppilaita olemaan suosittuja, ulospäin suuntautuneita, seurallisia ja ystävällisiä. On hyvin tärkeää olla sekoittamatta ujoutta huonoon itsetuntoon. Jotkut lapset ovat luonnostaan hitaampia toimimaan sosiaalisissa suhteissaan eikä sillä ole mitään tekemistä heidän yleisten tunteidensa tai pätevyytensä kanssa. (Curry & Johnson 1990, 84.)

Opettajan kannattaa kehittää oppilaidensa sosiaalisia taitoja, jotta he viihtyvät luokassa paremmin ja kukaan ei tule torjutuksi vaan he tukevat ja kannustavat toisiaan (Curry ym. 1990, 145). Sosiaalisesti hyvin toimivassa luokassa syntyy oppilaiden välille myönteinen riippuvuus, kaikki tuntevat tarvitsevansa toisiaan. Tällaisessa luokassa oppilaat harjaantuvat yhteistoimintaan ja kommunikoimaan toistensa kanssa, mikä lisää itsetuntoa ja muiden arvostamista. (Meriläinen 1997.)

Sosiaaliset taidot ovat suotuisan vuorovaikutuksen edellytys. Sosiaaliin taitoihin kuuluvat olennaisina yhteistyötaidot eli kyky tehdä kompromisseja ja ottaa oppilastovereiden tavoitteet huomioon. Yhteistoimintaan kuuluvat myös kommunikointitaidot; vastavuoroisuus keskustelussa kuuntelemalla toista, antamalla

tilaa toisen mielipiteille, viestimällä selkeästi, olemalla avoin ja perustelemalla omia näkökantojaan. Sosiaaliset taidot kehittyvät vain, jos yksilöllä on mahdollisuus toimia läheisissä suhteissa toisiin. Myönteiset ryhmäkokemukset antavat oppilaalle kokemuksia kumppanuudesta ja yhteisöön kuulumisesta. Empatia, myötätunto ja uskollisuuden tunteet kehittyvät vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Poikkeus 1996, 103-104.)

Yhteenkuuluvuuden tunteet ovat koulussa tärkeitä lasten vuorovaikutussuhteissa. Koulu on sekä oppimisen että vuorovaikutuksen paikka. Oppimista tapahtuu parhaiten suotuisassa oppimisympäristössä, mihin yhteenkuuluvuuskin vaikuttaa. Jos oppilaiden yhteenkuuluvuuden tunteet ovat voimakkaita, luokkahenki kehittyy myönteiseen suuntaan. Kun luokkahenki on hyvä, oppilaat toimivat mielellään oman luokan hyväksi. Luokassa, jossa on hyvä luokkahenki, tukee lapsen itsetunnon kehitystä ja siellä on miellyttävä opiskella. Tämän myötä oppilaiden viihtyvyys koulussa lisääntyy.

5. 3. 1. 4 Tehtävä- eli tavoitetietoisuus

Tehtävätietoinen oppilas on itseohjautuva, hän asettaa itselleen tavoitteita, tekee aloitteita, ottaa vastuun toiminnastaan ja pystyy arvioimaan toimintansa tuloksia. Hän on utelias, sitkeä ja kurinalainen toiminnassaan. (Borba 1989, 9.) Jos lapsella ei ole tavoitetietoisuutta, hänen motivaationsa on heikko eikä hän näe erilaisia vaihtoehtoja toiminnalleen, hän on avuton eikä osaa asettaa itselleen tavoitteita. Hän antaa helposti periksi, välttää vastuuta eikä osaa päättää asioita. Lapsi ei pysty keskittymään yhteen toimintaan vaan haluaa vaihdella tehtäviä, jolloin ne usein jäävät kesken. (Aho & Laine 1997, 55.) Tällainen lapsi tuntee, ettei hän pysty hallitsemaan elämäänsä (Borba 1989, 9).

Opettajan tehtävänä on huolehtia luokassa, että oppilaan rooli on aktiivinen ja yhteistoiminnallinen passiivisen roolin sijasta. Tällöin oppilas tuntee itsensä aktiiviseksi oppijaksi, sosiaalisten ongelmien ratkaisijaksi ja kehittyväksi yksilöksi. Oppilaan pitää olla opetuksessa keskushenkilönä, opettajan toimiessa neuvonantajana ja ohjaajana. On tärkeää, että oppilas on itse vastuussa oppimisestaan ja hänellä on mahdollisuus tehdä suunnitelmia ja valintoja. Oppilaan itsetunnon kehitystä tuetaan, kun lasta ohjataan asettamaan itselleen tavoitteita ja vaikuttamaan omaan kehitykseensä. (Curry ym. 1990, 148,152.)

Lapsen tavoitteiden pitää olla realistisia, jolloin ne on mahdollista saavuttaa. Kun tavoite saavutetaan, lapsi kokee onnistumisen elämyksiä, motivaatio vahvistuu ja hän voi asettaa itselleen haasteellisempia tavoitteita. Tavoitteina voi kognitiivisten haasteiden lisäksi olla käyttäytymiseen, tunteisiin tai sosiaalisiin taitoihin liittyviä tavoitteita. (Aho & Laine 1997, 56.) Minäkäsitykseltään negatiivinen oppilas asettaa helposti tavoitteensa liian korkealle tai matalalle. Yritys käsitetään jonkinlaiseksi epäonnistumiseksi; korkeaa tavoitetta ei saavuteta ja matalan tavoitteen saavuttaminen ei tuota onnistumisen elämystä. Tavoitteen pitää motivoida lasta, sen pitää olla yksilöllinen ja realistinen verrattuna oppilaan aikaisempiin saavutuksiin, jotta onnistuminen on mahdollista ja itsearvostusta voidaan kohottaa. (Burns 1982, 395-396.)

Itsearviointi kuuluu tehtävätietoisuuteen, se auttaa oppilasta kehittymään itsenäiseksi ja vastuulliseksi oppijaksi. Oppilas arvioi oppimistaan, opiskelutekniikkaansa, tehokkuuttaan, vastuullisuuttaan ja muita vastaavia asioita. Arvioidessaan oppimistaan oppilas pohtii myös suhdettaan opettajaan, luokkaan ja oppiaineeseen. Tällaiset suhteet vaikuttavat olennaisesti motivaatioon ja oppimiseen. Koulussa lapsi tarvitsee päivittäistä itsetunnon vahvistamista, oppilaan pitää tietää, että koulun antama palaute on palautetta työstä, ei persoonallisuudesta. Itsearviointilla oppilas pitää saada ymmärtämään menestymistään tukevat ja sitä estävät seikat sekä valvomaan niitä omatoimisesti. (Koppinen ym. 1994, 84-89.)

Itsearvioimalla oppilaan tietoisuus omista kokemuksista, työskentelytavoista ja tuloksista lisääntyy. Kun oppilas pohtii oman työnsä tuloksia, samalla hän ajattelee omaa toimintaansa kriittisesti, ottaa etäisyyttä siihen ja pyrkii ymmärtämään sitä. Näin hän ottaa myös vastuuta työnsä laadusta. Tavoitteena on, että oppilas pystyy asettamaan itselleen tavoitteita ja pyrkii määrätietoisella toiminnalla saavuttamaan ne. Hänelle muodostuu totuudenmukainen käsitys omista vahvuuksistaan ja hän tietää asiat, joissa hänellä on parantamista. Itsearvioinnin avulla lapsi löytää tasapainon omien vahvuksiensa ja työtä vaativien heikkouksien suhteen. (Kalliopuska ym. 1997, 27.) Arvioidessaan itseään lapsi huomaa jokaisessa ihmisessä olevan jotain hyvää eikä hänen suosionsa riipu ainoastaan suorituksesta. Lapsen tehtävätietoisuutta vahvistettaessa ongelmanratkaisutaitojen, päätöksenteon ja vaihtoehtojen havaitsemisen kehittäminen on tärkeää.

Tehtävä- ja tavoitetietoisuuden kannalta on oleellista, että oppilas on luokassa aktiivinen oppija ja opettaja opetuksen ohjaaja. Oppilaan ollessa opetuksessa

päähenkilönä hän ottaa paremmin vastuuta omasta oppimisestaan, opiskelu on samalla haastavampaa ja mukavampaa. Oppilaan aktiivinen osallistuminen ja monipuolinen toiminta ja vuorovaikutus luokassa lisää motivaatiota, itseohjautuvuutta ja tehtävätietoisuutta. Tehtävätietoisuus vahvistuu, kun oppilas eri tilanteissa kokee vaikuttavansa ympäristöönsä, tuntee hallitsevansa sitä ja kykenee toimimaan tavoitteellisesti.

5.3.1.5 Pätevyys

Lapsi kokee pätevyyden tunteita onnistumisten myötä, jolloin hän tuntee olevansa taitava, arvokas ja muille tärkeä. Päteväksi itsensä tunteva lapsi tietää mitä haluaa elämältä ja on sisäisesti vahva. Hän uskaltaa ottaa riskejä ja sanoa oman mielipiteensä. Hän tuntee hyvin itsensä, tiedostaa ja hyväksyy sekä vahvat että heikot puolensa, joihin hän pystyy itse vaikuttamaan. Hänen toimintansa on päämäärätietoista ja hän haluaa uusia kokemuksia. Itsensä päteväksi tunteva ihminen osaa arvostaa saavutuksiaan sekä vahvistaa ja palkita itseään. (Aho & Laine 1997, 57-58; Borba 1989, 9.) Jos lapsi ei koe olevansa pätevä, hän on mielestään kelvoton, vastustaa muita, pelkää epäonnistumista, suurentelee epäonnistumisten merkitystä eikä halua jakaa ideoita muiden kanssa. Hän lannistuu helposti ja on riippuvainen ulkoisesta palkitsemisesta. Onnistumisia hän pitää sattumina ja vähättelee onnistuneitakin suorituksiaan. (Aho & Laine 1997, 57.)

Koulu-aika on ahkeruuden tai pätevyyden tunteen kehittymisen aikaa. Lapsen pitää saada kokea olevansa kasvava, oppiva ja kehittyvä yksilö arvostetulla tavalla. Lapsen itsetuntoa voi parantaa auttamalla heitä ymmärtämään olevansa arvokkaita yksilöitä ja rohkaista sopivissa tilanteissa hyvin harkituilla kommentteilla. Samaan aikaan lapsi tulee tietämään, että heillä on erilaisia kykyjä. Jos itsetunto perustuu vertailuihin lasten välillä, toiset tuntevat itsensä huonoiksi ja toiset taas omahyväisiksi. Opettajan pitää huomioida kunkin oppilaan vahvuudet heikkouksien sijasta. Tehtäväorientoituneessa luokassa oppilaat keskittyvät omiin pyrkimyksiinsä mieluummin kuin vertailevat itseään muihin. He kokevat myös oppimisen iloa. Luokassa voi olla myös tervettä kilpailua, jos ei korosteta liikaa voittamista vaan kilpailu perustuu rehellisyyteen, yhteistoiminnallisuuteen ja henkilökohtaiseen kehitykseen. (Curry ym. 1990, 130, 141-142.)

Onnistumiskokemukset ovat pätevyyden kehittymiselle oleellisen tärkeitä. Onnistuminen lisää myös motivaatiota, jolloin oppiminen koetaan mielekkääksi.

Iloitseminen onnistumisista luo pätevyden tunteen, joka auttaa suhtautumaan epäonnistumisiin realistisesti ja hyväksymään heikkoudet lannistumatta. Omien saavutusten arvostaminen, arviointi ja itsensä kiittäminen mahdollisuuksien mukaan vahvistavat oppilaan itsearvostusta oppijana ja samalla hänen pätevyyttään.

5.4 Toverit ja lapsen itsetunto

Koulussa tovereiden suhtautumisella on tärkeä merkitys lapsen minäkäsityksen ja itsetunnon kehitykseen. Lapsen käsitykseen itsestään vaikuttaa se, mitä lapsi luulee tovereiden ajattelevan hänestä. Jos lapsi voi olla varma arvostuksestaan ja tovereidensa avusta, hän luottaa itseensä vaikeissakin tehtävissä enemmän kuin lapsi, joka pelkää tovereidensa moitteita ja torjuntaa. Yläasteella oppilastovereilta saatu palaute ja suoritusten arviointi vaikuttaa voimakkaammin oppilaiden itseluottamuksen kehittymiseen kuin aikuisilta saatu palaute. Tämän vuoksi olisi hyvin tärkeätä vaikuttaa oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen. (Murto 1989,11-13.)

Lapsi rakentaa käsitystä itsestään vuorovaikutuksessa tovereihinsa, käsitys itsestä vaikuttaa myös hänen suhtautumistapaansa muihin (Beane & Lipka 1984, 45). Iän ja kodista irtautumisen myötä toverisuhteet tulevat entistä tärkeimmiksi. Hyvät ystävyysuhteet muodostavat perustan henkiselle hyvinvoinnille ja tasapainoiselle persoonallisuuden kehitykselle. Elämällä on tarkoitus silloin, kun voi tuntea olevansa rakastettu, arvostettu ja kunnioitettu. Lapsen läheinen ystävä vaikuttaa myönteisesti emotionaaliseen kehitykseen; ystävyys on tällöin hyväksytyksi tulemista, kiintymystä, yhteenkuulumisen tunnetta ja toveruutta. Ystävyys antaa tukea ja varmuutta, kun se on toisista välittämistä, kunnioittamista ja luottamista. Hyvät ja läheiset ystävät lisäävät toistensa itsetuntemusta ja itsetuntoa sekä tukevat muutenkin henkistä kasvua ja identiteetin rakentumista. Ystävät tietävät parhaiten toistensa ominaisuudet, he rohkaisevat toisiaan kokeilemaan uusia asioita ja sellaista, mitä ei yksin uskaltaisi tehdä. Yhdessä parhaimpien toverien kanssa voi tuntea itsensä voimakkaammaksi, varmemmaksi ja vähemmän haavoittuvaksi kuin yksin. Luokkatoverit vaikuttavat ratkaisevasti oppilaan minäkäsitykseen erityisesti sosiaalisen minäkuvan kehittymiseen. Tovereiden hyväksyvä suhtautuminen ja positiivinen palaute ovat hyvin tärkeitä itsetunnon rakentumiselle. Lapsen käsitykseen itsestään vaikuttaa muiden reaktiot hänen ominaisuuksistaan ja käyttäytymisestään; hänen käsityksensä muodostuu sen mukaan, miten hänen odotetaan käyttäytyvän. Hyväksyvät ilmaisut ja asenteet tukevat

myönteisen minäkäsityksen syntymistä. Moitteet ja torjunta synnyttävät epävarmuutta ja negatiivista käsitystä itsestä. Toisaalta myös yksilön suhtautuminen itseensä vaikuttaa muiden suhtautumiseen häneen. Kun lapsella on myönteinen käsitys itsestään suhteessa toverihiinsa, hänellä on suosittu asema toveripiirissä. (Aho & Laine 1997, 177-179.)

Lapset eivät samaistu ainoastaan oman perheensä jäseniin vaan myös sosiaaliseen ryhmään, johon he kuuluvat. He saavat monenlaista palautetta tovereiltaan. Lasten käsitys itsestään muuttuu muilta ihmisiltä saatujen palautteiden ja vertailujen myötä. Lapset oppivat arvostamaan tärkeitä asioita. Jos lapsen minäkuva sopii yhteen ryhmän arvojen kanssa, sillä on positiivinen vaikutus itsetuntoon. Lapsilla, kuten aikuisillakin, ystävät tukevat persoonallisuutta. Läheisten ystävien kesken on enemmän yhteisiä, tärkeitä asioita. Heillä on samanlaisia käsityksiä siitä, mikä on väärin tai oikein, mikä arvokasta tai nautittavaa. Ystävä, joka arvostaa ja haluaa olla toisen ystävä, tukee emotionaalista tasapainoa. Hän tukee tätä tasapainoa myös olemalla vuorovaikutuksessa ja jakamalla asioita. Lapset, erityisesti tytöt, etsivät sellaisia ystäviä, joiden kanssa he voivat keskustella emotionaalisista asioista, ongelmistaan ja vaikeuksistaan. Jotta tällaista kommunikointia voi tapahtua, ystävien välillä pitää olla luottamusta ja vastavuoroisuutta. Emotionaalista tasapainoa tukee myös sellainen ystävä, jonka kanssa voi vertailla erilaisia elämään liittyviä asioita. Kun ystävillä on samanlainen ajattelutapa, he vahvistavat toistensa arvomaailmaa ja tukevat toistensa persoonallista kehitystä. Kun joku henkilö kuuluu aina vähemmistöön ja hänen mielipiteensä torjutaan, tällainen voi johtaa epäilyyn omasta itsestä. Ystäväverkosto antaa palautetta ja vahvistaa yksilön käsityksiä asioista, mikä tukee persoonallisuutta ja vahvistaa minäkuva. Ystävyys kehittyy hyvään suuntaan silloin, kun se on vastavuoroista. Jos auttaminen ja tukeminen on yksisuuntaista, ystävyys ei voi kehittyä, koska saava osapuoli ei voi tuntea olevansa arvostettu sen vuoksi, mitä hän tarjoaa. (Roffey ym. 1994, 7-10.)

Ryhmä, johon lapsi tuntee kuuluvansa, hänet hyväksytään ja tuntee viihtyvänsä, antaa lapselle turvallisuutta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Positiivinen minäkäsitys ei riipu ainoastaan tunteesta, että osaa hallita tietyt valmiudet. Se on riippuvainen myös sosiaalisesta pätevydestä; miten tulee toimeen muiden lasten kanssa. Ystävyys on keskeisimpiä asioita lapsen elämässä. Jos lapsella ei ole ystäviä, häneltä puuttuu sosiaalinen pätevyys. Positiivinen minäkäsitys on luonteenomainen lapselle, joka solmii ystävyysuhteita. (Nordahl 1998, 66-67.)

Toverien torjunta on tekijä, joka ennustaa tulevia psykososiaalisia ongelmia myöhemmin elämässä. Torjutuilla lapsilla ei yleensä ole sosiaalisia taitoja, joita tarvitaan ystävyysuhteissa. Tällaiset lapset eivät tiedä kuinka toimia päästäkseen mukaan ryhmään, he eivät ole myöskään kovin hyviä ystäviä. He ovat usein itsekeskeisiä, yhteistyökyvyttömiä, häiritseviä tai vihamielisiä. Torjutuilla lapsilla on negatiivisia asenteita sekä itseään että muita kohtaan. Jatkuva sosiaalinen torjunta on epäilemättä vakava riski lapsen itsetunnolle. Tovereiden suosio ei niinkään liity itsetuntoon. Lapsen ei tarvitse olla suosittu, jotta hän voisi olla tyytyväinen itseensä tai tuntea olevansa hyväksytty. Tutkimusten mukaan itsetunoltaan kohtalainen lapsi hyväksytään paremmin kuin lapsi, jolla on korkea tai matala itsetunto. Opettajaa huolestuttavat oppilaat ovat myös tovereiden torjuntia. He ovat usein vihamielisiä eivätkä osaa käyttäytyä opettajan tai tovereiden toivomalla tavalla. (Curry & Johnson 1990, 82-84.)

Koulukiusaamisen uhreiksi joutuneilla oppilailla näyttää olevan huono itsetunto ja heillä on negatiivinen käsitys itsestään ainakin fyysisellä ja sosiaalisella alueella. Salmivallin mukaan on vaikea arvioida paljonko itsetunnon taso on laskenut kiusaamisen aikana tai onko kiusatuilla ennestään ollut jo tovereille välittynyt negatiivinen käsitys itsestään, minkä vuoksi he ovat joutuneet kiusatuiksi. (Salmivalli 1998, 142.) Dan Olweus (1992, 34) on todennut, että koulukiusaamisen uhreilla on heikko itsetunto ja heillä on kielteinen käsitys itsestään ja tilanteestaan. Omasta mielestään he ovat epäonnistujia ja tyhmiä, jotka ovat häpeissään ja epämiellyttäviä. Kiusaamisen vähenemisen myötä uhrien itsetunto nousee ja kiusaamisen lisääntyessä vastaavasti laskee.

Toverisuhteet vaikuttavat tutkimusten mukaan enemmän poikien itsetuntoon kuin tyttöjen. Poikien fyysiset ominaisuudet ja motoriset taidot vaikuttavat heidän suosioonsa toveripiirissä, mikä vaikuttaa itsetuntoon. Motorisesti ketterillä ja vahvoilla pojilla, jotka harrastavat joukkuelajeja, on vahva itsetunto. Joskus tällaisten poikien itsetunto voi olla niin vahva, että he alkavat käyttäytyä välinpitämättömästi muita kohtaan eivätkä ole valmiita auttamaan muita. Pojilla myönteisesti itsetuntoon vaikuttaa tovereiden suosio tietyinä ikä kautena määräytyen enemmän fyysisten kuin psyykkisten ominaisuuksien mukaan. Tyttöillä ei vastaavia yhteyksiä ole havaittu. (Aho & Laine 1997, 42-43.)

Erot tyttöjen ja poikien itsetunnoissa tutkimusten mukaan ovat Keltikangas-Järvisen (1994, 67- 69) mielestä ristiriitaisia; joskus pojilla on parempi itsetunto ja toisinaan tytöillä. Tyttöjen ja poikien itsetunnossa ei ole määrällistä eroa mutta laadullinen on. Poikien itsetuntoa määrää enemmän suoriutuminen, tytöillä se on vain yksi tekijä. Sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä aikuisikään asti. Pojan itsetunnon kehitystä auttaa, jos hän tulee aikaisin puberteettiin. Tällöin toverit arvioivat häntä positiivisesti, pitävät häntä kiinnostavana ja maskuliinisena, hän on myös usein ryhmän johtaja. Tyttöillä hyvään itsetuntoon aikaisella puberteetilla ei ole yhteyttä mutta koulumenestyksellä on. Itsetuntoerot johtuvat paljon lasten kasvatuksesta: tyttöjä ja poikia kasvatetaan eri tavalla. Poikien kasvatuksessa arvostetaan suoriutumista, rohkeutta, itsenäisyyttä ja tunteiden hallintaa. Tyttöjen kasvatuksessa korostetaan sopeutumista, herkkyyttä, pehmeyttä ja toisen huomioimista. Kasvatuserot alkavat jo vauvaiässä.

Kouluiässä tovereiden merkitys kasvaa, tämä kausi on sosiaalisen kehittymisen ja itsenäistymisen aikaa. Lapsi hahmottaa käsitystään itsestään tovereidensa kautta. Sen mukaan miten häneen suhtaudutaan, hän ottaa erilaisia rooleja kaveripiirissä. Hän oppii vastavuoroisuutta, yhteistyötä, ystäväystymistä ja muita sosiaalisia taitoja. Lapselle on oleellista ikätovereihinsa samaistuminen ja ystävien joukkoon kuuluminen. Ystävät näkevät asioita samalla tavalla, heillä on samanlaisia ajatuksia ja he nauttivat samanlaisista asioista. Toveripiirissä lapsi voi kokea turvallisuutta ja yhteenkuuluvuutta. Ystävyys ja sosiaalinen pätevyys ovat tärkeimpiä asioita lapsen elämässä.

6 ITSETUNNON PYSYVYYS

Itsetunnon pysyvyydellä tarkoitetaan itsetunnossa esiintyvää vaihtelua lyhyellä aikavälillä. Joinakin päivinä henkilö uskoo itseensä ja kykyihinsä mutta toisinaan hän kokee alemmuuden tunteita ja pitää itseään arvottomana. Itsetunnon vaihtelevuus selittää myös ihmisen toimintaa ja käyttäytymistä. Jos henkilön itsetunto vaihtelee paljon, hän on herkkä kriittiselle palautteelle eli hän reagoi voimakkaasti itsetunnon ollessa uhattuna. Joidenkin itsetunto muuttuu tilanteiden mukaan, koska he kiinnittävät huomiota kaikkeen heitä itseään koskevaan arviointiin ja palautteeseen. Yksilön itsetunto on vaihteleva, kun hän on hyvin riippuvainen ulkoisesta, itseä koskevasta palautteesta. Vaihtelevuudella on yhteyttä myös itsetunnon ja minäkäsityksen selkeyteen ja varmuuteen. (Kaukiainen 1996, 118-119; Salmivalli 1998, 123-124.)

Ihmisen itsetunnossa voidaan erottaa perusitsetunto eli ihmisen pohjimmainen käsitys omasta arvostaan sekä 'ilmapuntari-itsetunto' eli tilanteesta toiseen vaihteleva itsetunnon osa. Perusitsetunto on pitkällisen kehityksen tulos ja säilyy samanlaisena hetkellisistä itsevarmuuden vaihteluista huolimatta. 'Ilmapuntari-itsetunto' ja perusitsetunto voivat toimia toisistaan riippumattomana mutta niiden välillä on kiinteä vuorovaikutus. Epäonnistumisen jälkeen perusitsetunto määrää paljonko henkilön itsetunto laskee. Jos ihminen epäonnistuu jatkuvasti ja 'ilmapuntari-itsetunto' on aina alhaalla, se vaikuttaa perusitsetuntoonkin. Perusitsetunto on tärkeämpi osa-alue; pysyvän itsearvostuksen puute on haitallisempi kuin hetkellisen epävarmuuden kokeminen. Yleensä pettymykset laskevat itsetuntoa ja onnistumiset nostavat sitä. Itsetunto vaihtelee huomattavasti enemmän kuin minäkuva, joka on pysyvä käsitys ihmisen todellisesta itsestään. Vaihtelu ei kuitenkaan tarkoita itsetunnon puutetta tai häiriötä. (Keltikangas-Järvinen 1994, 30-32.)

Itsetunnon ydin alkaa Ahon mukaan pysyä melko stabiilina sen jälkeen, kun yksilön minäkäsitys on muodostunut noin 12-13 vuoden iässä. Terve itsetunto on kuitenkin joustava ja vaihtelee tilanteiden mukaan. Ihmisen elämäntilanteet muuttuvat ja ihminen muuttuu niin psyykkisesti kuin fyysisestikin. Minäkäsityksen ja ympäristön välille saattaa syntyä ristiriitoja, jolloin yksilön sopeutumisen kannalta on välttämätöntä pystyä muuttamaan käsityksiä itsestään. (Aho 1997, 32-33.)

7 MITÄ MERKITYSTÄ HYVÄLLÄ ITSETUNNOLLA ON?

Käsitys itsestä on tärkeimpiä motivaatiotekijöitä, jotka vaikuttavat oppimiseen ja kehittymiseen. Kun ihmisellä on positiivinen käsitys itsestään, hän tuntee hallitsevansa elämäänsä, tekee aloitteita, valintoja ja osallistuu toimintaan. Tällainen henkilö ajattelee olevansa hyväksytty ja muut arvostavat häntä. Hyvä itsetunto ei tarkoita sitä, että ihminen tuntee olevansa kaikessa paras vaan hänellä on realistinen käsitys itsestään. Käsitys itsestä voi olla yleinen tai erityinen luonteeltaan ja se voi liittyä tiettyyn alueeseen, esimerkiksi urheiluun. (Nordahl 1998, 48-50.)

Itsetunnoltaan vahva ihminen tuntee heikkoutensa, jotka hän hyväksyy. Hänen käsityksensä itsestään on silti positiivinen, hän tuntee ja arvostaa itseään sekä on tyytyväinen itseensä. Lapsen realistinen kuva itsestään on itsetunnon perusta. Lapsen itsetunto on vahva, kun hän tuntee todellisen itsensä. Lapsen itsetunto vahvistuu, jos hän suostuu olemaan täydellisen sijasta tavallinen oppilas. Lapsi kärsii, jos hän vaatii itseltään liikaa tai yrittää olla enemmän kuin mitä sillä hetkellä on. (Olasvirta 1994.)

Terveeseen itsetuntoon liittyy positiivinen itsearvostus ja selkeä käsitys itsestä. Ihminen arvostaa itseään huolimatta puutteistaan, hän tiedostaa omat heikkoutensa ja vahvuutensa. Hän tuntee hallitsevansa omaa elämäänsä ja pystyy tekemään ratkaisuja vaikeissakin tilanteissa. Onnistuminen tuntuu hyvältä ja myönteiseltä kokemukselta, josta voi olla ylpeä. Oman psyykkisen tilan hyväksyminen edistää itsetiedostusta, johon kuuluu hyväksyvä tilannearviointi: olen nyt tällainen, mutta voin kehittyä paremmaksi. Kun ihminen suhtautuu itseensä positiivisesti ja arvostaa itseään, hän arvostaa myös muita ihmisiä ja suhtautuu elämään myönteisesti. Itsensä hyväksyminen ei tarkoita taantumisen alkua vaan tietoisesti arvoitua ja hyväksyttyä kasvuperustaa. (Jarasto & Sinervo 1998, 59; Kalliopuska 1994; Kalliopuska ym. 1997, 6; Perttula 1994.)

Oppilaan minäkuvalla on Ahon (1990, 112) tutkimuksen mukaan hyvin tärkeä merkitys kouluasenteisiin. Minäkuvaltaan positiivinen oppilas asennoituu koulunkäyntiin ja opettajiin keskitasoa myönteisemmin. Koulumenestyksen ja itsetunnon välillä on myös Keltikangas-Järvisen mukaan erittäin voimakas yhteys. Itsetunto kuuluu koulumenestyksen tärkeimpiin selittäjiin. Luottamus itseen ja käsitys itsestä oppijana selittävät enemmän koulumenestystä kuin älykkyys. Itsetunto selittää koulumenestystä vuosiksi eteenpäin. Vaikutus on myös päinvastainen: koulumenestys

vaikuttaa itsetuntoon varsinkin suomalaisilla lapsilla. Suomalaisilla lapsilla on peruskoulussa itsetunnon ja koulumenestyksen yhteys voimakkaampi tytöillä kuin pojilla. Myöhemmin poikien itsetunnon ja koulumenestyksen yhteys on voimakkaampi kuin tyttöjen. Koulussa itsetunto vaikuttaa siihen, mitä ja kuinka vaikeita vapaaehtoisia aineita oppilas valitsee. Hyvä itseluottamus rohkaisee oppilasta asettamaan vaatimustason riittävän korkealle ja ottamaan haasteita ja vaativampiakin tehtäviä vastaan. Hyvä itsetunto on yhteydessä rohkeuteen asettaa päämääriä. Kaikki eivät välttämättä halua suoriutua maksimaalisesti. Korkea itsetunto ei välittömästi tuo mukanaan ahkeruutta vaan suoritukset riippuvat myös motivaatiosta ja siitä, mitä lapsi elämässään arvostaa. Hyvä koulumenestys ja hyvä itsetunto vaikuttavat toverisuosioon. Tovereiden arvostaminen, huomioonottaminen, aito kiinnostus, joustavat mielipiteet ja kannanotot liittyvät hyvään itsetuntoon. Itsetunnoltaan vahva henkilö näkee elämänsä hyvät puolet ja on tyytyväisempi elämäänsä. Pettymyksistä ja epäonnistumisista selvitään paremmin eivätkä ne vaurioita itsetuntoa. Itsetunnoltaan vahva ihminen tuntee hallitsevansa omaa elämäänsä sekä kykenee tekemään päätöksiä ja ratkaisuja. (Keltikangas-Järvinen 1994, 35-43.)

Itsetunnolla ja empatialla on selvä yhteys toisiinsa. Itsetunnoltaan tasapainoinen ihminen voi solmia aitoja ja avoimia ihmissuhteita ja kokea empatiaa toista ihmistä kohtaan. Jos yksilön itsetunto vahva, hänellä on paremmat mahdollisuudet kokea empatiaa. Itsetunnoltaan terve ja luottavaisesti maailmaan suhtautuva lapsi on valmiimpi kohtaamaan muita ihmisiä ennakkoluulottomasti ja hänen on helpompi liittyä ryhmään. Tällainen lapsi osaa nauttia yhdessäolosta mutta hän viihtyy yksinkin. Hänellä on taito arvostaa itseään ja muita omina yksilöinä. (Jarasto & Sinervo 1998, 59; Kalliopuska 1984, 54.)

Hyvä itsetunto ja hyvinvoinnin tunne ovat yhteydessä toisiinsa. Itsetunnoltaan vahva ihminen näkee elämänsä hyvät puolet paremmin ja on tyytyväisempi itseensä ja elämäänsä. Hän myös tuntee hallitsevansa omaa elämäänsä. Ihmisen mielialat, tunteet ja itsetunto liittyvät läheisesti yhteen. Kun mieliala on hyvä, hänen on helpompi tuntee itseluottamusta. Onnellinen ja positiivinen mieliala saavat ihmisen tuntemaan itsensä hyväksi ja osaavaksi. Itsetunto liittyy läheisesti kykyyn tulla toimeen muiden ihmisten kanssa. Itsetunnoltaan vahva ihminen ottaa muut huomioon ja on aidosti kiinnostunut muista ihmisistä, hän on joustava mielipiteissään ja yleensäkin sosiaalisissa suhteissaan.

8 MITÄ SEURAUKSIA HUONOSTA ITSETUNNOSTA ON ?

Heikko itsetunto saattaa näkyä lapsen asenteissa ja käyttäytymisessä eri tavoilla riippuen lapsesta. Hänen on vaikeata kuvata ja arvioida itseään eli hänellä on heikosti jäsentynyt minäskeema. Itsearviointitilanteessa hänen reagointiaikansa on pitkä, vastaukset tulevat hitaasti, hän käyttää neutraaleja käsitteitä ja vastaukset voivat olla epäloogisia. Itsetunnon heikko yksilö ei aina kuvaa itseään negatiivisesti vaan hän voi olla arvioinneissaan hyvin epävarma. Kun ihmisellä on epätarkka käsitys itsestään, hän on helposti haavoittuva ja saa usein odottamattomia reaktioita muilta. Itsetunto heikkenee näin entisestään. Heikko itsetunto näkyy käyttäytymisessä pelokkuutena, arkuutena ja muiden käyttäytymisen jäljittelynä. Tällainen henkilö pelkää ottaa riskejä, välttää sosiaalisia tilanteita, vetäytyy eikä halua olla huomion kohteena. Hän käyttäytyy hyvin joustamattomasti ja konservatiivisesti. Hän vastustaa muutosta ja pitääytyy mieluummin rutiineissa. Toiset ihmiset vaikuttavat hänen mielipiteisiinsä ja hän on hyvin riippuvainen ulkoisesta palautteesta. Hän yrittää saada selville mitä muut hänestä ajattelevat. Itseensä negatiivisesti suhtautuva ihminen suhtautuu muihin epäluuloisesti, hän uskoo muiden ajattelevan vain pahaa hänestä; hänen sosiaaliset taitonsa ovatkin puutteelliset. Hän ei osaa tukea muita ihmisiä eikä solmia ystävyysuhteita. Hän ei tunne ratkaisumalleja ongelmatilanteissa, hänen tietonsa moraalisiin sääntöihin ja oikeudenmukaisuusperiaatteista ovat puutteellisia. Hän ei siedä erilaisuutta ja on huono häviöjä. Tällainen henkilö ei viihdy toisten ihmisten kanssa vaan viihtyy paremmin esineiden kanssa. Päätökset ja valinnat ovat tällaiselle yksilölle vaikeita, koska hän pelkää tekevänsä väärin ratkaisuja ja saavansa moitteita. (Aho & Laine 1997, 43-46; Aho 1996, 21-25.)

Itsetunnon heikko lapsi ei luota omiin kykyihinsä, hän välttää nöyryyttäviä tilanteita. Oppilas pyrkii joko välttämään tai kompensoimaan eri tilanteissa sen mukaan onko hän ulos- vai sisäänpäin suuntautunut. Ulospäin suuntautunut lapsi voi olla ylimielinen ja leuhka ja antaa vaikutelman kaikesta muusta kuin huonosta itsetunnosta. Sisäänpäin suuntautunut lapsi taas vetäytyy, on ujo ja arka sekä antaa vaikutelman huonosta itsetunnosta. Kummassakin tapauksessa lapsi välttää epäonnistumisen tunnetta. Kun oppilas ei ryhdy työhön, opettaja voi leimata hänet laiskaksi. Oppilas kestää mieluummin opettajan suuttumuksen kuin nöyryytyksen, johon työhön

ryhtyminen voi johtaa. Itsetunnon suojeleminen kuuluu ihmisen tärkeisiin tarpeisiin. Itsetunnoltaan heikko ihminen vastustaa riskinottoa vaativaa muutosta, josta hän ei selviä helposti. (Lawrence 1996, 7-9.)

Itsetunnon tai -arvostuksen alhaisuuteen liittyvät depressiivisyys, pelokkuus, vihamielisyys, katkeroituneisuus ja vieraantuneisuus. Itsetunnoltaan heikot ihmiset ovat syyllisyydentuntoisia, varovaisia ja pelokkaita. Luokassa itsetunnoltaan heikoilla oppilaille on huono sosiaalinen asema, he ovat usein kiusattuja tai kiusaajia. Luokan suosikeilla ja johtajilla on yleensä vahva itsetunto. (Meriläinen, 1997, 3.)

Itsetunnoltaan heikko yksilö välttää suoritus- ja vuorovaikutustilanteita ja odottaa etukäteen epäonnistumista. Hän on suoritustilanteessa ahdistunut ja hänen minänsä on uhattu. Tällaisessa tilanteessa pyritään turvautumaan vaihtoehtoiisiin strategioihin vähättelemällä suorituksen arvoa tai häiritsemällä muiden toimintaa. Lapselle on helpompi tilanne, jolloin hän ei ole yrittänytään, kuin yrittämisen jälkeen epäonnistunut tilanne. Lapsi ei ota toiminnastaan vastuuta ja hän saattaa jopa valehdella suojellakseen itseään ja syyttääkseen muita. (Roffey ym. 1994, 23.)

Itsetunnoltaan heikko oppilas kiinnittää vuorovaikutustilanteessa huomionsa epäolennaisiin asioihin, jolloin ei tapahdu oppimista. Itsetunto selittää usein suorituksia enemmän kuin lapsen todelliset kyvyt. Itsetunnoltaan heikko ei motivoitu suoritustilanteessa, koska hän ei tunne voivansa vaikuttaa suorituksiinsa, vaan ulkopuoliset tekijät määräävät hänen onnistumisensa. Hän asettaa itselleen epärealistisia tavoitteita, koska tuntee heikosti vahvuutensa ja heikkoutensa, ja asettaa joko liian helpot tai vaativat tavoitteet. Hän on tavoitteenasettelussaan hyvin joustamaton; hän ei nosta tavoitetasoaan onnistuttuaan eikä laske epäonnistuttuaan. Kun oppilaan itsetunto on heikko, hän suhtautuu usein koulunkäyntiin negatiivisesti. Hän ei koe koulunkäyntiä mielekkäänä eikä opettajia pätevinä, hän vähättelee arvioinnin merkitystä ja kokee palautteen vallankäytön välineenä. Kilpailutilanteet ovat erityisen uhkaavia. (Aho & Laine 1997, 45-46.)

Itsetunnoltaan heikko yksilö saattaa käyttäytyä dominoivasti, huomiota herättävästi ja häiritsevästi; hän peittää näin heikkouksiaan ja hakee negatiivista huomiota itselleen (Aho & Laine 1997, 44). Itsetuntoon liittyy myös muita käyttäytymisongelmia, jotka voidaan jakaa käytösongelmiin ja persoonallisuuteen liittyviin ongelmiin. Käytösongelmia ovat esimerkiksi työrauhahäiriöt, tottelemattomuus, aggressiivisuus tai sääntöjen rikkominen. Persoonallisuuteen liittyvät

ongelmat ovat esimerkiksi ahdistuneisuus, pelot, yksinäisyys, tunneilmaisuvaikeudet ja masentuneisuus. Itsetunniltaan heikoilla yksilöillä voi olla molempia ongelmia; he saattavat käyttäytyä aggressiivisesti ja häiritsevästi tai passiivisesti, masentuneesti ja ahdistuneesti. Tällaiset yksöt eivät uskalla ilmaista tunteitaan, heillä saattaa olla psykosomaattisia ongelmia, kuten päänsärkyä tai vatsakipuja. Jos ihminen ei osaa ilmaista tunteitaan, hän kadottaa kyvyn tietää kuka hän on. (Aho & Laine 1997, 47.)

Huono itsetunto tulee koulussa esille monenlaisissa tilanteissa. Lapsen yleinen suhtautuminen kouluun on kielteinen, epäonnistumisen pelko leimaa hänen koulunkäyntiään. Hän ei motivoitu suoritustilanteissa, koska pelkää jo etukäteen epäonnistumista. Hänen on vaikea arvioida itseään eikä hän luota omiin kykyihinsä. Tällainen lapsi menestyykin koulussa heikosti. Itsetunniltaan heikolla oppilaalla on huonot sosiaaliset taidot, mikä vaikuttaa yleiseen kouluviihtyvyyteen ja negatiiviseen asennoitumiseen koulunkäyntiä kohtaan. Itsetunniltaan heikko oppilas kärsii käyttäytymisongelmista ja hän on usein kiusattu tai itse kiusaaja. Koska ihmisen käsitys itsestään on osa persoonallisuutta, minäkäsitys ja itsetunto on suhteellisen pysyvä.

9 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

9.1 Laadullisen tutkimuksen määrittelyä

Ahosen mukaan laadullisessa tutkimuksessa asioita ei pyritä asettamaan riippuvuuden tai syyn ja seurauksen suhteeseen niiden yhdessä esiintymisen perusteella. Asioiden välillä voidaan kuitenkin nähdä ontologinen yhteys. Yleensä tällaisessa tutkimuksessa ei puhuta syystä vaan selityksestä. Ihmisen toiminnan tai ajattelun ymmärtäminen on selittävää siinä mielessä, että se pyrkii osoittamaan, mistä henkilöiden käsitysten vaihtelussa on kysymys. (Ahonen 1994, 126.) Tutkimukseni laadullisen tutkimusotteen mukaisesti pyrin ymmärtämään, en selittämään lasten käsityksiä.

Syvällisemmän tiedon saamiseksi tutkimuskohteesta laadullisessa tutkimuksessa keskitytään pieneen määrään tapauksia ja analysoidaan niitä perusteellisesti. Tieteellisyys osoitetaan kuvaamalla ilmiöiden laatua eikä niiden määrää. Laadullisen tutkimuksen yhteydessä puhutaan mieluummin harkinnanvaraisesta näytteestä kuin otannasta. (Eskola & Suoranta 1998, 18.)

Kvalitatiivinen tieto on luonnollisten tilanteiden, ihmisten kokemusten, tunteiden, mielipiteiden ja käsitysten yksityiskohtaista, elävää ja konkreettista kuvausta. Tiedon avulla pyritään ymmärtämään ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Samalla kvalitatiivinen tieto on arvoituksellista, ajatuksia herättävää ja tulkintaa tukevaa. Tällainen tieto kuvaa sosiaalisten ja arkielämään liittyvien ilmiöiden ainutkertaisuutta. (Syrjälä 1988, 80-81.)

Tutkimukseni tavoitteena on saada oppilailta laadullista tietoa itsetuntoon yhteydessä olevista asioista. Tarkoitukseni on kuvata ilmiöiden laatua. Pyrin saamaan syvällisempää, elävämpää ja konkreettisempaa tietoa oppilaiden kokemuksista, käsityksistä, tunteista ja näkemyksistä. Tällaista tietoa ei voi saada esimerkiksi kyselylomakkeella, koska suljetut kysymykset rajoittavat vastaamisen mahdollisuutta. Käyttämässäni lomakkeessa oppilaille oli mahdollisuus vastata vain myönteisesti tai kielteisesti. Lapsilta keräämäni kvalitatiivinen tieto on arvoituksellista ja ajattelua herättävää, se voi olla myös yllättävää. Keräämäni aineisto antaa vastauksia ja tukee tulkintaa. Hankkimani tieto voi olla ristiriitaista, samoin kuin luonnollisen elämän ilmiöt.

Olen kiinnostunut lasten kokemuksista koulussa ja siitä, miten he itse kokevat opettajan toiminnan, tovereiden suhtautumisen itseensä tai mitä he ajattelevat itsestään. Yritän saada tietoa itsetuntoon liittyvistä arkikokemuksista läheisessä vuorovaikutuksessa oppilaan kanssa ja päästä heidän syvällisempään tietoisuuteensa. Opettajan on oman työnsä kannalta tärkeä paneutua oppilaiden käsitysmaailmaan ja saada tietoa siitä, miten lapset itse jäsentävät maailmaansa ja kokemuksiaan kouluun liittyvissä asioissa.

9.2 Fenomenografinen tutkimus

Tutkimukseni on fenomenografinen, jonka Ahonen (1994, 113- 115) määrittelee maailmaa koskevien ajattelussa ilmenevien käsitysten laadulliseksi tutkimiseksi. Nimi fenomenografia tulee sanoista 'ilmiö' ja 'kuvata'. Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita ympäröivän maailman ilmenemisestä ja rakentumisesta ihmisen tietoisuudessa. Ihmisten käsitykset saattavat erota toisistaan hyvinkin paljon, mikä johtuu suurelta osin kokemustautasta. Arkikokemuksesta muodostettuja käsityksiä voidaan kutsua esikäsitteiksi, jotka ovat perustana uuden kokemuksen ymmärtämisessä. Fenomenografisessa otteessa ollaan kiinnostuneita käsitysten sisällöllisistä eroista. Tällainen tutkimus etenee väljästi määrittellen seuraavia vaiheita mukaellen: tutkijaa kiinnostaa jokin tietty asia tai käsite, hän perehtyy asiaan teoreettisesti ja haastattelee eri henkilöitä selvittääkseen heidän käsityksiään asiasta. Tutkija luokittelee käsitykset niiden merkitysten perusteella ja käsitysten erilaisuutta selittääkseen kokoa ne vielä ylemmän tason merkitysluokiksi.

Fenomenografisen tutkimuksen pohjana on tietty käsitys ilmiöiden ja ihmisen ajattelun suhteesta sekä tiedonmuodostuksen ehdoista. Tämän tutkimussuuntauksen mukaan ihminen on rationaalinen olento, joka liittää mielessään tapahtumat selittäviin yhteyksiin. Hän muodostaa koetuista ilmiöistä käsityksiä, joita tutkitaan empiirisesti. Tutkijaa kiinnostaa laadullisesti tavat, joilla ihmiset käsittävät ympäröivää maailmaa. Ilmiö ja käsitys ovat saman asian kaksi puolta. Ilmiö on ihmisen ulkoisesta tai sisäisestä maailmasta saama kokemus, jonka perusteella hän muodostaa käsityksensä. Käsitys on kokemuksen ja ajattelun avulla muodostettu kuva jostain ilmiöstä. Ilmiö ja käsitys ovat erottamattomia, koska ne ovat samanaikaisia. Käsitys on dynaaminen; ihminen voi muuttaa käsityksiään useaan kertaankin. Käsitys on ihmisen rakentama kuva jostain asiasta mutta se ei ole sama kuin mielipide. Aikaisempien käsitysten varaan jäsennetään

uutta informaatiota. Fenomenografia on siten käsitysten tutkimista, jolloin eri ihmisten käsityksiä vertaillaan tai suhteutetaan saman ihmisen käsityksiä tietystä ilmiöstä hänen muihin käsityksiinsä. (Ahonen 1994, 116-117.)

Fenomenografinen tutkimus lähtee siitä, että ihminen on tietoinen olento, joka rakentaa itselleen käsityksiä ilmiöistä ja ilmaisee kielellisesti tietoiset käsityksensä. Tutkija pyrkii vuorovaikutukseen tutkittavan kanssa, jotta hän pystyy ymmärtämään ja selittämään tutkittavan tietoisuutta. (Ahonen 1994, 121- 122.)

9.3 Haastattelu ja sen tulkinta

Lapsia tutkittaessa on erityisen tärkeää, että tutkittavan ja tutkijan välille muodostuu avoin vuorovaikutussuhde. Tutkimuksessani pyrin saamaan aikaan luottamukseen perustuvan luonnollisen vuorovaikutuksen. Perustelin aluksi oppilaalle hänen valintaansa tutkimukseeni ja kerroin hänen olevan tärkeä henkilö, joka on tarkoin valittu tutkimukseen. Selitin myös, että hän voi luottamuksellisesti ja vapaasti puhua minulle kouluun ja häneen itseensä liittyvistä asioista. Oppilaan jännityksen pyrin poistamaan puhumalla muistakin asioista kuin tutkimukseeni liittyvistä. Tutkijan käyttäytyminen on ratkaisevan tärkeää, silloin kun tutkimukseen osallistujat ovat lapsia. Pyrin antamaan itsestäni rauhallisen kuvan, jossa mielestäni hyvin onnistuin. Tutkijan käyttäytyminen antaa mallin oppilaalle, että hän voi samalla tavalla jännittämättä suhtautua asiaan. Samoin oppilaita miellytti selvästi kiinnostuneisuuteni heidän asioistaan ja toiminnastaan koulussa. Tällainen aikuisen ja lapsen kahdenkeskinen keskustelu on monelle lapselle merkittävä tapahtuma. Lapsi arvostaa ja pitää siitä, että aikuinen on kiinnostunut hänen asioistaan ja kuuntelee, mitä lapsella on sanottavana. Lapsi on huomion keskipiste, mitä ei välttämättä tapahdu usein kaikkien lasten kohdalla.

Haastattelun tavoitteena on selvittää henkilön mielessä olevia asioita. Haastattelemalla voidaan saada selville tunteita, ajatuksia, tavoitteita tai aikaisempia tapahtumia. Tällä tavoin voidaan selvittää myös sitä, miten ihminen jäsentää maailmaansa ja mitä merkityksiä ihmisellä on ympäröivän maailman tapahtumista. Tällaisia asioita ei voi saada selville havainnoimalla. Haastattelemalla saadaan selville ihmisen sisäisiä näkökulmia. (Syrjälä 1988, 94.)

Haastattelu on yleisin tapa kerätä laadullista aineistoa. Haastattelua voidaan verrata keskusteluun, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja hänen johdattelemanaan.

Haastattelussa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Tälle vuorovaikutustilanteelle on tyypillistä, että se on ennalta suunniteltu, haastattelijan alulle panema ja ohjaama. Haastattelija joutuu motivoimaan ja pitämään haastattelua yllä. Haastattelija tuntee roolinsa ja haastateltava oppii sen, haastateltavan pitää voida luottaa siihen, että haastattelu on luottamuksellista. (Eskola & Suoranta 1998, 86.)

Haastatteluni on lähinnä teemahaastattelua, koska minulla oli valmiit aihealueet ja joitakin kysymyksiä. Ala-asteikäiset lapset ovat erilaisia haastateltavia kuin aikuiset. Riippuu kuitenkin lapsesta miten hän ryhtyy puhumaan haastattelijalle. Lapset eivät välttämättä puhu oma-aloitteisesti vaan heiltä on melko pitkälle kyseltävä ja tarkentavien kysymysten jälkeenkään haastattelija ei saa haluamaansa tietoa lapselta. Valitsin teemahaastattelun, koska se on suhteellisen avoin, jos lapsi haluaa omaehtoisesti puhua ja johdatella haastattelua hänellä on siihen mahdollisuus. Toisaalta halusin tietoa tietyiltä teema-alueilta ja näin varmistin, että haastattelussa käydään nämä alueet läpi. Haastattelua voi verrata keskusteluun mutta haastattelu on ennalta suunniteltua ja päämäärätietoista toimintaa, joka tapahtuu haastattelijan ehdoilla tai ainakin hänen johdolla (Hirsjärvi & Hurme 1982, 25).

Laadullisen tutkimuksen analyysivaiheessa Alasuutarin (1994, 30-35) mukaan havaintoja pelkistetään ja ratkaistaan arvoitusta. Pelkistettäessä havaintoja aineistoa tarkastellaan tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta. Aineistoa tarkasteltaessa huomioidaan teoreettisen viitekehyksen kannalta olennaiset asiat. Havaintojen määrää karsitaan havaintoja yhdistämällä. Arvoituksen ratkaisemista voidaan myös pitää tulosten tulkintana. Arvoituksen ratkaisemisella tarkoitetaan tuotettujen johtolankojen ja vihjeiden avulla tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä.

Laadullista aineistoa voi lähestyä ensimmäiseksi tematisoinnin kautta. Aineistosta voi nostaa tutkimusongelman kannalta tärkeitä teemoja ja vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Teemoittelu vaatii teorian ja empirian vuorovaikutusta, jolloin ne tekstissä lomittuvat toisiinsa. (Eskola & Suoranta 1998, 175-176.) Toinen perinteinen tapa teemoittelun ohella on tyypittely, jolloin etsitään samankaltaisuuksia. Teemoittelun jälkeen voi analyysia jatkaa rakentamalla vastauksista tyyppejä. Aineistosta voi etsiä myös tyypillisestä poikkeavia tapauksia, jotka nähdään kiinnostavina seikkoina. Tyyppejä voidaan muodostaa kolmella tavalla. Autenttisesti, jolloin yhden vastauksen tyyppi on esimerkki laajemmasta aineiston osasta. Yhdistetty tyyppi, joka on mahdollisimman yleinen eli sellaiset asiat, jotka esiintyvät suuressa

osassa vastauksia. Mahdollisimman laaja tyyppi, jolloin mukaan otettavat asiat esiintyvät ehkä vain yhdessä vastauksessa, olennaista tässä tyypissä on sisäinen loogisuus. (Eskola & Suoranta 1998, 182-183.)

Laadullista aineistoa tulkittaessa tutkija etsii merkityksiä tutkimushenkilöidensä ilmaisuista. Kun tutkijan teoreettinen perehtyneisyys on vankka, hän tavoittaa paremmin tutkittavien tarkoittamat merkitykset. Tulkinta paljastaa tutkimushenkilöiden käsitykset avaamalla merkityssisällöt. Seuraavassa vaiheessa merkityssisällöt luokitellaan, jotta käsityksiä voidaan hallita ja selittää niiden erilaisuutta. Laadullinen fenomenografinen tutkimus pyrkii tekemään käsitykset ymmärrettäviksi niiden omissa ajatteluuyhteyksissään. Tulkittuaan tutkittavien ilmaisujen merkitykset tutkija päätelee mitä teoreettisesti merkitsevää ja erilaista niissä on ja muodostaa merkitysluokkia eli kategorioita. Kategoriaa voi joskus tukea vain yksi ilmaisu merkityksineen mutta toisinaan hyvinkin monta. Tutkija on kiinnostunut merkitysten laadullisesta erilaisuudesta, ei määristä. Merkityskategoriat tekevät ymmärrettäviksi tutkimushenkilöiden ilmaisuja ja niiden merkityksiä. (Syrjälä 1994, 123-127.)

Keräämäni teoria on tutkimuksessani ajatuspohjana ja mahdollisuutena. Itsetunto on niin vaikea, moniselitteinen ja käsitteenä monimutkainen ilmiö, että ilman taustateoriaa tutkimustani ei olisi mahdollista toteuttaa. Tutkimusta tehdessäni olen joutunut aina uudelleen palaamaan teoriaosaan, josta olen voinut löytää vahvistusta käsityksilleni. Haastattelurunkoa suunnitellessani ilman teoriaa ei olisi voinut tietää oppilailta haastattelussa kysyttäviä asioita.

Teoria toimii tutkimuksessa keinona tai päämääränä (Eskola & Suoranta 1998, 82). Tutkimuksessani teoria on lähinnä keino, koska se auttaa empiirisen tutkimukseni tekemisessä. Teoria ohjaa minua tiedon etsimisessä ja auttaa jäsentämään kerättyä tietoa. Teoriani on toisaalta taustateoria, jota vasten tarkastelen keräämäni aineistoa. Toisaalta se on tulkintateoria, joka ohjaa valintojani ja aineistosta etsimiäni asioita. Analyysivaiheessa käytän teoriaani tulkintojen rakentamisessa. Raportointivaiheessa tutkimus on pitkälle teorian ja empirian välistä vuoropuhelua.

10 TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN ENSIMMÄINEN VAIHE

10.1 Mittarin laadinta

Tutkimukseni aineiston keräämisen ensimmäisessä vaiheessa mittasin oppilaiden itsetunnon määrää käyttämällä James Battlen ei-kulttuurisidonnaista itsetuntotestiä (Culture-Free Esteem Self-Esteem Inventories for Children and Adults). Testi on kehitetty Yhdysvalloissa kuuden vuoden tutkimustyön pohjalta ja se on tarkoitettu esimerkiksi opettajien käyttöön. Testi on standardoitu englanninkielellä, mutta osiot on pyritty laatimaan siten, että se olisi riippumaton kielestä tai kulttuurista. (Battle 1980, 8, 20.)

Battlen itsetuntomittari mittaa sitä käsitystä mikä henkilöllä on omasta arvostaan. Tämä käsitys kehittyy vähitellen ja eriytyy sitä mukaan, kun yksilö on tekemisissä itselleen merkityksellisten ihmisten kanssa. Muodostuttuaan käsitys omasta arvostaan on melko pysyvä. (Battle 1980, 14.) Testin on suomentanut Mirja Kalliopuska, joka on käyttänyt testiä johtamissaan tutkimusprojekteissa. Battlen itsetuntotestistä on olemassa pidempi (60 osiota) ja lyhyempi (30 osiota) versio, joiden välinen korrelaatio yli sadan amerikkalaisoppilaan aineistossa oli .80 (Battle 1980, 12). Valitsin lyhyemmän version, koska se soveltuu pituutensa vuoksi paremmin nuorempien lasten itsetunnon mittaamiseen. Itsetunnon määrällä on merkitystä tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa, jolloin etsin haastateltavia tutkimuksen toiseen vaiheeseen.

Testin osiot on luokiteltu faktorianalyysin pohjalta viiteen ryhmään, jotka kuvastavat erilaisiin elämänalueisiin liittyvää itsetuntoa. Osioden numerot vastaavat kyselylomakkeen (liite 1) numeroita.

A. Yleinen itsetunto:

Osio

1. Toivoisin olevani nuorempi
7. Minusta on mukavaa olla poika/tyttö
10. Epäonnistun yleensä tärkeissä asioissa
11. Olen enimmäkseen onnellinen
13. Häpeän usein itseäni

- 15. Tunnen usein, etten ole hyvä missään
- 19. Olen yhtä onnellinen kuin useimmat pojat ja tytöt
- 20. Useimmat pojat ja tytöt ovat parempia kuin minä
- 24. Muuttaisin monta asiaa itsessäni, jos voisin
- 30. Olen usein huolissani asioista

B. Sosiaalinen / toveruussuhteisiin liittyvä itsetunto

Osio

- 2. Pojat ja tytöt leikkivät mielellään kanssani
- 5. Minulla on vain muutama ystävä
- 14. Useimmat pojat ja tytöt ovat peleissä minua parempia
- 21. Minusta on mukava leikkiä itseäni nuorempien lasten kanssa
- 23. Osaan tehdä asioita yhtä hyvin kuin muutkin

C. Koulunkäyntiin liittyvä itsetunto

Osio

- 3. Luovutan yleensä, jos koulutehtävät ovat liian vaikeita
- 8. Olen huono koulussa
- 16. Useimmat pojat ja tytöt ovat älykkäämpiä kuin minä
- 22. Haluaisin usein jättää koulun kesken
- 28. Opettajan mielestä en ole tarpeeksi hyvä

D. Vanhempiin / kotiin liittyvä itsetunto

Osio

- 6. Minulla on hauskaa vanhempieni kanssa
- 9. Vanhempani saavat minut tuntemaan, etten ole tarpeeksi hyvä
- 17. Vanhempani eivät pidä minusta, koska en ole tarpeeksi hyvä
- 25. Minulla on usein tunne, että haluaisin karata kotoa
- 29. Vanhempieni mielestä olen epäonnistunut yksilö

E. Valheosiot

Osio

- 4. Vanhempani eivät koskaan suutu minulle

- 12. En ole koskaan ottanut mitään, mikä ei kuulu minulle
- 18. Pidän kaikista tuntemistani ihmisistä
- 26. En ole koskaan huolissani mistään
- 27. Kerron aina totuuden

Osiot ovat väittämiä, joihin vastataan 'kyllä' tai 'ei' sen mukaan pitävätkö ne oppilaan mielestä hänen kohdallaan paikkaansa. Vastaaajan itsetunnon määrä saadaan laskemalla yhteen vahvaa itsetuntoa ilmentävien vastausten (liite 1) lukumäärä, yksi piste kustakin. Testin kokonaispistemäärä on 25, pistemäärään ei lasketa mukaan valheosioita. Itsetuntoluokat ovat testin mukaan seuraavat: vahva (21-25 p.), keskinkertainen (14-20 p.), heikko (10-13 p.) ja hyvin heikko (alle 10 p.) (Battle 1980, 9.) Valheosiot eroavat sanamuodoltaan muista väittämistä, sillä niihin sisältyy ehdoton väite, esimerkiksi 'En ole koskaan ottanut mitään, mikä ei kuulu minulle' tai 'En ole koskaan huolissani mistään'. Näihin ehdottomiin väitteisiin ei kukaan rehellisesti itseään arvioiva henkilö voi vastata 'kyllä'. Jos oppilas on kuitenkin vastannut valheosion väittämiin 'kyllä', voidaan olettaa hänen pyrkineen vastauksillaan sosiaalisesti hyväksytyihin vastauksiin tai miellyttämään tutkijaa.

Esitetasin kyselylomakkeen kolmella kolmannen ja neljännen luokan oppilaalla, jotka eivät kuuluneet varsinaiseen tutkimusjoukkoon. Oppilaat ymmärsivät hyvin kysymykset ja testi oli myös sopivan lyhyt, jotta tämänikäiset jaksavat sen tehdä.

10.2 Tutkimusjoukko

Tutkimusjoukkona oli Lehtimäen kunnan peruskoulun ala-asteen kolmas- ja neljäsluokkalaiset oppilaat. Pyysin luvan tutkimukseni toteuttamiseen koulutoimenjohtajalta sekä lasten vanhemmilta. Oppilaita oli yhteensä 48, joista kolme kieltäytyi osallistumasta tutkimukseeni.

Taulukko 1. Tutkimukseen osallistuneiden oppilaiden määrät luokan ja sukupuolen mukaan

	pojat	tytöt	yhteensä
3. Luokka	8	9	17
4. Luokka	14	14	28
yhteensä	22	23	45

Tutkimuksessa on neljäsluokkalaisia huomattavasti enemmän kuin kolmasluokkalaisia. Sukupuolen mukaan oppilaat jakautuvat tasaisesti.

10.3 Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen tulokset

Kyselylomakkeiden tulokset ilmenevät seuraavasta taulukosta.

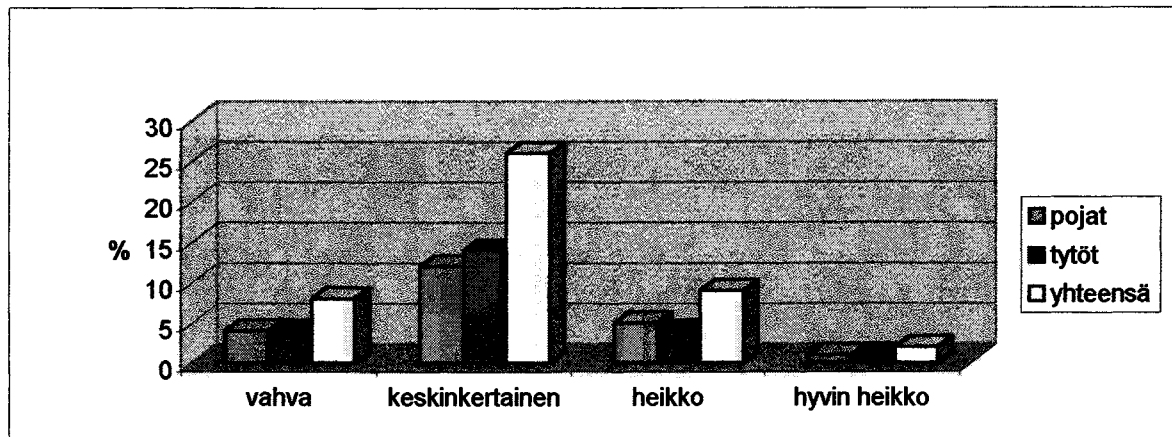
Taulukko 2. Itsetunnon jakautuminen sukupuolittain

itsetunto	pojat	tytöt	yhteensä
vahva	4	4	8
keskinkertainen	12	14	26
heikko	5	4	9
hyvin heikko	1	1	2
yhteensä	22	23	45

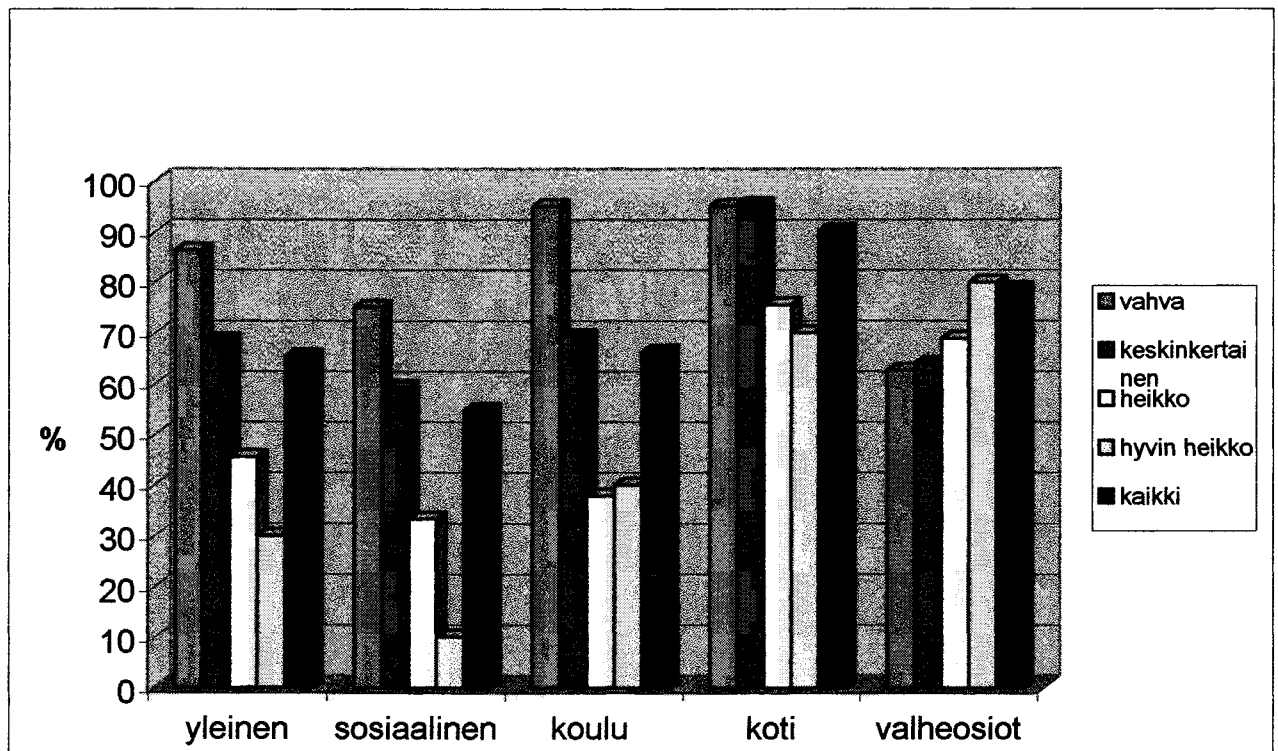
Itsetunnon keskinertaisia oppilaita on huomattavasti enemmän kuin muita.

Itsetunnon vahvassa ja heikossa luokassa on lähes sama määrä oppilaita, hyvin heikon itsetunnon luokassa on vähiten oppilaita. Tulos oli odotusten mukainen, koska keskinkertaisessa luokassa on yleensä eniten tapauksia. Yllättävää oli, että luokassa heikko ja hyvin heikko oli näin paljon tapauksia. Itsetuntoluokkien määrällisiä suhteita kuvaa myös kuvio 4.

Kuvio 4. Itsetuntoluokat prosentteina

Kuvio 5. Eri elämäalueisiin liittyvän itsetunnon määrä prosentteina

Itsetunnon vahvoilla oppilailta (N= 8) yleinen itsetunto oli hyvä. Heistä puolet haluaisi muuttaa itsessään monta asiaa ja he ovat usein huolissaan asioista. Toverisuhteisiin liittyvä itsetunto on näillä oppilailta vahva. Pientä hajontaa oli

kohdissa, joissa parin oppilaan mielestä muut ovat peleissä heitä parempia ja heistä on mukava leikkiä itseänsä nuorempien lasten kanssa. Itsetunnon vahvojen oppilaiden vastaukset ilmaisivat erityisen vahvaa itsetuntoa kotiin ja kouluun liittyvillä elämänalueilla. Valheosioihin on vastattu melko totuudenmukaisesti, vastauksista 62,5% on totuudenmukaisia.

Itsetunnon suurimmassa eli keskinkertaisten oppilaiden luokassa (N= 26) yleisellä elämänalueella oli enemmän hajontaa kuin vahvoilla oppilailla. Suurin osa oppilaista muuttaisi itsessään monta asiaa ja he ovat enemmän huolissaan asioista. Huomattavan monet oppilaat häpeävät usein itseään ja tuntevat, etteivät ole hyviä missään. Sosiaalisella elämänalueella nämäkin oppilaat ovat melko vahvoja, he eivät kuitenkaan yllä itsetunnon vahvojen oppilaiden tasolle. Keskinkertaisessa luokassa suurimman osan mielestä muut ovat heitä parempia peleissä ja heidän mielestään on mukava leikkiä nuorempien lasten kanssa. Joidenkin mielestä heidän kanssaan ei leikitä mielellään. Kouluun liittyvällä elämänalueella on huomattava, että useimpien oppilaiden mielestä muut ovat heitä älykkäämpiä. Itsetunnon vahvoihin oppilaisiin verrattuna keskinkertaisilla ei ole niin vahvaa kouluun liittyvää itsetuntoa. Kotiin liittyvä itsetunto on myös keskinkertaisen itsetunnon luokkaan kuuluvilla oppilailla erityisen hyvä. Valheosioihin oli vastattu melko totuudenmukaisesti; 63,85 % vastauksista on totuudenmukaisia.

Itsetunnon heikot oppilaat (N= 9) eroavat vahvasta ja keskinkertaisesta luokasta melko paljon yleiseltä itsetunnon luokasta tuntevat, etteivät he ole hyviä missään. He muuttaisivat monta asiaa itsessään ja useimmat oppilaat ovat heidän mielestään parempia kuin he itse ovat. He häpeävät itseään ja heidän mielestään epäonnistuvat yleensä tärkeissä asioissa. Hyvin monet toivoisivat olevansa nuorempia. Tovereihin liittyvällä elämänalueella itsetunnon heikoilla oppilailla oli huonoin itsetunto verrattuna muihin elämänalueisiin. Melkein kaikkien mielestä useimmat oppilaat ovat peleissä heitä parempia, eikä heidän kanssaan mielellään leikitä. Itsetunnon heikkojen oppilaiden mielestä heillä on vain muutama ystävä. Hyvin monien mielestä he eivät osaa tehdä asioita yhtä hyvin kuin muut. Kouluun liittyvässä itsetunnossa on huomattavaa, että suurin osa haluaisi usein jättää koulunsa kesken. Itsetunnon heikot oppilaat ovat mielestään huonoja koulussa ja koulutoverit ovat heitä älykkäämpiä. Useimpien mielestä he eivät ole opettajan mielestä tarpeeksi hyviä. Kouluun liittyvä käsitys on itsetunnon heikoilla oppilailla melko

kielteinen. Kotiin liittyvä käsitys itsestä heillä on hyvä. Poikkeavuutta ilmeni siinä, että useiden oppilaiden mielestä vanhemmat saavat heidät tuntemaan, etteivät he ole tarpeeksi hyviä. Heillä on myös usein tunne, että he haluaisivat karata kotoa. Parin oppilaan käsityksen mukaan he ovat vanhempien mielestä epäonnistuneita yksilöitä. Itsetunnon vahvoihin ja keskinkertaisiin oppilaisiin verrattuna heikoilla oppilailla oli suuri ero yleisen itsetunnon alueella. Erityisen suuret erot vahvoihin ja keskinkertaisiin verrattuna oli tovereihin ja kouluun liittyvässä itsetunnossa. Totuudenmukainen vastaaminen oli melko korkea (68,89 %).

Itsetunnon hyvin heikkojen oppilaiden luokka oli pienin (N= 2). Yleiseltä itsetunnon nämä oppilaat ovat heikkoja. Heikkoa itsetuntoa ilmensivät esimerkiksi seuraavat käsitykset: he häpeävät itseään ja tuntevat etteivät ole hyviä missään, muut ovat heitä parempia ja he muuttaisivat monta asiaa itsessään. Itsetunnon hyvin heikoilla oppilailla sosiaalinen itsetunto on erityisen huono. Heidän kanssaan ei leikitä mielellään, muut ovat heitä peleissä parempia ja he eivät osaa mielestään tehdä asioita yhtä hyvin kuin muut. Kouluun liittyvä itsetunto on myös heikko. He esimerkiksi luovuttavat kohdatessaan vaikeita koulutehtäviä, muut ovat heidän mielestään älykkäämpiä kuin he tai opettajan mielestä he eivät ole tarpeeksi hyviä. Kotiin liittyvällä elämäntilanteella näidenkin oppilaiden itsetunto on kaikkein vahvin. Muihin itsetuntoluokkiin verrattuna suurin ero syntyy tovereihin liittyvässä itsetunnon määrässä. Itsetunnon hyvin heikoilla oppilailla oli vähän parempi kouluun liittyvä itsetunto kuin itsetunnon heikoilla oppilailla. Nämä oppilaat ovat vastanneet hyvin totuudenmukaisesti, 80% vastauksista on totuudenmukaisia.

Näiden tulosten perusteella valitsin tutkimuksen toisessa vaiheessa haastateltavaksi jokaisesta neljästä luokasta yhden tyypillisen tapauksen, joka kuvaisi mahdollisimman hyvin omaa luokkaansa. Valintaan vaikutti myös oppilaan sukupuoli, joten haastattelussa oli kaksi tyttöä ja kaksi poikaa. Valitsin nämä oppilaat, koska he olivat vastanneet valheosioihin totuudenmukaisesti. Totuudenmukainen vastaaminen on tärkeää, jotta tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset olisivat luotettavia. Haastateltavien valinnassa käytin myös opettajan oppilaantuntemusta hyväkseni, jotta onnistuisin valitsemaan oppilaat, jotka osallistuisivat aktiivisesti haastatteluun. Haastattelussa on hyötyä haastateltavan puheliaasta luonteesta, jolloin hän saattaa puhua myös oma-aloitteisesti itseensä ja kouluun liittyvistä asioista.

11 TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN TOINEN VAIHE - HAASTATTELU JA SEN ANALYSOINTI

11.1 Itsetunnon vahva oppilas

Vahvan itsetunnon luokassa oppilailla olivat eri elämänaalueet tasaisen vahvoja. Useat halusivat kuitenkin muuttaa itsessään monta asiaa. Valitsemani haastateltava oli myös sitä mieltä, että hän haluaisi muuttaa itsessään monta asiaa. Muuten itsetunnon vahvojen oppilaiden käsitykset itsestään vaihtelivat jonkun verran suhteessa eri elämänaalueisiin.

Valitsin Jussin (nimet ovat peitenimiä) haastateltavakseni, koska kyselylomakkeen perusteella hänellä on vahva itsetunto elämän eri alueilla. Kyselylomakkeessa Jussi oli vastannut valheosioihin totuudenmukaisesti. Halusin lisätietoa Jussilta, mitä hän haluaisi itsessään muuttaa. Lisäksi halusin selvittää itsetunnon vahvan oppilaan käsitystä itsestään ja näkykö vahva itsetunto hänen käsityksissään. Pidin tärkeänä saada syvempää tietoa Jussin käsityksistä itsetuntoon yhteydessä olevista tekijöistä eli hänen opettajastaan, tovereistaan ja omasta luokastaan.

Jussi on neljäsluokkalainen, rauhallinen, vähän ujo ja ehkä arkakin. Arkuus tai ujous ei kuitenkaan ole osoitus heikosta itsetunnosta (vrt. Curry & Johnson 1990, 84; Salmivalli 1998, 118). Jussia jännitti jonkun verran haastattelutilanne, vaikka haastattelu tapahtui koululla rauhallisessa ja viihtyisässä huoneessa. Pyrin myös heti luomaan vapautuneen ja luottamuksellisen tunnelman puhumalla muista asioista sekä perustelemalla hänen valintaansa tutkimukseeni. Jussin hiljainen luonne vaikeutti haastatteluani, mikä toi itselleni haastetta lisää. Miten saada hiljainen lapsi avautumaan ja puhumaan? Haastatellessani Jussia hänestä kuvastui tyytyväisyys ja myönteisyys koulunkäyntiä, tovereita ja elämää kohtaan. Itsetunnon vahva yksilö huomaa paremmin elämänsä hyvät puolet ja on tyytyväisempi elämäänsä (Keltikangas-Järvinen 1994, 35). Hän arvostaa itseään, mikä kuvaa hänen vahvaa itsetuntoaan (vrt. Jarasto & Sinervo 1998, 59).

11. 1. 1 Jussin käsityksiä itsestään

Kysyn Jussilta onko hän tyytyväinen itseensä, ulkonäköönsä, osaamiseen ja muuhun sellaiseen. Hän vastaa lyhyesti:

Oon määhän.

Pyydän Jussia kertomaan millainen hän on, johon hän toteaa:

Määhän tykkään ainakin urheilusta ja oon aika reipas.

Lisäksi Jussi kertoo olevansa iloinen luonteeltaan.

Kysyessäni häneltä millainen hän haluaisi olla, hän vastaa:

Ainakin hauska, sitten hmm.. viisas.

Vaikka Jussi sanoo olevansa tyytyväinen itseensä, hän vastasi kyselylomakkeeseen haluavansa muuttaa monta asiaa itsessään, jos voisi. Kysyn Jussilta, että mitä hän muuttaisi itsessään. Hän vastaa:

Ööö..hmm.. ehkä viisautta ja sitten, että olisin isompikokoinen ja olisin hausempi.

Kysyn, että mistä asioista Jussi on itsessään ylpeä:

No, siitä kun määhän oon aika urheilullinen.

Jussilla ei ole sellaisia itseen liittyviä ominaisuuksia, joita hän häpeäisi. Piirtämisessä hän ei omasta mielestään ole kovin hyvä. Kaikesta itsensä kuvailusta voi päätellä, että Jussi suhtautuu itseensä positiivisesti. Salmivallin (1998, 118-119) mukaan hyvään itsetuntoon liittyvät myönteiset itseen kohdistuvat tunteet. Edellä olevista Jussin vastauksista voi päätellä, että Jussi arvostaa itseään, hän on tyytyväinen itseensä. Jussi sanoo olevansa iloinen, reipas ja urheilullinen, mistä hän on ylpeä. Kalliopuskan (1984) mukaan itsetunto kuvaakin itsearvostuksen astetta. Itsearvostus on hänen mukaansa yksilön henkilökohtainen näkemys itsestään. Jussi mainitsee urheilun, jossa hän on mielestään hyvä. Käsitys itsestä voi olla yleinen tai se liittyy tiettyyn alueeseen, esimerkiksi urheiluun (Nordahl 1998, 48-50). Koska Jussi sanoo pitävänsä liikunnasta ja olevansa siinä hyvä, hän todennäköisesti arvostaa liikuntaa ja liikunnallisuuttaan, millä on merkitystä myös yleiseen itsearvostukseen. Hän kokee mahdollisesti onnistumisen elämyksiä liikunnassa. Tällaisella erityisellä alueella, kuten liikunta, on merkitystä pätevyyden tunteisiin. Merkitys on suurempi henkilön pitäessä tärkeänä kyseistä aluetta. Pätevyyden tunteet syntyvät onnistumisen kokemuksista, silloin lapsi tuntee olevansa taitava (Aho & Laine 1997, 57).

Jussin haastattelusta käy ilmi, että hän suhtautuu elämäänsä myönteisesti. Hän sanoo voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä. Esimerkiksi hän mainitsee:

Mää voin opiskella tai yrittää uusia asioita.

Jussin suhtautuminen positiivisesti itseensä vaikuttaa myös hänen asenteeseensa yleensäkin elämään ja siihen, että hän voi mielestään vaikuttaa omaan elämäänsä. Jos ihminen suhtautuu itseensä positiivisesti, hän suhtautuu myös elämäänsä myönteisesti (Kalliopuska 1994; Perttula 1994). Itsetunnon vahva ihminen näkee Keltikangas-Järvisen (1994, 35) mielestä paremmin elämän hyvät puolet ja on tyytyväisempi yleensäkin elämäänsä.

Jussi haluaa opetella uusia asioita, syiksi hän sanoo:

Ne voi olla ihan hauskojakin. Siitä voi olla hyötyä elämässä.

Uusia asioita opettellessaan Jussi ei ajattele juuri sen hetkistä tilannetta vaan hänen vastauksensa kuvastaa pidemmälle tehtyä päätelmää; hän ajattelee uusien asioiden opettelusta olevan joskus myöhemminkin elämässä hyötyä. Vaikeaa tehtävää Jussi yrittää ratkaista eikä haluaisi jättää sitä mielellään kesken. Syyksi siihen, miksi hän mieluummin yrittää ratkaista kuin jättää kesken, hän sanoo:

No, siks kun on ratkaissut, niin voi olla ylpee itsestään.

Jussi vaikuttaa tehtävätietoiselta oppilaalta, joka haluaa oppia uusia asioita, ja on motivoitunut niiden oppimiseen. Jussi ei halua helposti antaa periksi kohdatessaan vaikean asian vaan hän haluaa sitkeästi yrittää päästä ratkaisuun. Tehtävätietoinen oppilas ottaa vastuun toiminnastaan ja pystyy arvioimaan toimintansa tuloksia (Aho & Laine 1997, 55). Vahvan itsetunnon mukaisesti Jussi osaa nauttia onnistumisesta, hän sanoo olevansa ylpeä itsestään ratkaistuaan vaikean tehtävän. Oppilaan hyvä itseluottamus rohkaisee ottamaan vaativampiakin tehtäviä tai haasteita vastaan (Keltikangas – Järvinen 1994, 38). Onnistuminen kasvattaa myös itsetuntoon liittyviä pätevyyden tunteita, mikä houkuttelee yrittämään ja asettamaan itselleen vaativampia tehtäviä (Aho & Laine 1997, 57).

11. 1. 2 Jussin käsityksiä opettajan toiminnasta

Jussin mielestä opettaja on hänelle tärkeä henkilö. Kun oppilas pitää opettajaansa tärkeänä henkilönä, silloin opettajan vaikutus on suurempi (vrt. Korpinen 1993, 14). Kysyn häneltä miksi hän pitää opettajaa tärkeänä henkilönä. Jussi vastaa:

Se on aikuinen.

Tiedustelen Jussilta, onko opettajalla muuta merkitystä. Jussi toteaa:

Se opettaa.

Opettaminen on tärkeää, koska Jussin mukaan sitten isompana pärjää elämässä. Tässäkin asiassa Jussi viittaa myöhempään elämäänsä, jolloin koulussa saaduista opeista voi olla hyötyä.

Jussin opettaja kuuntelee oppilaitaan ja tulee Jussin käsityksen mukaan hyvin toimeen oppilaiden kanssa. Kysyn Jussilta, että mistä hän on päätellyt opettajan tulevan hyvin toimeen oppilaiden kanssa. Hän vastaa:

No, me leikitään yhdessä joskus tai ainakin torstaisin, kun meillä on yhteinen äidinkielen tunti.

Ihanneopettajaa Jussi kuvailee seuraavasti:

Aika hauska joskus ja se osaa opettaa hyvin.

Haastattelusta voi päätellä, että vaikka Jussin mielestä opettajan pitäisi olla hauska, hänen tulisi kuitenkin osata opettaa hyvin. Opettajalla on suuri merkitys lapsen turvallisuuden tunteen kehittymisen kannalta, jos hän aikuisena ihmisenä välittää lapsesta ja kuuntelee lasta. Kun oppilas arvostaa opettajaansa, jolla on lämmin suhde oppilaisiinsa, vaikuttaa positiivisesti itsetuntoon (Lawrence 1996, 23). Itsetunnon kehittymisen kannalta on tärkeää, että opettajan käyttäytymisestä välittyy vilpittömän mukana olemisen riemu ja nautinto olla lasten kanssa, esimerkiksi hänen osallistuessaan leikkiin. Jos opettaja osallistuu leikkiin, peleihin tai muuhun hauskanpitoon vain työhönsä liittyvän välttämättömän pakon vuoksi, se välittyy oppilaille hänen käytöksestään ja asenteistaan. Oppilaat huomaavat herkästi, milloin opettaja on koko sydämellään mukana leikissä ja eläytyy siihen lasten kanssa. Koiviston ja Luttisen (1998) mukaan vuorovaikutus vahvistaa lapsen itsetuntoa, jos se on kannustavaa ja hyväksyvää suhtautumista lapseen henkilönä. Kun aikuinen on henkisesti läsnä vuorovaikutustilanteessa ja kuuntelee lasta, hän luo samalla hyväksyvän ja turvallisen ilmapiirin.

Opettajalle on Jussin mielestä ihan helppo mennä kertomaan jotain asioita. Oman mielipiteen kertominen on jo vaikeampaa, vaikka Jussi kertoi opettajan kuuntelevan oppilaita ja tulevan heidän kanssaan hyvin toimeen. Kuitenkaan Jussi ei uskalla aivan vapaasti kertoa opettajalle mielipidettään. Hänellä ei ole omakohtaisia kokemuksia tästä asiasta mutta Jussin käsityksen mukaan mielipiteen kertomisesta

opettajalle saattaa seurata jälki-istuntoa. Hän ei tiedä onko joku oppilas saanut jälki-istuntoa mutta ainakin on joutunut ulos luokasta. Mitään esimerkkiä Jussi ei muistanut.

Suuttuessaan opettaja Jussin mukaan uhkailee aika paljon. Kysyn Jussilta, miten opettaja uhkailee heitä, johon hän sanoo:

Se meinaa tehdä kaikkia listoja ja tommosia.

Tiedustellessani Jussilta esimerkkiä uhkailusta hän vastaa:

No, se meinas tänään ainakin tehdä semmosen, jossa tehdään läksyjä vitosista tai noh, kummastakin luokasta, ku kaks ei meinaa tehdä koskaan läksyjä. Opettaja laittaa jokaisen nimen ja aineet ja kokeillaan paljonko tulee rasteja ja pistää sitten huonon numeron.

Jussin mielestä tällainen käytäntö voi olla hyväkin. Jos opettaja joutuu laittamaan tunnilla oppilaan ulos luokasta, hän on ilmoittanut, että oppilas saattaa joutua korvaamaan menetetyt ajan koulun jälkeen. Tätä ei Jussin mukaan ainakaan vielä ole otettu käytäntöön. Jussi tiedostaa hyvin, etteivät tällaiset opettajan kurinpidolliset toimet koske kaikkia oppilaita eikä häntä itseään. Jussin käsityksen mukaan hänen opettajaansa on helppo lähestyä, vaikka oman mielipiteen kertominen voikin olla vaikeaa. Vaikka edellä mainitut kurinpidolliset toimenpiteet eivät varsinaisesti koske Jussia, luokan ilmapiirin kannalta opettajan käyttämä uhkailu ei ole hyvä asia. Lapsen itsetunnon kehittymisen kannalta luokan positiivinen, turvallinen ja huolehtiva ilmapiiri on tärkeä (Roffey ym. 1994,28).

Jos opettaja itse tekee jonkun virheen, hän Jussin mukaan pyytää oppilailta anteeksi. Esimerkkinä Jussi kertoo seuraavan tilanteen:

No, matikan tehtävässäkkin ope pisti väärin taululle laskuja kaikki alkoi korjaamaan tai vitoset kerkis korjaamaan.

Opettajalla on lapsen nähden auktoriteettiasema. Tämän aseman käyttäminen merkitsee lapsen itsetunnolle paljon. Lapsen itsetunnon tukemiselle on tärkeää, että opettaja katsoo olevansa vastuussa tekemistään erehdyksistä. (Keltikangas-Järvinen 1994, 204.) Opettajan voi olla joskus vaikea myöntää virhettään. Opettajan ammattiin on juurtunut niin syväälle käsitys erehtymättömästä, täydellisestä ihmisestä. On hyvä, jos opettaja virheen tehtyään ja sen havaittuaan pystyy pyytämään oppilailta anteeksi. Myönnettyään virheensä ja pyydettyään anteeksi oppilaatkin näkevät, ettei kukaan ole täydellinen.

Opettajan antama palaute on Jussin käsityksen mukaan yleensä suullista ja myönteistä. Oppilaiden tekemiin virheisiin opettaja suhtautuu Jussin mielestä *'aika hyvin'*. Jos esimerkiksi oppilaiden tehtävät ovat väärin, opettaja käskää korjata. Tilanteessa, jolloin oppilaat eivät ole oppineet opettajan opettamaa asiaa, Jussi kertoo opettajan käyttäytymisestä:

Varmaan sanoo, että me ei olla seurattu.

Tällaisessa tilanteessa opettaja opettaa asian uudelleen. Jussin haastattelusta voi päätellä, että Jussin opettaja suhtautuu epäonnistumisiin tai virheisiin myönteisesti ja opettaa asioita uudelleen. Opettajan suhtautuminen oppilaan epäonnistumiseen vaikuttaa lapsen itsetuntoon, mitä tärkeämmästä asiasta on kyse lapsen kannalta sitä enemmän sillä on merkitystä itsetunnon kannalta (Aho & Laine 1997, 41).

Kysymykseeni vertaileeko opettaja oppilaita toisiinsa Jussi toteaa:

Kyllä se joskus mutta aika harvoin.

Esimerkkitalanteeksi Jussi mainitsee seuraavan:

On se varmaan sanomut joskus, että kato noita tyttöjä tuolla mitenkä hiljasesti ne on.

Jussin käsityksen mukaan opettaja ei vertaile osaamista vaan kehottaa ottamaan mallia käyttäytymisessä tietyiltä tytöiltä. Opettaja osoittaa kritiikkiä oppilaiden käyttäytymiseen. Jussi on havainnut luokassa opettajan viittaavan käytöksen suhteen toisiin oppilaisiin mutta ei vertaavan niinkään heidän osaamistaan. Keltikangas-Järvisen mukaan pojat saavat koulussa enemmän huomiota kuin tytöt mutta huomio on usein negatiivista. Pojat saavat kritiikkiä käytöksestään *'ole nyt kunnolla'* -tapaan, kun taas tytöt saavat palautetta tietystä suorituksesta. (Keltikangas – Järvinen 1994, 184-185.) Opettajan kehottaessa oppilaita ottamaan käyttäytymisen suhteen mallia tietyiltä tytöiltä hän moittii niitä oppilaita, joiden olisi syytä ottaa tytöiltä mallia. Opettajan moitteella on aina merkitystä; vaikutus lisääntyy, kun moitteen antaa oppilaan ihailema henkilö (Keltikangas-Järvinen 1994, 204).

Jussin käsityksen mukaan opettaja ei aina ole ihan oikeudenmukainen.

Esimerkiksi hän mainitsee seuraavan:

No, ehkä silloin kun me ollaan oltu sitä vettä kengässä. Niin nii aina on ollu sama, joka on ollu ekana...

Opettaja ei ole Jussin mielestä oikeudenmukainen antaessaan yhden oppilaan sanoa kaikki tehtävät, saman oppilaan sanoa kaikki läksyt tai lukea koko kappaleen ääneen.

Aikuisesta tällaiset Jussin mainitsemat asiat voivat tuntua vähäpätöisiltä ja merkityksettömiltä. Jussin käsitys on kuitenkin oppilaan käsitys, jolla on merkitystä. Luokkatilanteessa oppilaat, jotka haluaisivat osallistua tunnilla, voivat kokea epäoikeudenmukaisuutta tai puolueellisuutta, jos yksi ja sama oppilas luettelee kaikki tehtävät tai lukee koko kappaleen yksin ääneen. Opettaja on aina luokassa monen silmäparin tarkkailtavana. Hän ei voi aina aavistaa miten merkityksellisiä pienetkin asiat voivat oppilaasta tuntua. Oppilaan perusturvallisuuden ja itsetunnon kannalta on tärkeää, että opettaja kohtelee oppilaita rehellisesti ja oikeudenmukaisesti (Curry & Johnson 1990,146-147). Edistääkseen itsetunnon tehtävätietoisuuden kehittymistä opettajan tehtävänä on huolehtia, että oppilaan rooli luokassa on aktiivinen passiivisen sijasta. Oppilas tuntee tällöin olevansa aktiivinen oppija ja kehittyvä yksilö.(Curry & Johnson 1990, 148.)

11. 1. 3 Jussin käsityksiä tovereistaan

Tovereita Jussilla on paljon ja hänen käsityksensä mukaan he ovat luotettavia.

Luotettavuus näkyy Jussin mukaan seuraavasti:

Jos on kertomu salaisuuden, niin se ei oo kertonut sitä.

Jussin mielestä hän on arvostettu ja hyväksytty ryhmässä ja toverit pitävät hänestä.

Tämän Jussi on päätellyt seuraavasti:

No, me ollaan niin paljon yhdessä ja on hauskaa.

Jussilla on hyvä asema toveripiirissä, minkä vuoksi hän viihtyy hyvin ryhmässä ja toisten kanssa. He ovat myös välitunnilla yhdessä. Jussin mielipiteitä ei yleensä torjuta ryhmässä. Jussin käsityksen mukaan muut pitävät häntä hauskana ja luotettavana ystävänsä. Itse hän arvostaa toverissa luotettavuuden lisäksi hauskuutta ja toveri ei saa haukkua toista. Jussin ystävät kannustavat häntä kokeilemaan uusia asioita ja hän myös itse kannustaa tovereitaan. Ystävyys tukee itsetunnon kehitystä, kun se on tällaista Jussin kuvaillemaa vastavuoroista toisesta välittämistä, hyväksymistä ja arvostamista (vrt. Aho & Laine 1997, 178). Jussin hyvillä suhteilla tovereihinsa on merkitystä yhteenkuuluvuuden tunteisiin, joka on itsetunnon yksi osa-alue. Kun yhteenkuuluvuuden tunteet ovat voimakkaat, lapsi Ahon (Aho & Laine 1997, 53) mukaan kokee olevansa hyväksytty ja pystyy paremmin antamaan itsestään muille. Lapset samastuvat ystäviinsä ja ryhmään, johon he kuuluvat. He vertailevat itseään ryhmänsä jäseniin, heillä on samanlaisia käsityksiä ja he oppivat, mitä arvostetaan ja

pidetään tärkeänä. Kun ryhmän arvot ja lapsen minäkuva ovat lähellä toisiaan, merkitys itsetuntoon on myönteinen. (Roffey ym. 1994, 7.)

Edellä olevat Jussin käsitykset tovereistaan ovat hyvin positiivisia. Lapsen käsitykseen itsestään vaikuttaa se, mitä hän ajattelee tovereiden hänestä ajattelevan (Murto 1989,11). Jussin positiivinen ja tyytyväinen asenne itseensä heijastuu hänen toverisuhteisiinsa. Toisaalta toverien myönteinen suhtautuminen Jussiin lisää hänen itseluottamustaan. Laineen mukaan tovereiden myönteinen palaute tukee lapsen itsetuntoa ja persoonallista kehitystä (Aho & Laine 1997,177).

Kysyn Jussilta suoriutumisen merkitystä hänen ystävyysuhteissaan, johon hän vastaa:

On se merkityksellistä.

Tiedustelen häneltä aineita, joissa suoriutuminen on tärkeää ystävyysuhteiden kannalta, hän toteaa:

Ehkä liikunnassa.

Jos on liikunnassa hyvä, silloin on Jussin käsityksen mukaan suositumpi. Poikien ystävyysuhteissa suoriutuminen on tärkeämpää kuin tyttöjen; poikien itsetuntoa määrää suoriutuminen (Keltikangas – Järvinen 1994, 67). Laineen (Aho & Laine 1997, 42) mukaan poikien fyysiset ominaisuudet ja motoriset taidot vaikuttavat suosioon tovereiden keskuudessa ja sen myötä heidän itsetuntoonsa. Motorisesti ketterillä ja vahvoilla pojilla, jotka harrastavat joukkuelajeja, on vahva itsetunto. Jussi on oman käsityksensä mukaan *'aika urheilullinen'*, mistä hän sanoikin olevansa ylpeä itsessään. Hän sanoi myös pitävänsä urheilusta, erityisesti jääkiekosta ja jalkapallosta. Jussin käsityksen mukaan liikunta vaikuttaa heidän ystävyysuhteissaan, joten Jussin liikunnallisuus tukee hänen toverisuhteitaan ja siten myös hänen itsetuntoaan.

11. 1. 4 Jussin käsityksiä omasta luokastaan

Omassa luokassaan Jussi kertoo viihtyvänsä, syyksi hän mainitsee:

On siellä ihan hauska oppia.

Lisäksi hän kertoo jotain negatiivista luokastaan:

Aika meluisaa joskus ja sitte ihan hauskaa ja vähän tylsääkin.

Jussi hyväksytään luokassa omana itsenään. Pyydän häntä perustelemaan päättelyn toisten hyväksynnästä. Hän vastaa:

Kyllä jotkut ihan vissiinkin pitää minusta.

Jussin käsitys omasta viihtymisestä ja luokan suhtautumisesta häneen on myönteinen. Hän kertoo viihtyvänsä luokassaan, muut hyväksyvät hänet omana itsenään ja luokassa on hauska oppia. Nordahlin (1998, 66-67) mukaan ryhmä, johon lapsi tuntee kuuluvansa, joka hyväksyy hänet ja hän viihtyy ryhmässä, vahvistaa turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteita. Sosiaalinen pätevyys vahvistaa lapsen itsetuntoa.

Jos Jussi saisi muuttaa luokassaan jotain, hän haluaisi mennä ajoissa syömään ja välitunnille. Myös videoita voisi katsoa useammin ja oppilaiden tulisi olla hiljaa luokassa. Jussin mukaan opettaja puhuu enimmäkseen luokassa, ehkä vähän on opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta. Oppilaat eivät saa puhua keskenään aiheeseen liittyvästään. Jussin luokan ilmapiiri on lähempänä valvovaa kuin humaania. Opettajajohtoisuus on tyypillistä valvovalle ilmapiirille, joustava keskinäinen vuorovaikutus ilmentää humaania ilmapiiriä, mikä tukee paremmin oppilaan itsetunnon kehitystä (Roffey et al 1994, 28). Jussin kuvailema meluisa luokka osaltaan selittää opettajan käyttämää valvovaa otetta.

11. 2 Itsetunnon keskinäinen oppilas

Itsetunnon keskinäisessä luokassa yleisen itsetunnon alueella useat oppilaat häpeävät usein itseään, he haluaisivat muuttaa monta asiaa itsessään ja he ovat usein huolissaan asioista. Näin vastasi myös haastatteluun valitsemani tyttö. Valitsin haastatteluun henkilön, joka vastasi samalla tavalla kuin suurin osa oppilaista. Vaikka itsetunnon keskinäiset oppilaat ovat sosiaalisella elämänalueella itsetunnon melko vahvoja, useilla toistui vastauksissa seuraavat väittämät: 'Useimmat ovat peleissä heitä parempia' tai 'On mukava leikkiä itseään nuorempien kanssa'. Samaa mieltä oli haastatteluun valitsemani oppilas. Kouluun liittyvässä osiossa sekä haastateltavani että useimmat muut ryhmästä ajattelivat muiden olevan heitä älykkäämpiä.

Kyselylomakkeen perusteella Nooran itsetunto on keskinäinen. Valitsin hänet haastateltavakseni, koska hän on tyypillinen itsetunnon keskinäinen tapaus. Nooralla, kuten monella muullakin itsetunnon keskinäisellä oppilaalla, toistuivat samat vastaukset, jotka eivät ilmentäneet vahvaa itsetuntoa. Esimerkkeinä tällaisista vastauksista voisi mainita: 'Useimmat tytöt ja pojat ovat minua älykkäämpiä', 'Useimmat pojat ja tytöt ovat parempia kuin minä', 'Muuttaisin monta asiaa itsessäni, jos voisin' ja 'Olen usein huolissani asioista'. Haastatteleamalla halusin saada lisätietoa itsetunnon keskinäisen oppilaan käsityksistä itsestään,

opettajastaan, tovereistaan ja luokastaan. Haastattelussa voisi käydä myös selville mahdollisia syitä, jotka erottavat itsetunnon keskinäisen oppilaan vahvasta oppilaasta. Nooraa valitessani käytin hyväkseni myös opettajan oppilaantuntemusta; opettajan mukaan Noora on reipas ja puhelias tyttö, mistä voi haastattelussa olla hyötyä.

11. 2. 1 Nooran käsityksiä itsestään

Noora on neljäsluokkalainen tyttö, joka kertoo olevansa aivan tavallinen koululainen. Noora on itseensä tyytyväinen ja suhtautuu koulunkäyntiin myönteisesti, itsetunnon mukaan hän on keskinäinen. Noora on iloinen ja reipas tyttö. Hän on kertomansa mukaan huumorintajuinen, joka tulee haastattelussa esille varsinkin hänen kertoessaan itsestään. Noora tiedostaa itsensä hyvin ja kuvaa itseään positiivisesti. Kun lapsi tiedostaa itsensä, hän kuvaa itseään myönteisesti (Aho & Laine 1997, 51). Nooralle riittää, että hän on tavallinen ja itseensä tyytyväinen ja että hänen ei tarvitse olla kaikessa paras. Nooralla on siten hyvin realistinen käsitys itsestään, mikä ilmentää vahvaa itsetuntoa. Nordahlin (1998, 48-50) mukaan hyvä itsetunto ei tarkoita sitä, että lapsi tuntee olevansa kaikessa paras; vaan hänellä on realistinen käsitys omista kyvyistään. Aluksi Nooraa jännitti haastattelu jonkin verran mutta alkukankeuden jälkeen hänen puhelias luonteensa tuli hyvin esille.

Noora kuvailee itseään seuraavalla tavalla:

No, semmonen en ihan mitenkään rauhallinen ole (naurua) ja mulla on sellanen lyhyt pinna määhän hermostun helposti, semmonen, en mä oikein keksi mitään.

Koulussa Noora pitää itseään osaamisen suhteen aivan tavallisena. Hän kertoo:

No semmonen, että aika hyvin mulla matematiikka nyt menee sillei, muttei mitenkään, että määhän oon mahtavin ja paras matikassa, ihan sillee tarpeeks hyvin ja ympäristötieto menee hyvin ja silloin on ihan sellanen tavallinen.

Noora haluaisi olla vähän kärsivällisempi tai 'pitempinnaisempi', ettei hän hermostuisi niin helposti. Hän haluaisi myös olla rehellisempi, millä hän tarkoitti rehellisyyttä tovereita kohtaan. Hän toteaa:

Enemmän rehellinen (naurua), että kavereillekin kertois heti totuuden eikä sitten rupeais kiertelemään ja kaartelevaan sitä asiaa.

Kyselylomakkeen mukaan Noora häpeää itseään. Pyydän häntä kertomaan asiasta lähemmin, jolloin hän selittää:

No siitä rupee, kun jos mä esimerkiks huudan jollekin kaverille tai jollekin, mitä mä en olis halunnut ja sitten rupee hävettämään, että enhän nyt noin olis saanut tehdä.

Nooralla ei ole varsinaisesti itsessään ominaisuuksia, joita hän häpeäisi. Hän häpeää enemmänkin käyttäytymistään.

Koulussa Noora haluaisi olla 'tavallinen', että osaa ja pystyy tekemään kaikkea. Hän kertoo:

No, emmä nyt oikein tiä, emmä mikään hirvee pinkokkaan haluais olla koulussa, mutta en mä mikään huonokkaan haluais olla, että ihan tällanen tavallinen, että osaa ja pystyy tekemään kuitenkin kaikkee.

Nooran todellisella minällä ja ihanneminällä ei ole ristiriitaa. Hän kertoo olevansa tavallinen oppilas, joka hän haluaisikin olla. 'Tavallisella oppilaalla' hän tarkoittaa keskitason osajaa; hän ei haluaisi olla ihan huono, mutta ei mikään 'pinkokkaan'. Kun lapsen todellinen minä ja ihanneminä ovat lähellä toisiaan, itsetunto on hyvä (Lawrence 1996, 1-2). Noora on melko tyytyväinen itseensä. Hän ei ole paras oppilas koulussa mutta hän ei sellaista itseltään vaadikaan. Koska Noora on suhteellisen tyytyväinen itseensä, hän arvostaa ja hyväksyy itsensä. Ojaseen mukaan itsearvostus on itsetunnon osa, mikä tarkoittaa ihmisen tyytyväisyyttä itseensä sellaisena kuin hän on (Ojanen 1994, 51).

Nooran mielestä muut ovat häntä parempia liikunnallisesti ja erilaisissa urheilulajeissa, kuten luistelussa juoksuissa, pesäpallossa tai jalkapallossa. Hän kertoo seuraavaa:

No, luistelussa mä en oo mikään hyvä ja hiihdossakaan mä en oo hyvä, enkä juoksussa. En mä oo mitenkään hyvä missään urheilulajeissa, kun emmää oo kuitenkaan sillei kiinnostunukaan urheilusta, mä oon enemmän musiikista ja mä en oo niissä sitten niin hyvä.

Nooraa ei tunnu huolestuttavan, vaikka muut ovatkin parempia liikunnassa, koska hän ei ole kovin kiinnostunut urheilusta. Kun Noora ei pidä liikuntaa erityisen tärkeänä kouluaineena itselleen ja liikunnan harrastaminen ei kuulu Nooran elämään, se ei vaikuta hänen itsetuntoonsa negatiivisesti, vaikka muut olisivat siinä parempia. Jos liikunta olisi Nooran omasta mielestä tärkeä kouluaine ja hän haluaisi ehdottomasti kuulua parhaiden oppilaiden joukkoon, vaikutus itsetuntoon olisi suuri. Myös Salmivallin (1998, 117-119) tutkimus tukee sitä, että yksilön arvostamat asiat

vaikuttavat hänen itsetuntoonsa. Noora mainitsee omaksi harrastukseksi ja kiinnostuksen kohteekseen musiikin, joka merkitsee hänelle paljon.

Muut ovat älykkäämpiä hänen käsityksensä mukaan myös joissakin kouluaineissa, esimerkkinä hän mainitsee matematiikan. Hän kertoo käsityksestään seuraavalla tavalla:

No, se on justiin näitä kouluaineita, että matematiikka ja näitä.

Hän toteaa muiden olevan matematiikassa älykkäämpiä kuin itse on, vaikka toisaalta hän mainitsee matematiikan menevän ihan hyvin. Nooran käsitys itsestään osaamisen suhteen ilmentää tyytyväisyyttä itseensä. Hän tunnustaa muiden olevan häntä parempia, esimerkiksi matematiikassa, joka menee hänelläkin hyvin. Usein oppilaat vertaavat itseään luokkansa parhaimpiin oppilaisiin. Tällöin ero itsen ja jonkun lahjakkaan välillä voi olla hyvinkin suuri, vaikka itse ei olisikaan mikään heikko oppilas. Tämän tyylinen vertailu toteutuu Noorankin kohdalla: hän toteaa olevansa ihan hyvä matematiikassa mutta muut ovat siinä vielä parempia. Kalliopuskan (1994) mukaan itsensä vertaaminen muihin ihmisiin haittaa kehitystä, koska vertailukohteet valitaan itseä paremmista yksilöistä. Silloin henkilö joutuu helposti kokemaan alemmuuden ja pätemättömyyden tunteita, koska hän ei ylläkään samalle tasolle kuin vertailukohde.

Noora opettelee uusia asioita mielellään, mikä ilmenee seuraavasta lainauksesta:

No, mä oon hirveesti kiinnostunu kaikista uusista asioista. Niin ympäristötiedossakin, kun tuli Pohjoismaista, niin mä olin hirveen innostunu niistä, että ne oli niin mukavaa, kun ei koskaan enemmin ollu vielä niitä, niihin perehtyy niin tarkasti.

Noora sanoo aina olleensa luonnosta kiinnostunut, joten hän haluaa oppia luontoon liittyviä uusia asioita. Matematiikassa hän haluaisi kokeilla jotain uutta, mitä ei ole ennen kokeillut. Hän kertoo:

No, matematiikassa mä ainakin tykkäisin kokeilla ihan jotain uutta, että sillei, niinku näytettäis vähän esimerkkiä ja sitten pistettäis eteen lasku ja sitä yrittäis laskee, mutta sitten taas, missähän..

Matematiikassa hän haluaa oppia uudet asiat mielellään hyvin, koska niitä ei välttämättä niin tarkasti enää myöhemmin opeteta. Toisaalta esimerkiksi äidinkielen uudet asiat tuntuvat joskus Nooran mielestä tylsiltä. Hän toteaa:

No, jossain aineissa on sellanen, esimerkiks äidinkieli mulla tahtoo

olla semmonen, että no taas nyt tuollasta tylsää asiaa, en minä oikein jaksais.

Uusien asioiden opettelussa ja kokeilussa Nooran kiinnostus määrää halun kokeilla tai oppia uusia asioita. Kiinnostavia asioita on mukava oppia ja kokeilla mutta vähemmän kiinnostavat tuntuvat tylsiltä. Noora ei koe uusia asioita uhkana vaan haluaa kiinnostuksensa mukaisesti kokeilla. Hän luottaa itseensä, mikä rohkaisee häntä kokeilemaan uusia asioita ja ottamaan haasteita sekä vaativampiakin tehtäviä vastaan. Noora motivoituu kokeilemaan uusia asioita kiinnostuksensa mukaisesti. Vaikeat tehtävät Noora saattaa jättää kesken vähäksi aikaa mutta palaa sitten niihin uudelleen ja yrittää ratkaista. Koulussa on hänen mielestään yleensä sopivia tehtäviä. Noora on melko tehtävätietoinen tyttö, koska hän ei anna helposti periksi vaan yrittää päästä ratkaisuun. Hän on sitkeä ja utelias uusien asioiden suhteen. Tutkimusten mukaan utelias, sitkeä ja kurinalainen oppilas on tehtävätietoinen. Hän ei anna helposti periksi vaan yrittää. (Aho & Laine 1997, 55.) Nooran tehtävätietoisuus vaihtelee joissakin aineissa, kuten äidinkielessä, mikä ei Nooran mielestä ole kovin kiinnostavaa. Hänen motivaationsa onkin äidinkielessä heikko.

Nooran mielestä hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä esimerkiksi koulussa seuraavalla tavalla:

Koulussa esimerkiks, jos ei jotakin ainetta hallitse, niin sitten vain yrittäis parhaansa ja yrittäis sitä ratkasta, niinku opetella oikein sinnikkäästi eikä jättää sillei niin, etten mää tuota opi millään, että turha mun on enää yrittää.

Noora pitää tärkeänä yrittämistä ja sinnikkyyttä koulussa, jota kuvaa seuraava lainaus:

Sitten siitä on monessa, esimerkiks työpaikan hankkimisessa on hyödyksi, jos sää jotain asiaa oot opetellu koulussa oikein hyvin, että se auttaa työpaikan hankkimiseen ja sitten muutenkin niin kun kaikkiin jatkohommiin, jos sitten menee jonnekin vähän ylempään kouluun, niin sielläkin on sitten...

Noora on määrätietoinen tyttö, joka ajattelee jo neljännellä luokalla koulussa menestymisen etuja myöhemmin elämässään. Hänellä on tavoitteita ja hän tuntuu hallitsevan elämäänsä. Keltikangas-Järvisen (1994, 179-180) mukaan käsitys itsestä, mitä hän osaa ja mitä ei, ohjaa yksilön ratkaisuja, odotuksia ja jopa tulevaisuuden tavoitteita.

11. 2. 2 Nooran käsityksiä opettajan toiminnasta

Opettaja on Nooran mielestä tärkeä henkilö luokassa. Hän kuvailee seuraavasti tilannetta, jos luokassa ei olisi opettajaa:

No, jos ei niinku opettajaa olis meidän luokassakaan niin ei siellä oppis mitään ja siellä vaan niinku riehuttais jatkuvasti, olis semmonen tahditonta.

Nooran opettaja kuuntelee oppilaiden asioita ja se tuntuu Noorasta mukavalta. Opettaja juttelee oppilaiden kanssa, mitä Noora kuvaa:

No, se juttelee meidän kanssa hirveen avoimesti kaikista eläimistä mitä sillä itellään on ja meidän kanssa mitä eläimiä meillä on.

Vapaa keskustelu luokassa edesauttaa lämpimän suhteen syntymistä opettajan ja oppilaan välillä. Opettaja on kiinnostunut oppilaiden asioista ja kuuntelee heitä viestittäen samalla, että heistä ja heidän asioistaan välitetään. Oppilaiden asiat ovat merkityksellisiä opettajalle. Opettajan ja oppilaan välinen hyväksyvä suhde tukee itsetunnon kehitystä (vrt. Lawrence 1996, 23-26).

Opettaja kohtelee Nooran käsityksen mukaan oppilaita oikeudenmukaisesti. Noora pitää tärkeänä, että opettaja antaa läksyt tasavertaisesti kaikille oppilaille. Nooran mielestä ei ole mukavaa, jos toiset saavat enemmän läksyä kuin toiset. Opettajan kohdellessa oppilaita epäoikeudenmukaisesti, he voivat tuntea, etteivät ole tarpeeksi arvokkaita, koska heitä voi kohdella miten tahansa. Tämä vaikuttaa itsetuntoon negatiivisesti. Kun opettaja arvostaa ja kunnioittaa oppilaita yksilöinä ja kohtelee heitä rehellisesti ja oikeudenmukaisesti, oppilas hyväksyy paremmin myös itsensä (vrt. Roffey et al. 1994, 28 ja Curry et al. 1990, 146-147).

Opettajaansa Noora kuvailee seuraavalla tavalla:

Semmoinen joskus hermonsa menettävä (naurua) mutta ei meidän luokassa oo oikein usein. Ja sitten sellanen hirveen järjesteleväinen, että se järjestää kaikki asiat ja kaikkia mukavia retkiä järjestää. Sellanen mukava.

Ihanneopettajaansa Noora kuvailee seuraavasti:

Semmonen järjestyksen pitäväinen, jämpä, että se pystyy pitämään luokan kurissa. Mutta sitten kuitenkin ystävällinen, ettei se oo kumminkaan sellanen, että se jatkuvasti huutaa ja karjuu.

Nooran mielestä hänen opettajansa pitää luokan kurissa, mutta on kuitenkin ystävällinen ja hyväksyvä. Kysyessäni, onko opettaja persoonaltaan lämmin, Noora vastaa:

No, kyllä se tavallaan on, että kyllä se nyt kuitenkin on niin mukava ja semmonen. Mutta jos ei millään meinaa jotain ymmärtää ja justiin jotain toraa tulee sinne luokkaan, niin sitten se ärähtää.

Opettaja ei Nooran käsityksen mukaan ole hirveän kärsivällinen, hän 'menettää joskus hermonsansa'. Noora ei oikein halua kertoa omaa mielipidettään opettajalle, hän sanoo vähän 'arastavansa'. Seurausta hän kuvailee seuraavasti:

No, sitten se voi suuttua ja sillei, jos sanoo jotenkin häjysti, niin sitten se rupee niinkun sillei vähän torumaan. Siitä semmosesta saa vähän huonomman maineen ite sille opettajalle, että se pistää sen merkille, että tuo on niinkun sanomu häjysti.

Opettaja on Nooran käsityksen mukaan toisaalta ystävällinen ja hyväksyvä. Toisaalta hän ei ole kärsivällinen oppilaita kohtaan. Opettajan ja oppilaan vuorovaikutuksen laatu on tärkeää oppilaan itsetunnon kehitykselle. Jos oppilas voi tuntea hyväksyntää ja tukea, sillä on merkitystä itsearvostuksen muodostumiseen. (Korpinen 1993, 15; Meriläinen 1997, 4.) Humanististen teorioiden mukaan opettajan pitää hallita omat tunteensa, jotta hän ymmärtää ja voi ottaa kasvatuksessa sekä opetuksessa huomioon oppilaiden tunteet. Oppimista tapahtuu parhaiten luottamusta herättävän opettajan luomassa myönteisessä ilmapiirissä. (Saarinen, Ruoppila & Korhonen 1989, 220.)

Nooran käsityksen mukaan opettaja vertailee jonkin verran oppilaita toisiinsa. Noora kertoo:

Matikassa minä ja Tuomas ollaan vähän parempia, että ymmärretään vähän paremmin ja Saarakin on. Ja sitten taas Minna ja Antti ja Jussi, niin ne ei taas niin hyviä, niin sitten se meitä vähän vertaa niihin.

Ahon tutkimusten mukaan opettajan vertaillessa osaavia oppilaita heikompiin, hyvien oppilaiden itsetunto vahvistuu ja heikkojen kokemukset omasta osaamattomuudesta lisääntyvät. Vertailu on voimakkaasti yhteydessä itsetuntoon. Oppilaan itsetunnon kehittymisen kannalta on erittäin tärkeää, että hänen osaamistaan ja saavutuksiaan suhteutetaan vain omaan osaamiseen. (Aho, 1994.)

Nooran mukaan opettajan tehdessä erehdyksen hän pyytää joskus anteeksi ja joskus rupeaa selittämään, riippuen millaisen erehdyksen opettaja on tehnyt. Jos opettaja esimerkiksi laskee taululle väärin, niin silloin hän pyytää. Kun opettaja on syyttänyt oppilaita jostakin asiasta syyttä, Noora ei tiennyt pyytääkö opettaja anteeksi, koska tämäntyylinen asia ei häntä ole koskettanut. Tutkimusten mukaan opettajan

anteeksipyyntö on oppilaille osoitus siitä, että hän kunnioittaa oppilaita. Hän ei kohtele heitä mielivaltaisesti vaan on väärin tehtyään velvollinen toimimaan oikeudenmukaisesti. Oppilaan itsetunnon kehitykselle on hyvin tärkeää, että myös opettaja on vastuussa tekemistään erehdyksistä (vrt. Keltikangas-Järvinen 1994, 202-204).

Opettajan antama palaute riippuu tilanteesta, miten esimerkiksi koe on mennyt, toisille se voi Nooran mukaan olla negatiivista toisille positiivista. Palaute on yleensä suullista. Lisäksi opettaja saattaa käyttää tiukkoja katseita tai negatiivista palautetta antaessaan Nooran mielestä opettaja käyttää 'suuttumutta' katsetta. Epäonnistumisiin ja virheisiin opettaja suhtautuu Nooran mielestä sen mukaan millä tuulella hän on. Opettajan suhtautumista hän kuvaa:

No, jos se on huonolla tuulella, niin se saattaa huutaa. Mutta ei se yleensä kyllä huuda, se suhtautuu siihen niin, että ihan myönteisesti, ettei se siitä mitenkään suutu.

Tiedustellessani opettajan suhtautumista, jos oppilas tekee paljon virheitä, Noora toteaa:

Jos esimerkiksi kokeessa tekee paljon virheitä, niin kyllä se silloin vähän suuttuu siitä.

Nooran mukaan oppilaan tehdessä paljon virheitä opettaja selittää, että 'ettekö voi ymmärtää, kun tämä on näin helppo asia.' Jos oppilaat osaavat läksyt huonosti, opettaja kertoo samojen asioiden tulevan kokeeseen ja silloin ne on osattava. Läksyjen osaamattomuudesta opettaja saattaa Nooran mielestä 'vähän hermostua, mutta ei se nyt mitenkään suuresti suutu'. Oppilaan yritykset eivät aina johda toivottavaan tulokseen, tarvitaan kärsivällisyyttä ja kannustamista. Jotta oppilas voisi olla aktiivinen, opettajan pitää sietää epäonnistumisia. (Saarinen ym. 1989, 220.)

Keltikangas-Järvisen mukaan palautteella on lapsen itsetuntoon suuri vaikutus, lapsi muodostaa sen mukaan käsityksen omasta osaamisestaan. Lapsen käsitys on melko pysyvä ja sitä on vaikea muuttaa. Palautteen perusteella muodostunut käsitys ohjaa lapsen ratkaisuja ja tulevaisuuden tavoitteiden asettelua (vrt. Keltikangas-Järvinen 1994, 179-181). Myös Koiviston ja Luttisen mielestä vuorovaikutussuhteissa saatu palaute - verbaalinen tai nonverbaalinen - on merkittävää lapsen itsetunnolle. Positiivinen palaute kohottaa itsetuntoa ja negatiivinen heikentää sitä. (Koivisto & Luttinen 1998.) Monet tutkijat ovat myös havainneet, että opettajan oma käsitys itsestään heijastuu hänen suhtautumiseensa oppilaisiinsa. Opettaja, jolla on alhainen

minäkäsitys ja itsearvostus, kiinnittää paljon huomiota oppilaan virheisiin. (Korpinen 1990, 37; Meriläinen 1997.)

11. 2. 3 Nooran käsityksiä tovereistaan

Tovereita Nooralla on paljon. Käsityksensä mukaan hän ystäväystyy helposti. Ystävän tärkeimmät ominaisuudet Nooran mukaan ovat rehellisyys ja luotettavuus. Jotkut Nooran ystäväistä ovat luotettavia, toiset eivät. Ystävän luotettavuudesta Noora kertoo:

No, esimerkiksi, jos jonkun salaisuuden ne on kertonu ja sitten oikein luvannut se toinen kaveri, ettei sitten kerro kenellekään. Ja sitten se on kertonut jollekin ja se joku tulee kertomaan mulle siitä. Sitten kysyy sillei, että mistä sää tuon oot saanu tietää ja se kertoo, että keneltä on saanu tietää ja siitä tietää vähän...

Noora on mielestään itse hyvä ystävä toiselle sellaisessa tilanteessa, jossa joku on yksin, Noora menee pyytämään hänet mukaan. Toisaalta Noora toteaa, että hänen ystävyytensä riippuu henkilöstä, minkä seuraava lainaus osoittaa:

No, esimerkiksi joskus ykkös-kakkosella tai siinä ei enää kakkosella mutta esikoulussa ja ykkösellä esimerkiksi, niin mä en hyväksyny oikein Minnaa siihen, kun se oli jättäny mut esikoulussa. Ja sitä mä niinku siihen ykkösellä vielä vertasin, että tuo on jättäny mut yksin, että kyllä määkin voin sen nyt jättää.

Edellisestä lainauksesta voi päätellä, että Nooran on ollut vaikea unohtaa Minnan suhtautuminen häneen esikouluaikana. Koulussa Nooran oli aluksi vaikea hyväksyä Minnaa. Noora toimi myöhemmin samalla tavalla kuin Minna esikoulussa häntä kohtaan.

Koulussa Nooralle tulee paha mieli, jos joku lyö häntä syyttä tai sanoo pahasti. Ryhmästä pois sulkemisesta tulee myös paha mieli. Noora on jo sanonut, että hänellä on ulkopuoliseksi joutumisesta kokemuksia vain esikoulussa. Hän kertoo vielä:

Esikoulussa oli semmonen, että Minna ja Kristiina oli niinkun kahestaan niin, ettei ne antanu mun olla niitten kanssa. Sitten mä jouduin olemaan yksin tai Jussin ja Antin kanssa. Silloin mulle tuli paha mieli.

Koulussa tilanne on nyt muuttunut, hänet otetaan aina mukaan. Nooran kokema ystävien torjunta esikouluaikana on ilmeisesti ollut kurjaa hänen kannaltaan, hän muistaa mainita siitä vielä neljännelläkin luokalla. Tovereiden torjunta on itsetunnon kehittymisen kannalta huono asia (Curry & Johnson 1990, 83). Nooran itsetunnolle on kuitenkin hyvä, että tilanne on koulussa muuttunut suotuisammaksi.

Hyvä mieli Nooralle tulee hänen kuvaamana seuraavasti:

No sitä, jos esimerkiksi kaverit tervehtii niinku aamulla ja opettajat tervehtii. Sitten niinku välitunnilla, jos mä esimerkiksi oon yksin siinä istunu tai seison siinä kuistilla, sitten tulevat pyytämään niinku leikkiin mukaan.

Nooran luotettavuus ystävyysuhteissa riippuu henkilöstä. Luotettavuuttaan hän kuvailee seuraavasti:

No, sillä tavalla kuin muutkin, että kyllähän me joskus niin sillei niinkun lipsahtaa sivu suun sitten menee, että voi hyvänen aika, eihän tuota ois saanu kertoa.

Hän kuuntelee ystäviään ja rohkaisee heitä. Toveripiirissä Nooran mielestä hänellä on hyvä asema, mitä hän kuvaa:

Emmää oikein, kaikki on vähän samanlaisia, tasavertasia. Kaikki pystyy puhumaan toistensa kanssa. Ei siinä mitään, että minä oon parempi ja mä oon kaikista paras, että minä määrään, että mitä te teette jossain leikissä. Kaikki tekee niin kuin haluaa, ei kukaan tuu sanomaan vastaan siitä.

Nooran ystävyyteen liittyy selvästi ehtoja: riippuu henkilöstä, kenen ystävä hän haluaa olla. Myös hänen luotettavuutensa voi vaihdella henkilöstä riippuen. Ystävyysuhteisiin liittyy jonkinlaista epävarmuutta. Noora hyväksytään kuitenkin koulussa ryhmän jäseneksi, mikä näkyy käytännössä siten, että hänet pyydetään mukaan eikä jätetä yksin. Sen suhteen Nooran ystävillä on positiivinen vaikutus hänen itsetuntoonsa, koska Nooran oman käsityksen mukaan toverit hyväksyvät nyt hänet joukkoonsa hyvin ja pitävät häntä tasavertaisena kaverina. Tutkimusten mukaan varsinkin tytöille on tärkeätä, että heillä on sellaisia ystäviä, joiden kanssa he voivat keskustella emotionaalisista asioista tai ongelmistaan. Jotta tällainen kommunikointi on mahdollista, ystävien välillä pitää olla luottamusta ja vastavuoroisuutta. Jos tukeminen on yksisuuntaista, ystävyys ei voi kehittyä suotuisaan suuntaan. Kun lapsen minäkuva sopii yhteen ryhmän arvojen kanssa, sillä on myönteinen merkitys itsetunnon kannalta. (Roffey ym. 1994, 7-10.)

11. 2. 4 Nooran käsityksiä omasta luokastaan

Luokassa on Nooran käsityksen mukaan vuorovaikutusta opettajan ja oppilaiden välillä, oppilaat saavat sanoa omia ajatuksiaan. Oppilaat saavat myös keskenään puhua melko paljon tunnin aiheeseen liittyvistä asioista.

Luokkaansa Noora kuvaa seuraavasti:

No, semmosta, ei mitään hirveen hiljasta, mutta ei mitään semmosta, että siellä riehuttaisikaan hirveesti. Siellä kaikki tulee sopuun, että kaikki pystyy olemaan kavereita toistensa kanssa ja sitten meidän luokan pojat ja tytöt ei oo semmosia, että tuo on poika, etten mä oo sen kanssa. Kaikki pystyy olemaan toistensa kanssa, ettei ne ajattele mitään.

Nooran luokan ilmapiiri lähenee humaania ilmapiiriä, koska luokassa on turvallinen, joustava ilmapiiri. Luokassa on työrauha ja oppilaat saavat puhua keskenään aiheeseen liittyvistä asioista. Jos luokassa on humaani ilmapiiri, se tukee oppilaan itsetunnon kehitystä (Beane & Lipka 1984, 30-31).

Noora hyväksytään luokassa omana itsenään, mitä hän kuvaa seuraavalla tavalla:

Vaikka mä oon tällanen hermoja menettävä niin kuitenkin sillei ne vaan pistää sen leikillään sillei... (naurua)

Kysyn Nooralta hänen käsitystään siitä, mitä muut luokassa hänestä ajattelevat. Hän vastaa:

Pojat nyt ehkä joskus ajattelee, että olis nyt tuokin kälättäjä hiljaa välillä, mutta (naurua) tyttöistä mulla ei oo mitään käsitystä, ku ei ne oikein, pojat kuiskailee enemmän oikeestaan kuin tytöt, että me puhutaan ihan avoimesti kaikki yhdessä.

Nooran luokka vaikuttaa sosiaalisesti toimivalta luokalta, jossa oppilaat tulevat melko hyvin toimeen keskenään. Luokka on siinä mielessä viihtyisä, että siellä Nooran mukaan kaikki puhuvat avoimesti. Noora mainitsee poikien kuiskuttelun mutta hänellä ei ole oikein käsitystä siitä, mitä muut luokassa hänestä ajattelevat. Hän ei tiedä tai halua sanoa käsitystään siitä, mitä tytöt hänestä ajattelevat.

Kun luokassa yhteenkuuluvuuden tunteet ovat voimakkaita, yksilö voi tuntea olevansa hyväksytty ja pystyy vuorostaan hyväksymään ja tukemaan luokkatovereitaan paremmin (Aho & Laine 1997, 53). Jos luokka on sosiaalisesti hyvin toimiva, oppilaiden välillä on myönteinen riippuvuus, jolloin kaikki tuntevat tarvitsevansa toisiaan, mikä vahvistaa itsetuntoa ja muiden arvostamista (Meriläinen 1997).

11.3 Itsetunnon heikko oppilas

Itsetunnon heikon oppilaan yleinen itsetunto oli heikko, kuten koko ryhmän itsetunto. Useimpien oppilaiden käsityksen mukaan he epäonnistuvat yleensä tärkeissä asioissa, häpeävät itseään ja tuntevat, etteivät ole hyviä missään. Muut ovat heitä parempia ja he muuttaisivat itsessään monia asioita. Sosiaalisella elämänalueella käsitykset olivat kielteisiä. Itsetunnon heikkojen oppilaiden mielestä heidän kanssaan ei leikitä mielellään. Muut ovat heitä parempia peleissä ja he leikkivät mielellään nuorempien lasten kanssa. Tässä luokassa kouluun liittyvä itsetunto oli myös melko heikko. Oppilaiden käsitysten mukaan he ovat huonoja koulussa, he haluaisivat usein jättää koulun kesken ja opettajan mielestä he eivät ole tarpeeksi hyviä. Haastatteluun valitsemallani oppilaalla käsitykset eri elämänalueilla olivat samansuuntaisia kuin koko heikon itsetunnon luokassa olevilla.

Valitsin Vesan haastateltavakseni, koska kyselylomakkeen perusteella hänellä on heikko itsetunto. Vesa on itsetunnon heikoista oppilaista tyypillinen tapaus, koska hänellä toistuivat heikkoa itsetuntoa ilmentävät vastaukset. Esimerkkeinä voisi mainita 'Häpeän usein itseäni', 'Pojat ja tytöt eivät leiki mielellään kanssani', 'Muuttaisin monta asiaa itsessäni, jos voisin', 'Epäonnistun yleensä tärkeissä asioissa', 'Olen huono koulussa', 'Haluaisin usein jättää koulun kesken' ja 'Tunnen usein, etten ole hyvä missään'.

Haastattelemalla itsetunnon heikkoa oppilasta pyrin saamaan syvällisempää tietoa hänen käsityksistään itsetuntoon liittyvistä asioista. Pyrin saamaan selville lapsen tunteita ja ajatuksia sekä hänen sisäisiä näkökulmiaan. Olen kiinnostunut oppilaan omista tulkinnoista, jotka liittyvät hänen päivittäiseen elämään. Olen myös kiinnostunut saamaan tietoa siitä, mitkä tekijät koulussa ovat merkittäviä Vesan itsetunnon kannalta. Haastattelemalla Vesaa pyrin ymmärtämään hänen käsityksensä itsetuntoon liittyvissä asioissa. Haastattelu voi paljastaa syitä, miten itsetunnon heikko oppilas eroaa muista itsetuntoluokista.

11.3.1 Vesan käsityksiä itsestään

Vesa on mielestään hyvä puukäsitöissä, luistelussa ja kolmannen luokan paras englannissa. Hän sanoo tietävänsä paljon tietokoneista. Hän on ylpeä siitä, että on '*sentään ihminen*'. Vesa haluaisi olla nopeampi ja pitempi. Hänellä oli toiveammattikin tiedossaan; hän haluaisi olla tietokoneinsinööri.

Vesalla on käsitys, että opettajan mielestä hän ei ole tarpeeksi hyvä. Tätä käsitystä ilmentää seuraava lainaus:

No, esimerkiksi sillan, kun niin mä koitan vaa yhtä ainoaa tehtävää tehdä melkeen koko tunnin ja ope joutuu auttamaan mua melkeen koko ajan. Het kun on saanu oikeen tosi vaikean tehtävän tehtyä, niin sen jälkeen tulee taas toinen tehtävä ja sitte taas ope joutuu auttamaan. Että ope joutuu auttamaan mua joskus melkeen koko ajan.

Vesalla tuntuu olevan melko vahva käsitys siitä, että opettaja ei pidä häntä tarpeeksi hyvänä. Tilanteessa, jolloin oppilas ei osaa jotain tehtävää, itsetunnon tukemisen kannalta opettajan on tärkeätä pitää erillään palaute osaamisesta ja oppilaasta itsestään. Myös Koppisen mukaan oppilaan pitää tietää, että palaute on palautetta työstä, ei persoonallisuudesta (Koppinen et al. 1994, 87). Jos oppilaalla on jatkuvasti liian vaikeita tehtäviä esimerkiksi matematiikassa, hänelle muodostuu itsestään käsitys, ettei hän osaa matematiikkaa. Ahon (Aho & Laine 1997, 56) mukaan tavoitteiden pitää olla oppilaan tason mukaisia, jotta oppilas voi kokea tavoitteen saavuttamisesta onnistumisen elämyksiä ja hänen motivaationsa lisääntyy.

Käytännössä Vesan heikkous matematiikassa näkyy hänen käsityksensä mukaan seuraavasti:

No, kun mä meen tarkistamaan vaikka matikan tehtävät opettajan kirjasta, niin melkein aina on niin joka puolella noita väärin merkkejä ja sitten, kun teen ne uudestaan, niitten päällä onkin viiva, että ne on korjattu, niin niistä huomaa, että mä oon huono.

Vesa on oman käsityksensä mukaan huono matematiikan lisäksi äidinkielessä. Käsitykset omasta heikkoudesta koulussa yleensä tai tietyssä kouluaineessa ovat melko pysyviä, niitä on vaikea muuttaa.

Keltikangas-Järvisen mielestä moni oppilas kokee koulussa paljon pettymyksiä, epäonnistumisia ja vähemmän onnistumisia. Lapsen käsitys omasta huonoudesta vaikuttaa psykologiseen kehitykseen kielteisesti. Käsitys itsestä vaikuttaa myös koulumenestykseen, itsetunnon ja koulumenestyksen välillä on yhteys. Itsetunto määrää koulumenestystä, mikä tukee itsetunnon kehitystä. Vaikutus on siten kahdensuuntainen. (Keltikangas-Järvinen 1994, 180.) Myös Ahon mukaan itsetunto selittää usein suorituksia enemmän kuin lapsen todelliset kyvyt. Lapsi ei tunne voivansa itse vaikuttaa suorituksiinsa vaan ulkopuoliset tekijät, esimerkiksi opettaja, muut

oppilaat tai sattuma, määräävät hänen onnistumistaan tai epäonnistumistaan. (Aho & Laine 1997, 46.)

Vesalla on myös kouluaineita, joissa hän tuntee olevansa hyvä. Hän mainitsee sellaisiksi aineiksi englannin, puukäsityöt ja liikunnasta luistelun. Itsetunnon kehittymisen kannalta on erityisen tärkeää, että hän kokee olevansa jossain hyvä ja saa näin onnistumisen elämyksiä. Onnistuessaan joissain kouluaineissa hyvin, hänen itseluottamuksensa kasvaa. Myös Koppinen, Korpinen ja Pollari (1994, 117) pitävät tärkeänä oppilaan onnistumista, koska silloin oppilas näkee itsensä myönteisesti, mikä lisää hänen itsearvostustaan oppijana.

Tilanteita, jolloin Vesa häpeää itseään, hän kuvaa:

No, mulla menee usein hermot, kun niin täällä kiusataan tai jotain muuta, tunnilla ei oo hiljaa, ettei voi keskittyä tehtäviin.

Vesa kokee ilmeisesti edellä kuvaamansa kaltaiset tilanteet hyvin kiusallisina, koska hän sanoo häpeävänsä itseään, silloin kun häneltä *'menee hermot'*. (Opettajan kertoman mukaan Vesa itkee herkästi, mikä liittyy myös hermojen menettämiseen.) Tällainen hermojen menettäminen, esimerkiksi tunnilla muiden oppilaiden läsnäollessa, vaikuttaa oppilaan itsearvostukseen negatiivisesti. Sen myötä hän saattaa alkaa hävetä itseään. Kalliopuskan (1984, 9-11) mukaan itsetunto liittyy kiinteästi persoonallisuuteen ja kuvaa itsearvostuksen astetta. Itsearvostus on ihmisen näkemys omasta arvostaan, jolloin alhainen itsearvostus tarkoittaa tyytymättömyyttä itseän. Vesalla saattaa olla myös puutteita itsensä tiedostamisessa. Ahon mukaan lapsi ei tiedosta itseään hyvin, jos hän kuvaa itseään negatiivisesti, on herkkä kritiikille ja itkee herkästi. Hän häpeää erilaisuuttaan ja saattaa myös itse kiusata muita oppilaita. (Aho & Laine 1997, 51.)

Vesan mielestä hän epäonnistuu yleensä tärkeissä asioissa. Epäonnistumista hän kuvaa seuraavassa lainauksessa:

No yleensä, kun niin pitäis tehdä jotain tärkeää, niin mä yleensä aina mokaan siinä.

Vesa kertoo esimerkin:

En oikein muista. Kun mä täytin sitä lappua (kyselylomake) niin, sitten mulla tuli mieleen, että oli joku tärkeä asia ja mä mokasin siinä. Mutta mä en vaan muistanu, että mikä se oli mutta jossain mä oon mokannu.

Lisäksi hän kertoo:

No yleensä siinä, kun niin tossa siinä kässässä, niin käsityössä, kun määhän niin koitin tehdä yhtä juttua, niin meni jotenkin mönkään. Emmä muista miten se meni, jotenkin se meni mönkään, ainakin ope sanoi niin.

Vesan käsitys omasta epäonnistumisesta on melko vahva. Hän mainitsee useita esimerkkejä, jolloin hän on mielestään epäonnistunut. Jos lapsi kokee usein epäonnistuvansa, kuten Vesa, hän alkaa välttää nöyryyttäviä tilanteita. Hän välttää näin epäonnistumisen tunnetta ja suojelee tällä tavoin omaa itsetuntoaan. (Lawrence 1996, 7-9.)

Vesa pitää itseään hyvänä puukäsityössä, joten epäonnistuminen juuri siinä aineessa ei ole itsetunnon kannalta hyvä asia. Vesan käsitys epäonnistumisestaan voimistuu, jos opettaja toimii vahvistajana. Ahon mukaan oppilaalle tärkeissä tilanteissa epäonnistuminen vaikuttaa ensin hänen tilannekohtaiseen minäkuvaansa ja vähitellen myös yleisminäkäsitykseen. Jos lapsi arvioi itse suoritustaan, epäonnistuminen ei vaikuta itsetuntoon niin voimakkaasti kuin esimerkiksi opettajan kommentit. (Aho & Laine 1997, 41.) Vesan pätevyyden tunteet eivät ole kovin voimakkaita, koska hän kokee usein epäonnistuvansa. Hän saattaa suurennella epäonnistumisen merkitystä. Pätevyys on itsetunnon yksi ulottuvuus. Pätevyyden tunteiden heikkous vaikuttaa osaltaan hänen itsetuntoonsa. Ahon (Aho & Laine 1997, 57) mukaan lapsi ei koe olevansa pätevä, jos hän kokee epäonnistumiset toistuvina ja pitää niitä merkityksellisinä.

Pitkät päivät ja kiusaaminen ovat syynä Vesan haluun jättää usein koulu kesken, mitä ilmentää seuraava lainaus:

No, kun niin sit tätä koulua on niin hirveen paljon ja sit tääl vielä kiusataan. Niin mulla on pitkät päivät, torstaisin on yheksästä kolmeen ja keskiviikkoisin ja tiistaisin on kahteen yheksästä ja mulla alkaa joka päivä yheksältä.

Vesan käsitykset koulusta ovat melko negatiiviset. Käsityksiin vaikuttaa voimakkaasti pitkät päivät ja koulukiusaaminen. Kiusaamisesta Vesalle tulee paha mieli. Salmivallin mukaan koulukiusaamisen uhreilla näyttäisi olevan huono itsetunto ja heillä on muutenkin negatiivinen käsitys itsestään (Salmivalli 1998, 142). Myös Dan Olweuksen tutkimukset ovat osoittaneet, että kiusatuilla on heikko itsetunto ja he ovat mielestään epäonnistujia (Olweus 1992, 34).

Uusien asioiden opettelemisesta Vesa toteaa seuraavasti:

Noo, ekaks se voi tuntuu ihan kivalta, että hei, tuohan kuulostaa aivan kivalta ja joskus se voi sitten olla niinkin, että sitten kun kokeilee sitä, niin.. 'Täähän on ihan kauheen vaikea!'

Uuden asian kokeilemistä Vesa kuvaa:

Määkin niin, mustakin tuntu ihan hauskalta kun, niin me pojat ja tytöt vaihdellaan niin, että ekaks pojat on puukäsityötä ja tytöt ompelukässä ja sitten me vaihdetaan niin, että pojat on ompelukäsityötä. Musta tuntuu ihan hauskalta, kun mä niin saan niin ajaa tuolla ompelukoneella.

Vesa kokee uudet asiat joskus mukavina toisinaan taas ei. Käsityössä, jossa Vesa on oman käsityksensä mukaan hyvä, uudet asiat tuntuvat ihan mukavilta. Vaikeat uudet asiat eivät olekaan niin mukavia. Vesan kaltaisen oppilaan kannalta on erityisen tärkeätä, että hänen tavoitetasonsa on oikea. Liian vaikeat tehtävät lannistavat hänet. Oppilas voi kokea onnistumisen elämyksiä realistisen tavoitteen avulla. Onnistuminen lisää hänen itseluottamustaan ja lisää hänen itsearvostustaan oppijana. (Koppinen ym. 1994, 117.) Vesa haluaa kokeilla hänelle sopivia uusia asioita, jolloin hän selvittyään tehtävästä voi kokea onnistumisen elämyksiä. Ahon mukaan lapsen pätevyyyden tunteet voimistuvat, jos hän kokee olevansa hyvä ja onnistuvansa (Aho & Laine 1997, 57). Tekstiilityössä Vesa on innostunut kokeilemaan ompelukoneen käyttöä. Hänen kuvailustaan voi päätellä, että hän on onnistunut työtä tehdessään.

Tehtävien vaikeusaste koulussa Vesan käsityksen mukaan vaihtelee. Vaikeusasteen vaihtelevuutta kouluaineittain Vesa kuvaa seuraavasti:

No, ei kun niin kerran niin matikan kirjassa oli oikein tosi vaikeita tehtäviä, että 'Ei emmä osaa näitä yhtään' ja sitten seuraavalla sivulla, että 'Näähän on ihan helppoja!'

Tehtävien vaikeusasteen vaihtelevuudesta kysyessäni Vesa vastaa:

No onhan se ihan hyvä, että ei osaa pelkästään niitä, mitkä tietää jo ihan ennestään, pitäis osata vähän niitä vaikeitakin.

Kysyessäni hänen toimintatapaansa vaikeaa tehtävää ratkaistessaan, hän toteaa:

Jätän kesken tai pyydän opelta apua.

Vesa ei jaksa miettiä yksin kovin paljon tehtävää. Hän ei ole sitkeä ja kurinalainen toiminnassaan, koska hän ei ole tehtävätietoinen oppilas. Osoituksena tästä on, että hän jättää vaikean tehtävän mieluummin kesken kuin yrittää sitkeästi ratkaista sitä. Ahon (Aho & Laine 1997, 55) mukaan tehtävätietoisuuden puuttuessa lapsen motivaatio on

heikko. Vesa ei keskity yhteen tehtävään vaan vaihtelee tehtäviä. Hän antaa helposti periksi jättäen usein tehtävät kesken.

11. 3. 2 Vesan käsityksiä opettajan toiminnasta

Opettajansa Vesa kuvailee kivaksi, joka joskus *'ottaa päähän'*, koska hän antaa paljon läksyä. Opettaja kuuntelee oppilaita, kun he muistavat viitata. Opettajaa on Vesan mielestä helppo lähestyä, mitä hän kuvaa seuraavalla tavalla:

No aina, jos tapahtuu jotain sellasta, josta pitää kertoa opelle, niin samantien ryntää täyttä vauhtia open luo.

Lisäksi hän selittää:

Ainakaan se ei oo semmonen, että: 'Oota nyt vähän aikaa, mulla on vähän kiireitä, että mä joskus vähän myöhemmin..' Ja se hoitaa sen asian sitten.

Edellisestä lainauksesta voi päätellä, että Vesan opettaja kuuntelee oppilaita, kun heillä on asiaa. Opettaja ei lykkää oppilaan kuuntelemista tuonnemmaksi vaan pitää oppilasta ja hänen kuuntelemistaan tärkeänä. Vesalla on ilmeisesti käsitys, että kun opettajalla on kiire, hän helposti kysyy oppilaan odottaa, jolloin asia saattaa opettajalta jopa unohtua. Jos opettajalla on oppilaalle aikaa tarvittaessa, oppilas huomaa, että hän on merkittävä henkilö opettajalle. Oppilaan itsetunnon kehityksen kannalta on tärkeää, että opettaja arvostaa ja kunnioittaa oppilasta (Roffey et al. 1994, 28). Kun lapsella on aikuiselle sanottavaa, aikuisen positiivisen huomion osoittaminen luo hyväksyvän ja turvallisen ilmapiirin, jolloin lapsi voi tuntea olevansa arvostettu ja hyväksytty (Koivisto & Luttinen 1998).

Oman mielipiteensä voi Vesan mukaan joskus kertoa ja joskus ei. Tilannetta, jolloin ei voi kertoa mielipidettään Vesa kuvaa näin:

Hmm. No silloin vaikka, kun niin se on vähä hermot kireellä.

Vesa kertoo seuraavasti tilanteesta, jolloin mielipidettään ei kannata kertoa:

No, jos niin muutama minuutti sitte niin joku on ollu vähä tuhmasti tai sillee.

Kysyessäni onko Vesan opettaja persoonaltaan lämmin hän toteaa:

No, ei se ainakaan silloin ole, jos häiritsee muita tunnilla eikä tee tehtäviä. Silloin niin se rupee kehuaan melkein kaikkia niitä, jotka saa oikein nopeesti tehtyä ne tehtävät.

Vesan käsityksen mukaan hänen opettajansa ei aina ole persoonaltaan lämmin, esimerkiksi jonkun oppilaan häiritessä tunnilla. Lawrencen (1996, 23) mukaan opettaja,

jolla on lämmin suhde oppilaisiinsa, vaikuttaa myönteisesti lapsen perusturvallisuuteen ja sen myötä itsetuntoon. Vaikka opettaja ei hyväksyisikään oppilaan käyttäytymistä, itsetunnon tukemisen kannalta on tärkeää, että hän hyväksyy lapsen persoonallisuuden sellaisena kuin se on (Lawrence 1996, 24).

Vesan mielestä opettaja ei yleensä vertaile oppilaita toisiinsa. Kuitenkin hän toteaa seuraavasti:

Kyllä se taitaa ehkä silloin, kun me ei kuulla tai nähdä me muut oppilaat.

Edellisestä Vesan kommentista voi päätellä, että opettaja ei vertaile osaamista vaan oppilaiden käyttäytymistä. Ahon (1994, 470) mukaan lapsi rakentaa koulussa käsitystään itsestään vertailemalla itseään muihin testaten samalla pätevyyttään. Hän saa myös jatkuvasti käyttäytymisestään palautetta, joka on usein negatiivista. Kielteisen palautteen myötä lapselle selviää vähitellen millainen hän on. Näin lapselle muodostuu negatiivinen käsitys itsestä, mikä vaikuttaa kielteisesti itsetuntoon.

Vesan käsityksen mukaan luokassa ei ole opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta, mitä hän kuvaa seuraavasti:

No, yleensä me ollaan koko tunti vain istutaan pulpetissa.

Korpisen (1990, 40-42) mukaan luokassa, jossa on vuorovaikutusta, käytetään enemmän luovaa ajattelua ja oppilaat saavat yksilöllistä tukea. Opettajan luoma turvallinen, rohkaiseva ja hyväksyvä ilmapiiri lisää lapsen itsearvostusta sekä kehittää minäkäsitystä ja itsetuntoa. Myönteisesti itsestään ajatteleva opettaja, jolla on korkea itsearvostus, vaikuttaa oppilaan minäkäsitykseen ja koulusaavutuksiin enemmän.

Epäonnistumisiin tai virheisiin opettaja suhtautuu Vesan käsityksen mukaan seuraavalla tavalla:

No, joskus se mulle ainakin sanoo, että pitää vain muistaa harjoitella ...sellasta.

Vesan käsityksiä opettajan suhtautumisesta epäonnistumisiin, virheisiin tai läksyjen osaamattomuuteen oli vaikea saada selville; opettaja kehottaa vain harjoittelemaan. Opettaja suuttuu Vesan mielestä, jos läksyt ovat oikein monta kertaa tekemättä. Sellaista tilannetta Vesa kuvaa:

No, se rupee puhumaan, että pitää niin osata ne tehtävät ja pitää muistaa tehdä läksyt, jotain muuta se sanoo...

Vesan opettaja ei suutu helposti oppilaiden tehdessä virheitä tai epäonnistuessa. Vesan kertoman mukaan hän ei ainakaan huuda. Opettaja ei kuitenkaan anna kovin

rakentavaakaan palautetta. Jos opettaja antaa rakentavaa ja positiivista palautetta viestittäen samalla epäonnistumisen kuuluvan normaaliin elämään, hän tukee perusturvallisuuden tunteen kehittymistä (Koivisto & Luttinen 1998).

11.3.3 Vesan käsityksiä tovereistaan

Vesa kertoo, että hänellä on melko paljon ystäviä ja he ovat joskus luotettavia. Vesa kuvailee tapausta, jolloin ystävä ei hänen mielestään ole luotettava:

No viimeks eilen, kun mää niin pyysin yhtä Jania luistelemaan tuonne koulun jäälle. Sitten niin yks Ville tuli sinne, joka on eskarissa, ja ne on niin kavereita keskenään. Sitten niin Jani, me oltiin siinä muutamit kakskyt minuuttia, sitten niin, kun Ville tuli. Niin Jani sitten, että 'Mitä Ville, hei Vesa mä meen ottaa luistimet pois, niinku niin Ville tuli!' Ja ne sitten rupes leikkimään jotain.

Ystäväystymisestään Vesa kertoo seuraavan esimerkin:

Noo, en oikein... mutta het kun mä niin tulin kouluun, silloin mulla ei ollut yhtään kavereita. Ja sitten, kun mää tulin niin ensimmäiselle luokalle, niin silloin eskarille tuli niin kaikki Joonas, Jere ja Aatu ja tuli vaikka mitä poikia. Niin vaikka mä olin aina, vaikka kuinka monta kertaa, niin tuntu, etten mää oo nähny niitä ikinä, sitten niin, sitten niin, ne alko, että 'Mitäs tehtäs nyt?' Ja niin pois päin rupes kyselemään multa.

Tilannetta, jolloin hän ei mielestään ole pystynyt ystäväystymään, hän kuvailee seuraavassa lainauksessa:

No, mä oon ainakin niitten viitosluokkalaisten kanssa on vaikee. Ne yleensä kiusaa mua melkein koko ajan.

Suoriutumisen ei ole tärkeää Vesan ystävyysuhteissa, seuraava lainaus osoittaa sen:

Niin, no mä ja Aatu ollaan kavereita, vaikka Aatu juoksee nopeammin, kun mä oon parempi jalkapallossa. Kun mä sitten niin vaikka se olis missä asiassa parempi kuin mä, niin me vaan ollaan kavereita.

Vesan kuvaillessa luotettavaa ystävää, hänen käsityksensä lähenee käsitteenä uskollistakin ystävää. Vesan mielestä luotettava ystävä ei petä eikä jätä yksin toisen kaverin tullessa paikalle. Vesa jäi poikien luistelutapauksessa ulkopuoliseksi, mikä ei tunnu mukavalta. Nordahlin mukaan ystävyys kuuluu keskeisesti lapsen elämään, ystävät saavat lapsen tuntemaan olonsa turvalliseksi. Jos lapsella ei ole ystäviä, hänellä

on puutteita sosiaalisessa pätevydessä. Kun lapsella on positiivinen käsitys itsestään, hän solmii vaivattomasti ystävyys-suhteita. (Nordahl 1998, 66-67.) Vesa kuvaili paria tapausta, jolloin hän on ystävästynyt vaivattomasti. Hän mainitsi myös, ettei hän pysty ystävästymään koulun viidesluokkalaisten kanssa, jotka kiusaavat häntä. Yleensä ottaen Vesan ystävyys-suhteet eivät ole pelkästään positiiviset, koska niihin liittyy torjuntaa ja jopa kiusaamista.

Omasta hyväksymisestään toveripiirissä Vesa kertoo seuraavasti:

Noo silloin, kun niin kun mä leikin niitten kavereitten kanssa, ne rupee valittamaan: 'Mitä sä niin teit!' 'Sun ois pitäny tehdä tuota ja tätä!' ja niin pois päin. (Vesa muutti ääntään paheksuvaksi)

Vesa kuitenkin viihtyy joskus ryhmässä paremmin kuin yksin ainakin joissakin tilanteissa. Hän kertoo:

No, jos on joku ryhmätyö, niin tottakai se on helpompi tehdä ryhmässä.

Välitunnilla hän on seuraavanlaisissa tilanteissa ryhmässä:

Noo, jos mää niin keksin siellä joittenkin toisten kanssa jotain tekemistä, niin mää oon sitten niinku ryhmässä sillee.

Kyselen Vesalta vielä hänen käsitystään, mitä toverit hänestä ajattelevat. Hän kuvailee seuraavasti:

No...(huokaus), emmä nyt oikein vielä tiedä... ainakaan, ainakin siitä voi pikkusen päätellä, kun niin aina kun mä ehdotan niille mun kavereille jotain, niin ne sanoo, että 'Eiii, ollaan sitä ja tätä!' Ja mää en taas halua olla sitä.

Vesan mukaan toverit käyttäytyvät edellisen lainauksen tavoin 'melkein aina'.

Vesan käsityksen mukaan tytöt ja pojat eivät leiki mielellään hänen kanssaan. Hän selventää asiaa:

No, yleensäkin tytöt poikien kanssa. Sitten niin joskus niin pojat niin ne alkaa muistelemaan, kun mää pikkusen oon kiusannut niitä niin: 'Emmä leiki sun kaa!'

Vesan toverit eivät aina ota häntä mukaan ryhmään, eivätkä ota hänen mielipiteitään huomioon. Vesa kokee toverinsa torjuviksi, koska hänen toiveitaan tai mielipiteitään ei huomioida ja hänen kanssaan ei mielellään leikitä. Viimeisessä lainauksessa ilmenee Vesan itsekkin joskus syyllistyneen toisten kiusaamiseen, mikä vaikuttaa tovereiden suhtautumiseen häneen itseensä. Laineen (Aho & Laine 1997, 177-179) mukaan lapsi rakentaa käsitystä itsestään tovereiden antaman palautteen avulla, mikä taas vaikuttaa

hänen suhtautumistapaansa muihin. Hyväksyntä tukee myönteistä käsitystä itsestä ja on hyvin tärkeä itsetunnon rakentumiselle. Moitteet ja torjunta aiheuttavat epävarmuutta ja negatiivista käsitystä itsestä. Yksilön suhtautuminen itseensä vaikuttaa muiden suhtautumiseen häneen. Jos lapsella on myönteinen käsitys itsestä suhteessa tovereihinsa, hänellä on suosittu asema toveripiirissä.

Vesalla ei ole myönteistä käsitystä itsestään suhteessa tovereihinsa, koska hän kokee torjuntaa. Tästä syystä hänen asemansa toveripiirissä ei ole hyvä. Toverien torjunta on vakava riski lapsen itsetunnolle (Curry & Johnson 1990, 82-84). 9-10-vuotiailla lapsilla on voimakas kontaktin tarve, jolloin tovereiden merkitys kasvaa. Toveripiirissä lapsella on vahva hyväksytyksi tuleminen tarve, hän peilaa itseään ja muodostaa käsityksensä itsestään tovereiden kautta. (Jarasto & Sinervo 1998, 43.)

11. 3. 4 Vesan käsityksiä omasta luokastaan

Vesa kertoo viihtyvänsä hyvin luokassaan, vaikka siellä on *'vain yksi ainoa aivan huono tietokone'*. Kysyessäni hänen luokkansa rauhallisuudesta ja mukavuudesta hän kuvailee:

On ihan, mutta niin ku niin on niin yhet kaks ihmistä, joitten nimet on se Tero ja sitte yks Niina. Niin jos ne molemmat on koulussa, niin sillen on aivan kauhea hässäkkä. Jos Niina on poissa koulusta, Tero on ihan hiljaa ja sitte ku niin Niina on koulussa, niin Tero sitten, että ööööö jotain rupee, että sitä ärsyttää, ku Niina on koulussa.

Vesaa ärsyttää Niinan ja Teron keskinäinen riitely, koska silloin vaikeaa tehtävää on mahdotonta yrittää ratkaista. Hän toivoisi luokkaan hiljaisuutta paremman työrauhan vuoksi. Opettaja hyväksyy sen, että oppilaat saavat puhua ääneen aiheeseen liittyvästä asiasta. Puhumista Vesa kuvailee:

Niin mutta jos oikein paljon puhutaan, niin se käskee olemaan hiljaa, että toiset saa tehtyä tehtävät.

Tiedustelen Vesalta, että hyväksytäänkö hänet luokassa omana itsenään, johon hän vastaa:

No, kyllä niillä niin taitaa joskus niin ottaa mut määhän niinku niin.. hmm.. joskus jonkun takia (naurahtelua ja hymähtelyä)

Pyydän häntä selittämään tarkemmin.

No, ku niin mä niin muistan niin jonku ton nii hauskan jutun, nii mä rupeen sit selittämään sitä, se on niinkun semmonen tosi siisti juttu. (Vesa muuttelee ääntään ja nauraa)

Kertomansa mukaan Vesa selittää edellisen kaltaista 'siistiä juttua' yhtäkkiä kesken tunnin, minkä vuoksi hän ajattelee, että muut eivät sellaisesta oikein tykkää. Edellisistä lainauksista voi päätellä, että Vesa ei ole kovin suosittu luokassaan. Hänellä on itsellään käsitys, että muut eivät oikein pidä hänestä. Hän itsekkin suhtautuu kielteisesti pariin muuhun oppilaaseen, jotka ärsyttävät häntä. Vesan mainitsema tietokone saattaa toimia jonkinlaisena toverin korvikkeena. Edellä olevaa tulosta tukevat Ahon tutkimukset, joiden mukaan kielteisesti itseensä suhtautuva ihminen suhtautuu myös muihin epäluuloisesti ja ajattelee heidän ajattelevan itsestään pahaa. Tällainen henkilö viihtyy paremmin esineiden kuin toisten ihmisten kanssa. (Aho & Laine 1997, 45.) Vesan juttujen kertominen kesken tunnin on huomiota herättävää ja häiritsevää. Se on myös osoitus negatiivisen huomion hakemisesta itselleen. Itsetunnon heikko oppilas saattaa suoritus- ja vuorovaikutustilanteessa häiritä muiden toimintaa (Roffey ym. 1994, 23). Vesalla on luokkatovereihinsa nähden melko huono asema, hän ei ole oman käsityksensä mukaan kovin pidetty. Meriläisen (1997) mukaan itsetunnon heikoilla oppilailla on luokassa heikko sosiaalinen asema, he ovat usein kiusattuja tai itse kiusaajia. Murron mukaan koulussa tovereiden suhtautumisella on hyvin tärkeä merkitys minäkäsityksen ja itsetunnon kehitykselle. Lapsen käsitys siitä, mitä toverit hänestä ajattelevat, vaikuttaa hänen käsitykseen itsestään. (Murto 1989, 11.)

11.4 Itsetunnon hyvin heikko oppilas

Hyvin heikon itsetunnon luokassa vain kotiin liittyvä itsetunto oli melko hyvä. Kaikki muut alueet olivat heikkoja, kuten yleinen itsetunto. He häpeävät usein itseään ja tuntevat, etteivät ole hyviä missään. Muut ovat heitä parempia ja he muuttaisivat itsessään monia asioita. Erityisesti tovereihin liittyvällä elämäalueella korostui kielteisyys. Itsetunnon hyvin heikkojen oppilaiden kanssa ei leikitä mielellään, muut ovat peleissä heitä parempia tai he eivät osaa tehdä asioita niin hyvin kuin muut. Koulussa heille on tyypillistä, että he jättävät vaikeat koulutehtävät kesken, muut ovat heitä parempia ja opettajan mielestä he eivät ole tarpeeksi hyviä.

Valitsin Essin haastateltavakseni, koska mitatessani oppilaiden itsetunnon määrää kyselylomakkeella, Essillä oli hyvin heikko itsetunto. Essi oli vastannut

valheosioihin totuudenmukaisesti. Essi vastasi kielteisesti esimerkiksi seuraaviin väittämiin: 'Pojat ja tytöt leikkivät mielellään kanssani', 'Olen yhtä onnellinen kuin useimmat pojat ja tytöt', 'Osaan tehdä asioita yhtä hyvin kuin muutkin' ja 'Minusta on mukavaa olla tyttö'. Hän on vastannut myönteisesti esimerkiksi seuraaviin huonoa itsetuntoa ilmentäviin väittämiin: 'Häpeän usein itseäni', 'Tunnen usein, etten ole hyvä missään', 'Useimmat pojat ja tytöt ovat minua älykkäämpiä', 'Muuttaisin monta asiaa itsessäni, jos voisin' ja 'Haluaisin usein jättää koulun kesken'.

Essillä oli kotiin liittyvä itsetunto paras verrattuna muihin elämänalueisiin. Halusin saada haastattelemalla Essiltä lisää tietoa siitä, mikä koulussa vaikuttaa hänen itsetuntoonsa kielteisesti. Mikä merkitys on opettajalla ja tovereilla? Käytin hyväkseni opettajan oppilaantuntemusta valitessani Essiä haastateltavaksi. Opettajan mielestä Essi on hyvin puhelias tyttö, välillä vähän liiankin puhelias. Haastattelussa ei puheliaisuudesta ole haittaa.

11. 4. 1 Essin käsityksiä itsestään

Essi on rohkea ja puhelias neljäsluokkalainen. Itsestään hän kertoo seuraavassa lainauksessa:

Vähän sellanen riehakka ja sellanen pelle koko aika ja kaikkee tollasta.

Essi kertoo pitävänsä joskus itsestään, esimerkiksi ollessaan rauhallisena tunnilla. Ollessaan huonolla tuulella hän ei pidä itsestään. Hän on mielestään hyvä piirtämään. Hän kertoo:

No, joskus ainaskin piirtämisessä mutta sitä mä en näytä toisille, että mä omasta mielestäni oon hyvä piirtämään.

Edellisessä lainauksessa on huomioitava, ettei Essi halua näyttää muille pitävänsä itseään hyvänä piirtäjänä. Kyselylomakkeen mukaan Essistä tuntuu joskus, ettei hän ole hyvä missään. Pyydän häntä kertomaan milloin hänestä erityisesti tuntuu, ettei hän ole hyvä missään.

Ainakin silloin, kun toiset sanoo: 'Et sinä osaa!' Ja kaikkee tuollasta, että niinku kun mä teen jotain, ne sanoo: 'Et sinä osaa!' Mä teen toista: 'Et sä osaa!' Sitten toista, sitten taas sanoo: 'Et sä osaa!'

Essi sanoo edellä kuvatun kaltaisen tilanteen toistuvan usein. Lainauksesta ilmenee, ettei Essi halua näyttää muille pitävänsä itseään hyvänä jossain asiassa. Toverit saattavat olla eri mieltä, minkä he myös tuovat esille verbaalisesti.

Essi haluaisi totella opettajaa ja olla kaikille ystävällinen. Hän haluaisi myös mieluummin olla poika kuin tyttö, mitä hän tarkoittaa seuraavasti:

No, mä tykkään vähän sellasesta tappeluista ja pojat ei ikinä huoli mua niiden kanssa tappelee.

Edellä olevissa lainauksissa Essi kuvaa todellista minäänsä ja ihanneminäänsä, jotka ovat melko kaukana toisistaan. Hän haluaisi olla ystävällinen ja totella opettajaa, kumpaakaan hän ei todellisuudessa oikein pysty tekemään. Suurin ristiriita on, että Essi haluaisi mieluummin olla poika kuin tyttö. Todellisen minän ja ihanneminän välinen ristiriita on osoitus Essin hyvin huonosta itsetunnosta. Kun minäkuvan ja ihanneminän välillä on suuri ero, ihmisen itsetunto on alhainen (Roffey, Tarrant & Majors 1994, 21).

Omaan elämäänsä vaikuttamisesta Essi on sitä mieitä, ettei hän enää ainakaan koulussa voi vaikuttaa. Kysyessäni milloin hän on voinut vaikuttaa elämäänsä hän toteaa:

Silloin, kun me muutettiin tänne. Silloin mä olisin voimu antaa hyvän vaikutuksen musta toisille.

Omaan elämään vaikuttamisessa Essi tuo jälleen koulutoverit esille. Muuttaessaan uudelle paikkakunnalle ja uuteen kouluun hän olisi voinut antaa hyvän vaikutuksen toisille, mutta hän ei haastattelusta päätellen tehnyt niin. Edellisen mukaan Essillä on mahdollisesti ollut vaikeuksia tovereiden kanssa myös aikaisemmalla paikkakunnalla asuessaan. Essillä on kielteinen asenne muita kohtaan, minkä vuoksi hänen sosiaaliset taitonsa eivät ole hyvät. Ahon mukaan ihmisen itsetunto näkyy hänen sosiaalisissa suhteissaan; itsetunnon heikolla lapsella on puutteita sosiaalisissa taidoissaan (Aho & Laine 1997, 46).

Koulunsa Essi haluaisi usein jättää kesken, syitä siihen hän kertoo seuraavassa lainauksessa:

No ainaskin silloin, kun pojat rupee kiusaamaan välitunnilla ja kaikkee tuollasta tai ope karjuu tunnilla, että mitä sää oot siellä pihalla oikein huudellu, kun toiset on kiusanmu ja kaikkee tuollasta.

Koulussa on Essin mielestä tylsää, mistä hän kertoo seuraavalla tavalla:

No, on täällä aika tylsää joskus ja varsinkin silloin, kun mä en oo järjest... mä ja Anne ei olla järjestäjiä. Niin ja sitten niin mä oon kipeenä, mä joudun mennä sisälle, silloin on tylsää ja sitten niin kun mä oon nyt ollu nämä pari

päivää.. kolme päivää kipeenä koulusta pois. Tulin niin Lauri juoksi tuolta noin yhtäkkiä ja huusi: 'Oot lintsammu koulusta!'

Essin käsityksen mukaan useimmat pojat ja tytöt ovat koulussa parempia kuin hän. Hän kertoo käsityksestään seuraavassa lainauksessa:

Mä oon oikeestaan melkein hiihtokilpailuissakin mä oon aina viimeinen ja kaikkee tollasta. Yhtenäkin vuonna, kun mä olisin voinu tulla toiseksi, niin kun mä huusin:

-Latua!

Niin mun kaverin perästä niin se huusi:

-Ei mun tarvi sulle latua antaa! (haastateltava muuttaa ääntään pilkalliseksi)

Niin sitten mä tulin toiseksi viimeiseksi, kaikki vaan tuli ja ohitti.

Edellisistä lainauksista voi päätellä Essin suhtautuvan koulunkäyntiin melko kielteisesti. Koulussa on hänen mielestään tylsää. Hän haluaisi jättää koulun kesken, koska häntä kiusataan välitunnilla. Tunnilla opettaja nuhtelee Essiä ja syyttää häntä välitunnin tapahtumista. Koulutoveri syyttää häntä koulusta lintsamisesta, vaikka hän on ollut sairas. Hän mainitsee esimerkkinä hiihtokilpailut, joissa muut ovat häntä parempia. Kilpailevan kaverin mielestä Essille ei tarvitse antaa latua, mikä viestittää, ettei Essi ole niin arvokas, että häntä tarvitsee kohdella oikeudenmukaisesti. Kaikki edellä olevat tapahtumat lisäävät Essin kielteistä suhtautumista itseensä, opettajaan, tovereihinsa ja yleensä koulunkäyntiin. Ahon (Aho & Laine 1997, 46) mukaan itsetunnoiltaan heikko oppilas suhtautuu usein koulunkäyntiin kielteisesti. Kilpailutilanteet ovat hänelle uhkaavia. Salmivallin (1998, 142) mukaan kiusatuilla on huono itsetunto ja negatiivinen käsitys itsestään. Keltikangas-Järvisen (1994, 179) mukaan yksilön itsearvostus perustuu arvioon itsestään ja suorituksistaan ja siihen, miten hän suhteuttaa toisiinsa positiiviset ja negatiiviset puolet. Itsetunto rakentuu koulussa saatujen kokemusten pohjalle.

Kun Essin opettaja moittii Essiä huutelemisesta välitunnilla, opettajan tulee olla täysin varma asiasta ennen kuin hän nuhtelee Essiä. Jos Essi tuntee häntä moitittavan aiheetta, hänen itsearvostuksensa kärsii. Keltikangas-Järvisen mukaan opettajan aiheeton moite voi saada oppilaan tuntemaan, ettei hän ole tarpeeksi arvokas, koska häntä voi kohdella miten tahansa. Tämä vaikuttaa oppilaan itsetuntoon negatiivisesti. (Keltikangas-Järvinen 1994, 204.)

11. 4. 2 Essin käsityksiä opettajan toiminnasta

Opettajaansa Essi luonnehtii tosi kivaksi, minkä hän kokee tärkeäksi oppimisen kannalta. Hän selittää:

No, ilman sitä mä en oppisi lukemaan enkä mitään.

Essin mielestä hänen opettajansa ei ole kärsivällinen, mikä näkyy Essin käsityksen mukaan esimerkiksi seuraavanlaisessa tilanteessa:

No, jos mää esimerkiksi viis minuuttia myöhästyn koulusta, niin heti sillä on kauhee huuto.

Essi kertoo opettajan suhtautumisesta läksyjen unohtamiseen:

Sitten mää unohtelen aika usein tehdä läksyt sitten ope aina valittaa. Sitten, kun mun kaveri aina oottaa mua, niin se joutuu oottamaan.

Essin käsitykset opettajastaan ovat ristiriitaisia tai Essin käsitykset voivat muuttua tilanteen mukaan. Toisaalta Essi sanoo opettajansa olevan kiva mutta kuitenkin opettaja käyttää Essin mielestä tylsää läksyjen ja tehtävien kontrollointitapaa. Essi kertoo opettajan käyttävän kontrollitapana rastisysteemiä, johon jokaisesta unohduksesta tulee yksi rasti. Myös myöhästymisiin opettajan tulisi suhtautua hänen mielestään vähän rennommin. Essin haastattelusta voi päätellä, että hän myöhästelee koulusta usein. Opettaja saisi Essin mielestä myös antaa tunnilla välillä jutella kavereittenkin kanssa. Essillä tuntuu olevan ongelmia itsetunnon tärkeimmässä ulottuvuudessa eli perusturvallisuudessa, koska hän ei ole sopeutunut kaikkiin koulun sääntöihin. Tästä on osoituksena läksyjen unohtelu ja koulusta myöhästely. Lapsi, jolla on puutteita perusturvallisuudessa, saattaa uhmata ja rikkoa tietoisesti sääntöjä (Aho & Laine 1997, 49).

Opettajan suhtautumista oppilaisiinsa Essi kuvailee seuraavasti:

No kyllä sillä mun, Jarin ja Annen kanssa on vähän sellasta, me pelleillään tunnilla ja kaikkee tällaista.

Kysyn Essiltä vielä, miten opettajan käyttäytymisessä näkyy, ettei hän Essin käsityksen mukaan tule Essin, Jarin ja Annen kanssa toimeen. Hän kertoo:

No, se joutuu melkein koko ajan huutaa ja me ei totella paljon yhtään.

Opettaja ei Essin mielestä hyväksy häntä luokassa omana itsenään. Hänen mukaansa tämä näkyy opettajan käyttäytymisessä seuraavasti:

No, se aina kieltelee kaikkee mitä mä teen ja kaikkee tuollasta.

Nämäkin lainaukset tukevat edellä olevaa käsitystä siitä, että Essillä on perusturvallisuudessa puutteita, koska hän uhmaa opettajaa vastaan. Ahon (Aho & Laine 1997, 47) mukaan heikkoon itsetuntoon liittyy käytösongelmia, kuten työrauhahäiriöitä, tottelemattomuutta tai sääntöjen rikkomista. Ryhmässä tällainen oppilas häiritsee ja pelleilee. Essi itse toteaa haastattelussa, että hän ei tottele opettajaa paljoakaan, mistä seuraa ongelmia. Essi häiritsee opetusta tunnilla pelleilemällä, mikä on osoitus hänen hyvin heikosta itsetunnostaan.

Jos opettaja tekee virheen, hän Essin mukaan pyytää oppilailta anteeksi. Esimerkiksi Essi kertoo seuraavan tilanteen:

No esimerkiks silloin, kun tehtäväkirjassa oli joku lasku menny väärin. Mä olin taskulaskimella laskemut (Essi nauraa) ja mää olin käynyt tarkistamassa ja kirjassa oli väärin, niin mä sanoin opelle, että koitapas laskea laskimella ja sitten se laski ja sano, että onko se väärin ja sitten pyysi anteeksi.

Essin opettaja kunnioittaa ja arvostaa oppilaitaan, koska hän tuntee velvollisuudekseen pyytää oppilailta anteeksi toimittuaan väärin. Keltikangas-Järvisen mielestä oppilaan itsetunnon kehittymisen kannalta on tärkeää, että opettaja ottaa vastuun tekemistään virheistä (Keltikangas-Järvinen 1994, 204).

Epäonnistumisiin opettaja Essin mielestä 'ottaa osaa' mutta toisinaan ei oikeastaan välitä. Pyydän Essiä tarkentamaan opettajan käytöstä epäonnistumisten yhteydessä, johon hän vastaa:

Että niinkun lohduttaa.

Jos oppilaan tehtävät ovat väärin, opettaja vain korjaa. Essin opettaja ei kiinnitä erityisen paljon huomiota virheisiin tai epäonnistumisiin. Hänen huomionsa ei ainakaan ole negatiivista. Jos oppilas pelkää epäonnistumisia, hän ei uskalla ottaa riskejä ja ei aseta tavoitteitaan riittävän korkealle. Hyvin heikolle itsetunnolle on hyvä, jos opettaja ei kiinnitä paljon huomiota virheisiin tai hän lohduttaa oppilasta hänen epäonnistuessaan. Lapsen itsetunnon kehitykselle on tärkeää, että opettaja antaa oppilaan ymmärtää epäonnistumisten ja virheiden kuuluvan luonnollisina normaaliin elämään (Koivisto & Luttinen 1998).

11. 4. 3 Essin käsityksiä tovereistaan

Essi kertoo itsellään olevan pari ystävää, jotkut heistä eivät ole luotettavia. Luotettava ystävää Essi luonnehtii seuraavassa:

No, sellanen ystävällinen ja sitten se jaksaa kuunnella, jos mulla on jotain murheita. Se on melkein kuin äiti.

Tiedustellessani vielä mistä näkyy ystävän epäluotettavuus, Essi kertoo:

No ainaskin, kun mä oon Annelle jotain mun salaisuuksista kertomu, niin seuraavana päivänä koulussa kaikki tietää sen.

Omasta luotettavuudestaan Essi kertoo, että hän aikaisemmin ei ollut luotettava ja nyt on alkanut pitää salaisuuksia. Seuraavassa Essi vastaa kysymykseeni: Ystävystyykö hän helposti?

Kyllä mä, jos mä vain haluan. Esimerkiksi kun Arne tuli tänne kouluun ja se oli ihan yksin, sitten niin Hanna ja Maarit sille näytteli paikkoja tuolla välitunnilla. Sitten mä menin siihen jutteleen, sitten se tulikin heti meille koulun jälkeen ja sitten me leikittiin.

Kun Essi haluaa ystävystyä jonkun kanssa, hän toimii seuraavalla tavalla:

Ei muuta ku rupee vain kävelee sen kanssa ja juttelee sen kanssa ja sitten me ollaankin ystäviä

Essin ikäiselle tovereiden merkitys on suuri, koska 9-10-vuotiailla lapsilla on voimakas kontaktin tarve. Hänellä on vahva hyväksytyksi tuleminen tarve tovereiden keskuudessa. Lapsi peilaa itseään ja muodostaa käsityksen itsestään tovereiden kautta. (Jarasto & Sinervo 1998, 43-44.) Essillä on kertomansa mukaan vain pari ystävää, Anne ja Sari. Hän kertoo ystävystyvänsä, jos niin haluaa. Luotettavan ystävän pitää Essin mielestä olla ystävällinen ja häntä kuunteleva. Essin parhaimmatkaan ystävät eivät ole kovin luotettavia. Essi ei itsekään ole aikaisemmin ollut luotettava vaan on vasta hiljattain alkanut pitää salaisuuksia. Roffey, Tarrant ja Majors (1994, 7-10) ovat havainneet erityisesti tyttöjen etsivän ystäviä, joiden kanssa he voivat keskustella vaikeuksistaan. Vain luotettavan ystävän kanssa voi keskustella ongelmistaan, jolloin kuunteleva ja arvostava ystävä tukee lapsen emotionaalista tasapainoa. Jos ystävillä on samanlainen katsantotapa, he tukevat toistensa persoonallista kehitystä. Laineen mukaan hyvät ystävät lisäävät toistensa itsetuntemusta ja itsetuntoa sekä tukevat henkistä kasvua ja identiteetin rakentumista (Aho & Laine 1997, 177-179).

Essin käsityksen mukaan toverit ajattelevat hänestä seuraavalla tavalla:

Vitosella ainaski kaikki ajattelee, että mä oon sellanen oikein tyhmä, en tajua mitään ja kaikkee tuollasta.

Essin mielestä tytöt ja pojat eivät leiki mielellään hänen kanssaan. Pyydän häntä tarkentamaan käsitystään.

No toiset tytöt, kun niin Anne ja Sari, niin ne niinkun sillälaila hyljeksi mimua, että kun mä meinaan tulla niiden kanssa leikkimään, ne sanoo:

- Ei, kun me halutaan nyt leikkiä kahestaan.

Essi on kuitenkin sitä mieltä, että hänet hyväksytään ryhmän jäseneksi. Tilannetta, jolloin häntä ei hyväksytä hän kuvailee seuraavasti:

Silloin ainaskin kaikki niinku että:

-Mee sinnepäin, mee sinnepäin, mee sinnepäin!

Seuraavassa lainauksessa pyysin Essiä kertomaan, miten kaverit arvostavat häntä ja hyväksyvät hänet.

No, kyllä mä joskus Annen ja Piian kanssa voin esimerkiksi, jos joku tulee niitä kiusaamaan, mä huusin:

- Mee pois, ei sua täällä kaivata!

Essi ei kuitenkaan täysin ymmärtänyt edellistä kysymystäni, joten tein lisäkysymyksen saadakseni enemmän tietoa tovereiden suhtautumisesta Essiä kohtaan. Kyselen häneltä tovereiden suhtautumisesta isommassa porukassa muiden kuin parhaiden ystävien Annen ja Piian kanssa. Onko hän silloin arvostettu ja hyväksytty? Hän vastaa:

No, oon mä silloin aika alhaalla, että niinkun, jos olis sellanen arvojärjestys, niin mä olisin alin.

Teen vielä Essille lisäkysymyksen asiasta: Miten näkyy, että hän on arvojärjestyksessä kaikkein alin?

No kaikki niinkun sillai, että ne esimerkiksi, kun oli viime kesänä pesäpallo ja yks Sanna oli vielä täällä koulussa, niin sitten se niinku, kun mä jouduin sen joukkueeseen se sano, että:

- Eikä taas, mee tuohon toiseen joukkueeseen!

Niinku rupes määräilee mua.

Essin mielestä hänen mielipiteensä torjutaan toveripiirissä. Sellaisesta tilanteesta hän kertoo seuraavaa:

No ainaskin, kun ope kysyi niin tuolla joulun ennen, että otetaanko lyhyitä ja monta näytelmää joulujuhlaan vai yksi ja iso. Niin mä olin yks ja iso ja kaikki muut oli monta.

Joulujuhlissa esitettiin monta pientä näytelmää, joten Essin toivomus jäi toteutumatta. Toisesta tilanteesta, jolloin hänen mielipiteensä on torjuttu, hän kertoo seuraavan esimerkin.

No ainaskin, kun mä ehdotin, että mennään sisälle leikkimään, niin ja sitten ne sano, että:

-Ei, kun ollaan nyt pihalla. Ei me nyt sua jakseta totella!

(Essi muutti äänensä pilkalliseksi)

Essi ei ole omasta mielestään yhtä onnellinen kuin muut tytöt ja pojat. Hän perustelee käsitystään seuraavasti:

No, mua niinkun hyljitään.

Essi kertoo, että isä ja äiti eivät hylji häntä, mutta koulussa häntä hyljitään. Kysyessäni häneltä hyljitäänkö häntä muualla kuin koulussa, hän vastaa seuraavasti:

Joskus leirillä, kun ollaan esimerkiksi uimassa ja mulla oli viime kesänä, ettei ollu kokonaiset uikkarit että oli niinku bikinit, yläosa oli toisena ja alaosa toisena, että niinku sitten tytöt rupes kattomaan, että tuolla on poikien housut.

Kaikissa edellisissä lainauksissa ilmenee tovereiden suhtautuminen Essiä kohtaan. Niistä voi päätellä tovereiden jatkuvasti torjuvan häntä. Tämä vaikuttaa hyvin negatiivisesti Essin käsitykseen itsestään ja muista ihmisistä. Tovereiden torjunta ennustaa mahdollisia psykososiaalisia ongelmia myöhemmin elämässä. Torjutilta lapsilta puuttuvat sosiaaliset taidot, joita tarvitaan toverisuhteissa. (Curry & Johnson 1990, 82-84.)

Essillä on hyvin negatiivinen käsitys siitä, mitä toverit hänestä ajattelevat. Häntä hyljitään ja suljetaan ryhmän ulkopuolelle. Essin oma esimerkki arvojärjestyksestä on hyvin kuvaava ja osoittaa selkeästi, että hänen asemansa on todella huono toverien keskuudessa. Essi torjutaan toveripiirissä eikä hänen mielipiteilleen anneta arvoa tai oteta huomioon. Toverit eivät arvosta Essiä. Murron mukaan lapsen käsitykseen itsestään vaikuttaa se, mitä lapsi luulee tovereiden ajattelevan hänestä (Murto 1989, 11). Koska Essi pitää negatiivisena tovereiden käsityksiä itsestään, Essin käsitykset vaikuttavat kielteisesti omaan käsitykseen itsestään.

Hyvät ystävät tukevat lapsen persoonallista kehitystä. Jos ystävien arvomaailma on samanlainen, he tukevat toistensa emotionaalista kehitystä. Jos joku yksilö kuuluu aina vähemmistöön ja hänen mielipiteensä torjutaan, se voi johtaa epäilyyn omasta itsestä. (Roffey ym. 1994, 9-10.) Essi on mielipiteineen usein

vähemmistönä ja enemmistön mielipide voittaa, mikä vaikuttaa hänen itsearvostukseensa ja sen myötä itsetuntoon.

Torjutut lapset eivät osaa ylläpitää ystävyysuhteita. Tällaiset lapset eivät myöskään itse ole hyviä ystäviä. He voivat olla itsekeskeisiä, yhteistyökyvyttömiä tai jopa vihamielisiä. Torjutut lapset suhtautuvat sekä itseensä että tovereihinsa negatiivisesti. Sosiaalinen torjunta on vakava riski lapsen itsetunnon kehitykselle. (Curry & Johnson 1990, 82-84.) Essiin kohdistuvalla koulutovereiden torjunnalla on negatiivinen merkitys hänen itsetuntoonsa, se on mahdollisesti tärkein syy Essin hyvin heikkoon itsetuntoon.

11. 4. 4 Essin käsityksiä omasta luokastaan

Essi kertoo omasta luokastaan seuraavalla tavalla:

Siellä on vähän sellasta pikkusen hiljasta mutta kuiteskin niin puhutaan, mä pidän puhumisesta.

Kysyn Essiltä, että saako luokassa puhua muuta kuin aiheeseen liittyvää. Hän vastaa:

Ei oikeestaan, mutta mä vaan puhun.

Pyydän Essiä kertomaan hyväksytäänkö hänet luokassa omana itsenään. Hän vastaa:

Hmm.. no oikeestaan. Anne tykkää siitä, että mä oon sellanen vähän riehakka ja tappelen ja oon melkein aina sen kaa.

Teen Essille vielä lisäkysymyksiä muiden oppilaiden suhtautumisesta häneen. Kysyn mistä näkyy, että hänet hyväksytään tai ei hyväksytä omana itsenään luokassa? Essi selventää vielä asiaa:

No, sen takia ei oikeestaan hyväksytä, kun mä oon tällanen vähän pellemäinen, että toiset rupee kaikkee sellasta, että mussa on kirppuja ja tollasia.

Essin oman käsityksen mukaan Anne hyväksyy hänet, koska Essi on vähän samanlainen kuin hän itekin ja lisäksi tyttö. Toisaalta Essi toteaa Jarinkin olevan samanlainen kuin hän itse mutta Jari ei kuitenkaan hyväksy Essiä luokassa. Essi selventää käsitystään Jarista seuraavassa:

No kun se, jos mä niin esimerkiksi tuun luokkaan niin se heti:

- Ei, taas Essi tulee!

Kun kysyn Essiltä, että miksikähän Jari tekee niin, hän vastaa:

No, se ei vain tykkää musta.

Laine on todennut, että luokkatovereilla on hyvin suuri merkitys oppilaan minäkäsityksen kehittymiseen. Tovereiden hyväksyvä suhtautuminen on tärkeä itsetunnon rakennusaine. Luokkatovereiden reaktiot hänen ominaisuuksistaan ja käyttäytymisestään vaikuttavat lapsen käsitykseen itsestään. Hyväksyvät ilmaisut ja asenteet tukevat myönteisen käsityksen syntymistä, kun taas moitteet ja torjunta aiheuttavat epävarmuutta ja negatiivisen käsityksen itsestä. Oppilaan suhtautuminen itseensä vaikuttaa myös hän suhtautumiseensa luokkatovereihinsa. (Aho & Laine 1997, 178-179.)

Essi sanoo Annen hyväksyvän ja pitävän hänestä, koska hän tappelee ja käyttäytyy riehakkaasti. Toisaalta hän sanoo, etteivät muut hyväksy häntä, koska hän on pellemäinen. Essi mainitsee erityisesti Jarin, joka ilmaisee verbaalisesti, ettei hän hyväksy Essiä. Luokassa yhdenkin luokkatoverin moittiva ja torjuva käytös vaikuttaa negatiivisesti Essin itsetuntoon. Jarin ilmaisema asenne tarttuu hyvin helposti muihinkin luokkatovereihin, jolloin koko luokan asenne Essiä kohtaan saattaa olla kielteinen, mikä on itsetunnon kannalta hyvin huolestuttavaa. Luokkatovereiden kielteinen suhtautuminen Essiin on merkittävää hänen kouluviihtyvyytensä kannalta. Muiden jatkuva negatiivinen suhtautuminen tekee koulunkäynnistä vastenmielisen. Aho on havainnut tutkimuksissaan, että itsetunnon heikon oppilaan suhtautuminen koulunkäyntiin on negatiivinen (Aho & Laine 1997, 45-46).

Essin käyttäytymisessä luokassa on havaittavissa selvästi itsetunnon hyvin heikolle oppilaalle tyypillisiä käyttäytymisongelmia (vrt. Aho & Laine 1997, 47). Essi puhuu halutessaan sekä käyttäytyy pellemäisesti ja riehakkaasti. Essillä on selviä puutteita yhteenkuuluvuuden tunteissa, joka on itsetunnon yksi ulottuvuus. Hän pelleilee tunnilla ja tuntee, etteivät muut arvosta häntä. Tällaisella lapsella on ongelmia vuorovaikutussuhteissa ja hän ei pysty ottamaan muita huomioon (vrt. Aho & Laine 1997, 53). Essillä ei tunnu olevan luokassa omaa sosiaalista paikkaansa, koska hän on torjuttu lapsi (Curry & Johnson 1990, 84).

12 HAASTATTELUN TULOSTEN TARKASTELUA

12.1 Oppilaiden käsityksiä itsestään

Tutkimukseeni osallistuneiden oppilaiden käsitykset itsestään eroavat hyvin paljon toisistaan. Hyvällä ja huonolla itsetunnolla on merkitystä lapsen tyytyväisyyteen itseensä ja itsearvostuksen määrään. Itsetunniltaan vahva ja keskinkertainen oppilas näkevät enemmän positiivisia asioita itsessään ja ympärillään. Negatiivinen asenne itseä kohtaan liittyy heikon ja hyvin heikon lapsen käsityksiin.

Itsetunniltaan vahva oppilas ja keskinkertainen oppilas ovat molemmat yleisesti ottaen tyytyväisiä itseensä ja heillä on positiivinen käsitys itsestään. Heillä on kuitenkin muutamia ominaisuuksia, joita he haluaisivat itsellään olevan. Itsetunniltaan vahva oppilas haluaisi olla isompikokoinen, viisaampi ja hauskempi. Itsetunniltaan keskinkertainen oppilas kertoo olevansa ihan tavallinen oppilas eli sellainen kuin hän haluaisikin olla. Hän haluaisi omasta mielestään olla vähän kärsivällisempi luonteeltaan ja rehellisempi tovereitaan kohtaan. Itsetunniltaan heikko oppilas kertoo usein epäonnistuvansa tärkeissä asioissa. Hän häpeää itseään, koska menettää helposti malttinsa. Itsetunniltaan hyvin heikko oppilas sanoo pitävänsä itsestään, jos hän on ollut tunnilla rauhallisena. Kun hän on huonolla tuulella, hän ei pidä itsestään. Hän haluaisi mieluummin olla poika kuin tyttö. Tällä oppilaalla on ristiriitaa todellisen minän ja ihanneminän välillä, mikä aiheuttaa negatiivista asennoitumista itseään kohtaan. Myönteinen käsitys itsestä ja yleensäkin myönteiset tunteet itseään kohtaan ovat tyypillisiä hyvälle itsetunnille (Salmivalli 1998, 118; Kalliopuska 1994). Itsetunniltaan heikolla ja hyvin heikolla oppilaalla on enemmän kielteisiä tunteita itseä kohtaan kuin itsetunniltaan vahvalla ja keskinkertaisella oppilaalla (vrt. Keltikangas-Järvinen 1994, 17). Itsetunniltaan heikolla oppilaalla tunne epäonnistumisesta on melko voimakas, mikä ilmentää hänen heikkoa itsetuntoaan. Itsetunniltaan hyvin heikon oppilaan todellinen minä ja ihanneminä ovat kaukana toisistaan, mikä vaikuttaa hänen alhaiseen itsetuntoonsa (vrt. Roffey ym. 1994).

Itsetunniltaan vahva ja keskinkertainen oppilas voivat mielestään vaikuttaa omaan elämäänsä tekemillään ratkaisuilla, esimerkiksi opiskelemalla tai yrittämällä uusia asioita ja olemalla sinnikäs. Itsetunniltaan hyvin heikon oppilaan mielestä hän ei

enää voi vaikuttaa elämäänsä. Se, että lapsi tuntee itse hallitsevansa elämäänsä, ilmentää vahvaa itsetuntoa (vrt. Nordahl 1998, 48-50).

Uusien asioiden opettelemiseen itsetunnon vahva oppilas suhtautuu myönteisesti, hänen mielestään niistä voi olla hyötyä myöhemmin elämässä. Vaikeita tehtäviä hän yrittää sinnikkäästi ratkaista eikä jätä mielellään kesken. Hän sanoo olevansa silloin ylpeä itsestään, kun on ratkaissut vaikean tehtävän. Yritteliäisyys ja myönteinen suhtautuminen uusiin tai vaikeisiin asioihin ilmentää tehtävätietoisuutta, joka on vahvan itsetunnon merkki. Itsetunnon keskinäinen oppilas on toisaalta tehtävätietoinen ja toisaalta hän ei ole. Itsetunnon keskinäisen oppilaan vaihteleva tehtävä- ja tavoitetietoisuus erottaa hänet itsetunnon vahvasta oppilaasta. Itsetunnon keskinäisen oppilaan suhtautuminen uusiin asioihin riippuu siitä, miten kiinnostavaksi hän kokee uudet asiat. Vaikeita asioita hän yrittää ratkaista, tässä suhteessa hän on tehtävätietoinen. Itsetunnon heikko oppilas suhtautuu uusiin asioihin myönteisesti, jos ne eivät ole vaikeita. Hän haluaa kokeilla uusia asioita, jos ne ovat hänelle sopivia. Vaikeaa tehtävää hän ei jaksa yrittää ratkaista vaan jättää joko kesken tai pyytää opettajalta apua. Itsetunnon heikon oppilaan yrittämistä saattaa vähentää epäonnistumisen pelko, hän ei yritä mielellään vaikeaa tehtävää, koska hän voi epäonnistua. Jos oppilaalla ei ole tehtävätietoisuutta, hän ei motivoitu suoritustilanteessa, lannistuu helposti ja jättää tehtävät kesken (vrt. Aho & Laine 1997, 55).

12.2 Oppilaiden käsityksiä opettajan toiminnasta

Tutkimukseen osallistuneiden neljän oppilaan käsityksen mukaan opettaja on tärkeä henkilö luokassa. Korpisen mukaan silloin, kun oppilaat kokevat opettajan tärkeäksi henkilöksi, hänen tekemänsä ratkaisut merkitsevät oppilaan kannalta enemmän. Opettajan suhtautuminen oppilaaseen vaikuttaa hänen suhtautumiseensa itseensä. (Korpinen 1993, 14.) Perusteluissaan oppilaat viittasivat siihen, että opettaja on aikuinen ihminen, ilman häntä ei luokassa oppisi mitään. Opettajan ylläpitämää työrauhaa pidettiin myös tärkeänä. Opettajat kuuntelevat oppilaitaan melko hyvin.

Oman mielipiteen kertominen opettajalle tuntuu oppilaista vaikealta, he eivät uskalla kertoa opettajalle vapaasti mielipidettään. Perusteluiksi aristelulle he esittivät, että opettaja voi suuttua ja laittaa luokasta ulos tai oppilas pelkää joutuvansa

epäsuosioon. Silloin, kun opettaja on huonolla tuulella, ei mielipidettään oppilaiden mielestä kannata kertoa.

Opettajan antamalla palautteella on suuri merkitys lapsen myöhempiä kasvuvuosina. Palautteen perusteella lapsi muodostaa käsityksen itsestään ja kyvyistään, jotka ohjaavat hänen ratkaisujaan tulevaisuudessa. (Keltikangas-Järvinen 1994, 180.) Itsetunnon vahva oppilas kuvaa opettajan antamaa palautetta yleensä suulliseksi ja myönteiseksi. Keskihertaisella itsetunnolla varustettu oppilas kertoo, että opettajan antama palaute vaihtelee positiivisesta negatiiviseen tilanteen mukaan. Joillekin oppilaille palaute on myönteistä, joillekin kielteistä. Lisäksi opettaja käyttää nonverbaalista palautetta, esimerkiksi tiukkoja katseita.

Epäonnistumisiin ja virheisiin opettajat suhtautuvat melko myönteisesti opettamalla asioita uudelleen, käskemällä oppilasta harjoittelemaan enemmän tai lohduttamalla. Itsetunnon keskikertainen oppilas kertoo, että hänen opettajansa suhtautuu virheisiin yleensä ihan myönteisesti, mutta kuitenkin sen mukaan millä tuulella hän on. Ahon mukaan opettajan suhtautuminen oppilaan tekemiin virheisiin vaikuttaa oppilaan itsetuntoon. Kokemukset suoritusilanteessa liitetään omaan persoonaan, jolloin epäonnistuminen saattaa aiheuttaa kelvottomuuden tunteita. Oppilaat pelkäävät koulussa osaamattomuudesta johtuvaa nolatuksi tulemistä. Arvioidessaan itse suorituksiaan epäonnistumiset eivät vaikuta niin paljon itsetuntoon kuin opettajan kommentit. (Aho & Laine 1997, 41.)

Opettaja vertailee oppilaita käytöksen suhteen toisiinsa, hän käskää ottaa mallia hyvin käyttäytyvistä oppilaista. Itsetunnon keskikertainen oppilas kertoo, että hänen opettajansa vertailee heitä myös osaamisen suhteen. Korpisen mukaan opettajan suorittama arviointi vaikuttaa merkittävästi lapsen käsitykseen itsestään. Oppilaiden keskeinen vertailu ei kehitä myönteisesti oppilaan käsitystä itsestään. Oppilaan menestymisen ja kehittymisen peilaaminen omiin tuloksiin on itsetunnon kehittymisen kannalta tärkeää. (Korpinen 1990, 3-4.)

12.3 Oppilaiden käsityksiä tovereistaan

Tutkimukseeni osallistuneiden oppilaiden käsitykset tovereistaan erosivat hyvin paljon toisistaan. Toverien suhtautuminen vaihteli hyvistä toverisuhteista torjuntaan. Itsetunnon vahvan oppilaan käsityksen mukaan hän on arvostettu ja hyväksytty ryhmässä, jossa toverit pitävät hänestä. Hänellä on hyvä asema toveripiirissä, he myös

viihtyvät toistensa kanssa. Häntä itseään tai hänen mielipiteitään ei torjuta. Tämä oppilas on mielestään itse luotettava ystävä ja hän myös arvostaa ystäväissään luotettavuutta ja hauskuutta. Hänen käsityksensä tovereistaan ovat hyvin positiivisia, mikä lisää tovereiden myönteistä palautetta häntä kohtaan. Toverisuhteissa heijastuu tämän oppilaan vahva itsetunto. Laineen (Aho & Laine 1997,177-178) mukaan yksilö rakentaa käsitystään itsestään tovereiden antaman palautteen perusteella. Lapsi mittaa itseään suhteessa tovereihinsa; tovereiden hyväksyvä suhtautuminen ja positiivinen palaute ovat hyvin tärkeitä lapsen itsetunnon rakentumisessa.

Itsetunnonlaatu keskihertaisella oppilaalla on paljon ystäviä ja hän ystäväysty helposti. Ystävän tärkeimpinä ominaisuuksina hän pitää luotettavuutta ja rehellisyyttä. Jotkut hänen ystävistään ovat luotettavia toiset eivät. Hänen ystävyysuhteisiinsa ja luotettavuuteensa liittyy ehtoja; riippuu henkilöstä, kenen kanssa hän haluaa ystäväysty ja ketä kohtaan hän itse on luotettava. Hänellä on kokemuksia ystävien torjunnasta esikouluaijana, mikä vaikuttaa vieläkin hänen ystävyysuhteisiinsa. Toveripiirissä tällä oppilaalla on kuitenkin mielestään hyvä asema, hän on tasavertainen toisten kanssa. Hänet hyväksytään ryhmän jäseneksi. Vaikka itsetunnonlaatu keskihertaisella oppilaalla on mielestään hyvät ystävyysuhteet, hänen ystävyysuhteisiinsa liittyy ehtoja. Siinä mielessä hänen ystävyysuhteensa eroavat itsetunnonlaatu vahvan oppilaan ystävyysuhteista, joihin ei liity mitään ehtoja. Itsetunnonlaatu keskihertainen oppilas on joskus kokenut torjuntaa, mitä itsetunnonlaatu vahva oppilas ei kerro kokeneensa.

Itsetunnonlaatu heikon oppilaan ystävyysuhteet eivät ole kovin hyvät; hänet torjutaan, häntä kiusataan eikä hänen kanssaan mielellään leikitä. Toverit eivät ota hänen mielipiteitään huomioon. Tämä oppilas on myös itse joskus syyllistynyt toisten kiusaamiseen, minkä toverit muistavat. Hänen asemansa toveripiirissä ei ole hyvä eikä hänellä ole myönteistä käsitystä itsestään suhteessa tovereihinsa.

Itsetunnonlaatu hyvin heikko oppilas kokee myös ystävien torjuntaa, häntä hyljeksitään ja toiset eivät leiki mielellään hänen kanssaan. Hänet jätetään ryhmän ulkopuolelle, häntä ei arvosteta eikä hänen mielipiteitään oteta huomioon. Oppilaalla on hyvin negatiivinen käsitys siitä, mitä muut hänestä ajattelevat. Hänen asemansa toveripiirissä on huono; hän sanoo olevansa arvoasteikossa kaikkein alin. Toverisuhteet vaikuttavat kielteisesti hänen käsitykseensä itsestään.

Heikolla ja hyvin heikolla itsetunnonlaatu varustettujen oppilaiden toverisuhteet ovat hyvin samankaltaiset; itsetunnonlaatu hyvin heikon oppilaan toverisuhteet ovat

huonommat kuin itsetunnon heikon oppilaan. Kummallakin esiintyy torjuntaa eikä heitä hyväksytä ryhmään, heidän mielipiteitään ei oteta huomioon tai heitä ei arvosteta. Heidän ystävyys-suhteensa vaikuttavat negatiivisesti heidän käsityksiinsä itsestään sekä heidän itsetuntoonsa. Samalla heidän kielteinen asenteensa itseään kohtaan ja alhainen itsetunto heijastuu ystävyys-suhteisiin. Heidän ystävyys-suhteensa ovat melko vastakkaisia ja eroavat paljon itsetunnon vahvan ja keskinkertaisen oppilaan ystävyys-suhteista, joista kuvastui hyväksyntä sekä tasavertainen ja hyvä asema toveripiirissä. Tämä lisää myönteisiä tunteita ja käsityksiä itsestä. Hyvä itsetunto peilautuu ystävyys-suhteisiin positiivisesti.

Hyvät ystävyys-suhteet muodostavat perustan tasapainoiselle persoonallisuuden kehitykselle; kun lapsi on hyväksytty ja arvostettu, hänen elämällään on tarkoitus. Hyvät ystävät lisäävät itsetuntemusta ja itsetuntoa. Lapselle syntyy myönteinen käsitys itsestään, kun hän kokee hyväksyntää ja tukea. (Aho & Laine 1997, 178.) Tovereiden torjunta aiheuttaa negatiivisia tunteita itseä ja muita kohtaan. Jatkuva torjunta on vakava riski lapsen itsetunnon kehittymiselle. (Curry & Johnson 1990, 82-83.)

12. 4 Oppilaiden käsityksiä omasta luokastaan

Muiden oppilaiden hyväksymisessä on eroja tutkimukseni oppilaiden käsitysten mukaan, millainen heidän itsetuntonsa on. Itsetunnon vahva ja keskinkertainen oppilas hyväksyy omana itsenään luokassa. Sen sijaan itsetunnon heikko oppilas tuntee, ettei häntä hyväksytä luokassa. Paras kaveri hyväksyy itsetunnon hyvin heikon oppilaan, mutta muut eivät hänen mielestään hyväksy häntä. Itsetunnon kehittymisen kannalta on tärkeää, että lapsi tuntee toisten hyväksyvän hänet luokassa (Roffey et al 1994, 28; Korpinen 1993, 15). Laineen (Aho & Laine 1997, 178-179) mukaan luokkatoverit vaikuttavat ratkaisevasti oppilaan käsitykseen itsestään, erityisesti sosiaalisen minäkuvan muodostumiseen. Tovereiden hyväksyvä suhtautuminen on tärkeää itsetunnon kehittymiselle. Tovereiden negatiiviset reaktiot voivat suoraan johtaa kielteiseen käsitykseen itsestä.

Vuorovaikutus luokassa vaihtelee eri oppilaiden käsitysten mukaisesti. Itsetunnon vahvan oppilaan käsityksen mukaan heidän luokassaan opettaja puhuu enimmäkseen, luokassa on vähän opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta. Oppilaat eivät saa puhua ääneen edes aiheeseen liittyvästä. Ilmapiiri on opettajajohtoinen ja valvova. Itsetunnon hyvin heikon oppilaan luokassa ei myöskään saa puhua edes

aiheeseen liittyvästä ääneen. Itsetunnon keskinäisen oppilaan luokassa on melko humani ilmapiiri, koska siellä on opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta. Oppilaat saavat keskustella aiheeseen liittyvästä keskenään. Itsetunnon hyvin heikon oppilaan luokassa oppilaat saavat puhua keskenään aiheeseen liittyvästä. Luokan humanille ilmapiirille on tunnusomaista hyväksyntä, turvallisuus ja joustavuus keskinäisessä vuorovaikutuksessa, mikä tukee oppilaan itsetunnon kehittymistä (Beane & Lipka 1984, 30-31). Sosiaalisesti hyvin toimiva luokka lisää oppilaiden kouluviihtyvyyttä, mikä on tärkeää luokkahengen ja kouluun liittyvän asenteen kehittymisessä. Luokassa, jossa on hyvät vuorovaikutussuhteet, kaikki tuntevat tarvitsevänsä toisiaan ja luokkatovereiden välille muodostuu myönteinen riippuvuus (Meriläinen 1997).

13 POHDINTA

13.1 Tutkimuksen tulosten tarkastelua

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää oppilaiden käsityksiä itsetuntoon liittyvistä asioista koulun toiminnassa. Itsetuntoon ja kouluun liittyvistä asioista tutkittiin oppilaan käsityksiä itsestään, opettajastaan, tovereistaan ja omasta luokastaan. Oppilaiden käsitykset itsestään erosivat hyvin paljon toisistaan. Itsetunnon vahvalla ja keskinkertaisella oppilaalla oli myönteinen käsitys itsestään. Nämä oppilaat huomaavat enemmän positiivisia asioita ympärillään ja yleensäkin elämässään. Ahon (Aho & Laine 1997, 20) tutkimukset tukevat tätä tulosta: terveeseen itsetuntoon kuuluu tyytyväisyys itseen ja itsensä arvostaminen. Myös Keltikangas-Järvinen (1994, 17) on todennut, että hyvään itsetuntoon kuuluvat positiiviset käsitykset itsestä. Itsetunnon heikolla ja hyvin heikolla oppilaalla oli kielteinen käsitys itsestään. Ojosen tutkimukset tukevat tätä tulosta: itsetunnon heikko yksilö ei huomaa itsessään hyviä puolia ja hän väheksyy omaa minäänsä (Ojanen 1994, 41). Tutkimukseni itsetunnon heikko oppilas kertoo yleensä epäonnistuvansa tärkeissä asioissa. Meriläinen (1997) on myös todennut, että heikkoa itsetuntoa ilmentää epäonnistumisten pelkääminen. Hyvin heikon oppilaan todellisen minän ja ihanneminän välillä on ristiriitaa. Myös aikaisempien tutkimusten mukaan silloin, kun ihmisen minäkuva ja ihanneminä ovat kaukana toisistaan, itsetunto on heikko (Roffey & Tarrant 1994, 20-22). Myönteisellä tai kielteisellä käsityksellä itsestä on merkitystä moniin erilaisiin asioihin, esimerkiksi oppimiseen tai vuorovaikutukseen muiden kanssa.

Lapsen myönteinen käsitys itsestään on koulun tärkeimpiä oppimistuloksia, mihin jokaisella lapsella tulisi olla oikeus. Lapsi on yksilöllinen persoonallisuus ja oppiminen on kokonaisvaltainen tapahtuma. Kun opiskellaan jotain ainetta koulussa, samalla lapsi oppii millainen hän itse on näissä aineissa ja yleensä oppijana. Lapsi tulkitsee maailmaa minänsä kautta, jolloin oppimiseen vaikuttaa hänen käsityksensä itsestään.

Huomattavimmat tutkimuksen tulokset liittyivät oppilaiden käsityksiin tovereistaan. Itsetunnolla on erittäin merkittävä vaikutus toverisuhteisiin ja merkitys on myös toisensuuntainen; toverisuhteilla on hyvin paljon merkitystä itsetuntoon. Mitä parempi itsetunto ja käsitys itsestä on sitä paremmat suhteet lapsella on tovereihinsa.

Kun oppilaalla on positiivinen käsitys itsestään, hän suhtautuu muihin myönteisesti. Myös aikaisempien tutkimusten mukaan oppilaan käsitys itsestään on merkittävä tekijä ystävyysuhteissa (Beane & Lipka 1984, 45; Roffey ym. 1994, 7-10; Aho & Laine 1997, 177-179). Tutkimukseeni osallistuneiden neljän lapsen itsetunto heijastui selvästi heidän toverisuhteisiinsa. Itsetunnon vahvalla oppilaalla oli hyvät ja itsetuntoa tukevat ystävyysuhteet. Keskinertaisella oppilaalla oli ehtoja ystävyysuhteissaan. Heikon ja hyvin heikon oppilaan huono itsetunto heijastui kielteisesti heidän ystävyysuhteisiinsa: heitä torjuttiin ja kiusattiin. Korpisen tutkimukset tukevat näitä tuloksia, koska hänen mukaansa oppilaan itsearvostus ilmenee erityisesti sosiaalisessa kanssakäymisessä. Itseensä positiivisesti suhtautuva hyväksyy helposti muut ihmiset. (Korpinen 1990, 12.) Myös muut aikaisemmat tutkimukset tukivat näitä tuloksia; torjutuilla lapsilla on huonot sosiaaliset suhteet, heillä ei ole sosiaalisia taitoja ja heillä on negatiivisia asenteita muita kohtaan (vrt. Curry & Johnson 1990, 82-83).

Oppilaan suhteilla tovereihinsa on merkitystä lapsen kouluviihtyvyyteen, ne joko tukevat viihtymistä tai aiheuttavat negatiivista asennoitumista koulua kohtaan. Parhaimmillaan lapsi tapaa koulussa samanikäisiä tovereitaan ja kokee heidän kanssaan iloista yhdessäoloa. Koulu on tässä tapauksessa sosiaalisen oppimisen ja ystävien tapaamisen kohtaupaikka. Tämä toteutui itsetunnon vahvan oppilaan hyvien ystävyysuhteiden myötä. Päinvastaisessa tapauksessa lapsen joutuminen kiusaamisen kohteeksi ja hänen huono sosiaalinen asemansa koulussa ovat negatiivisia asioita viihtymisen kannalta. Edellä mainittu toteutui itsetunnon heikon ja hyvin heikon oppilaan kohdalla; he eivät viihtyneet koulussa erityisen hyvin, koska he olisivat halunneet keskeyttää koulunkäynnin. Itsetunnon heikko ja hyvin heikko oppilas mainitsevat nimenomaan kiusaamisen yhdeksi keskeyttämisen syyksi. Viihtyminen ja oppiminen tukevat toisiaan, jos lapsella on paha olla koulussa, hän ei opi toivotulla tavalla. Kun lapset viihtyvät koulussa, he myös oppivat paremmin, oppiminen on kuitenkin yksi koulun ja opetussuunnitelman tärkeimmistä tavoitteista. Oppilaan viihtymisen myötä opettajankin työ helpottuu.

Kaikki haastatellut oppilaat pitivät opettajaa tärkeänä henkilönä. Opettajan merkitys oppilaalle perustuukin siihen, hyväksyykö oppilas opettajan tärkeäksi henkilöksi (Korpinen 1993, 14). Oppilaat eivät mielellään kerro opettajalle omaa mielipidettään, mikä oli melko yllättäväkin tulos. Oman mielipiteen kertominen on oppilaiden mielestä kuitenkin erilaista kuin jonkun muun asian kertominen opettajalle.

Oppilaat pelkäävät opettajan reaktiota mielipiteen kertomisen seurauksena. Opettajat vertailevat oppilaita toisiinsa yleensä käyttäytymisen suhteen, ei niinkään osaamisen suhteen. Opettajan antama palaute vaihtelee tilanteiden mukaan. Yleensä ottaen opettajan tulee huomioida enemmän antamansa palaute ja sen merkitystä oppilaalle. Palautteen antaminen on yksi opettajan tärkeä mahdollisuus tukea lapsen myönteistä käsitystä itsestään. Tulosten mukaan opettajan käyttäytyminen ei ole kovin merkittävää oppilaiden itsetunnon kehittämisen kannalta. Opettajan toiminta ei kuitenkaan tunnu olevan itsetuntoa tukevaa. Koulussa tulisi kiinnittää enemmän huomiota lapsen persoonallisuuden ja itsetunnon kehittämiseen. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa tavoitteeksi on asetettu oppilaan tasapainoisen persoonallisuuden kaikinpuolisen kehittämisen (vrt. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 11). Opetussuunnitelmassa itsetuntoa kuvataan monilla eri sanoilla useissa kohdissa: persoonallisuuden kehitys, persoonallinen arvopohja, henkinen kasvu, elämänhallinta, minäkuva tai suhde itseen. Opetussuunnitelman tavoite on tärkeä, kun on kyse näin merkittävästä asiasta.

13. 2 Koulun mahdollisuudet lapsen itsetunnon kehityksen tukemisessa

Koulussa ei kiinnitetä vielä tarpeeksi huomiota oppilaiden sosiaalisiin suhteisiin, vaikka ne ovat oleellisen tärkeitä lapsen itsetunnon kehittymisen ja oppimisen kannalta. Tämä tuli esille myös minun tutkimuksessani. Oppiminen on aina yhteydessä sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja siihen yhteydessä oleviin emotionaalisiin ja arvostukseen liittyviin tekijöihin. Itsetunto ei ole pelkästään yksilön asia vaan se on tärkeä tekijä sosiaalisessa ympäristössä. Myös Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (1994, 11) mainitaan seuraava tehtävä: *'Peruskoulun tulee luoda edellytykset suotuisalle sosiaaliselle kasvulle ja yhteistyössä toimimiselle ottamalla huomioon oppilaiden yksilölliset erot'*. Opettaja on tässä tärkeässä asemassa, sillä hän on keskeinen henkilö muutoksen välineenä. Opettaja antaa lapsille käyttäytymismallin ja ohjailee lasten sosiaalisia suhteita. Opettajan pitää lisätä ryhmään kuulumisen henkeä ja ryhmän hyväksymistä. Jokaisen lapsen pitää tuntea kuuluvansa ryhmään, jossa hänet hyväksytään. Lapselle pitää opettaa ystävystymisen taitoja, miten pidetään ystävyttä yllä ja miten toimitaan konfliktitilanteissa. Opettaja voi tukea lapsen yhteenkuuluvuudentunteita rohkaisemalla ottamaan muiden tarpeet ja tunteet huomioon.

Lapselle viestitetään, että hänestä pidetään ja häntä arvostetaan ja hän on yksi ryhmän jäsen. Lämmin ja osallistuva ilmapiiri tukee yhteenkuuluvuuden tunteen kehittymistä.

Itsetunnon kehittymisen kannalta on tärkeää, että oppilaan rooli oppimistapahtumassa on mahdollisimman aktiivinen. Silloin hän asettaa itselleen tavoitteita, ottaa vastuun oppimisestaan ja arvioi sekä oppimistaan että käyttäytymistään. Arvioinnissa tulisi nykyistä enemmän korostua oppilaan itsearviointi, joka tukee oppilaan kasvamista itsenäiseksi ja vastuulliseksi oppijaksi. Itseen arvioimalla kasvaa oppilaan tietoisuus itsestään, kokemuksistaan, työskentelytavoistaan ja tuloksistaan. Nykypäivän koulussa opettaja on vielä tiedon jakaja ja oppilas tiedon vastaanottaja. Jotta oppilas voi olla aktiivinen oppija, opettajan pitää muuttua enemmän oppimisen ohjaajaksi. Hän ohjaa ja auttaa tarvittaessa sekä kannustaa oppilasta omatoimisuuteen ja aktiivisuuteen. Opettaja-oppilassuhteelle on eduksi, jos opettaja on empaattinen, aito, avoin ja innostunut lapsista ja työstään. Opettaja oppii lapsilta samoin kuin lapset oppivat opettajaltaan. Opettajan oma vahva itsetunto on onnistuneen kasvatuksen perusta.

Opetuksen tulee koulussa perustua oppilaan aikaisempiin tietoihin, kokemuksiin ja kiinnostuksen kohteisiin. Itseohjautuvuus, valinnaisuus, vastuu ja joustavuus tulisi kuulua opiskeluun. Vaikka oppilaalla on vastuu oppimisestaan, koulussa rajat ja säännöt luovat turvallisuutta. Oppiminen tapahtuu sosiaalista vuorovaikutusta hyväksi käyttäen, josta esimerkkinä voi olla yhteistoiminnallinen oppiminen. Yhteistoiminnallista oppimista ilmentää positiivinen keskinäinen riippuvuus. Oppilailla on tunne, että kaikki tarvitsevat toisiaan. Oppimisessa käytetään vuorovaikutteista viestintää, jossa yksilöllä on vastuu, että kaikki tekevät oman osuutensa yhteisestä työstä. Sosiaaliset ryhmätaidot kehittyvät yhteistoiminnallisen oppimisen myötä.

Opettajan koulutuksessa tai täydennyskoulutuksessa tulisi enemmän kiinnittää huomiota opettajan psykologisen tiedon kartuttamiseen, jotta hän pystyisi mahdollisimman hyvin tukemaan lapsen persoonallista kehitystä. Opettajalla pitää olla tietoa oppilaan yleisen kehityksen lisäksi hänen psyykkisestä kasvustaan ja itsetunnon kehittymisestä ja tukemisesta. Lapsen tasapainoisen kasvun tukeminen koulussa on ainakin yhtä tärkeää kuin tiedolliset tavoitteet. Opettajalla on nykyään vielä enemmän haastetta lapsen henkisen kasvun tukemisessa kuin ennen. Yhteiskunnan nopeat rakenteelliset muutokset, taloudellinen lama, työttömyys ja perheiden hajoaminen

tuovat paineita vanhempien kautta lastenkin elämään. Koululla ja opettajalla on mahdollisuus tukea lasta hänen kasvussaan. Opettajalla on hyvä olla enemmän tietoa lapsen psyykkisestä kehityksestä, koska yhä useammat lapset voivat huonosti ja heillä saattaa olla psyykkisiäkin ongelmia.

13.3 Laadullisen tutkimuksen luotettavuus

Laadullisesta aineistosta tulkinnan avulla löytyneiden merkitysten ja merkityskategorioiden luotettavuus riippuu siitä, miten ne vastaavat tutkittavien ilmaisussaan tarkoittamia merkityksiä ja missä määrin ne vastaavat teoreettisia lähtökohtia. Laadullisessa tutkimuksessa on ennen kaikkea kysymys tulkintojen validiteetista. Aineiston kohdalla validiteetti tarkoittaa sitä, että aineisto on aitoa, jos tutkimushenkilöt puhuivat tutkijan olettamasta asiasta. Aineiston on oltava myös relevanttia ongelmanasettelun taustana olevien teoreettisten käsitteiden suhteen. Johtopäätökset ovat valideja, jos ne vastaavat sitä, mitä tutkittavatkin tarkoittivat. Johtopäätösten validiteettiin vaikuttaa myös tulkitut merkitykset suhteessa teoreettisiin lähtökohtiin. Luotettavuuden arviointi koskee aineiston ja kategorioiden validiteettia sekä tutkimushenkilöiden tarkoitusten ja tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien suuntaa. (Ahonen 1994, 129-130.)

Kvalitatiivinen tieto on tutkijakohtaista eli tutkija on tavallaan itse tutkimusväline. Tutkijan käyttämä aika, mukanaolo tutkittavan kanssa, suhteen läheisyys ja tutkittavan kielenkäytön ymmärtäminen auttavat saamaan todellista ja merkittävää tietoa tutkittavan elämästä ja tutkimuksen kannalta merkittävistä asioista. Kun tutkijan saamat tulokset vastaavat sitä, miten tutkittava itse asian on ymmärtänyt, on todennäköistä, että tutkija on ymmärtänyt sen oikein. Kun tutkimusraportti antaa tarkan kuvan kenttätöprosessista, se nostaa tutkimuksen validiteettia. Olen pyrkinyt raportoimaan tarkasti tutkimukseni vaiheet ja tulokset.

Tutkimuksen luotettavuuden vuoksi pidin tärkeänä valitessani haastateltavia, että he olivat vastanneet kyselylomakkeen valheosioihin totuudenmukaisesti. Haastattelussa on luotettavuuden kannalta oleellista, että oppilaat ymmärtävät haastattelijan kysymykset. Yksinkertaiset kysymykset helpottavat ymmärtämistä ja niiden oikeaa tulkintaa. Haastatellessani oppilaita he eivät aina ymmärtäneet kysymyksiäni. Siinä tilanteessa pyrin tarkentamaan kysymystäni tai muotoilemaan sen toisella tavalla, jotta oppilas puhuisi samasta asiasta kuin minäkin. Joskus lisäkysymys

oli tarpeen saadakseni paremmin selville oppilaan käsityksen. Kokemattomana haastattelijana erehtyy helposti tekemään johdattelevia kysymyksiä, mikä vaikuttaa luotettavuuteen. Tutkimukseni luotettavuus olisi saattanut vielä parantua haastatteleamalla oppilaita useamman kerran. Lasten käsitysten tutkiminen on haastavaa työtä ja käsityksiä on joskus vaikea saada selville. Lasten kokemustausta vaikuttaa heidän käsityksiinsä. Keräämäni aineisto oli relevanttia tutkimukseni tarkoituksen kannalta ja sitä oli riittävästi. Aineistoa tuntui kertyvän paljon mutta toisaalta sain useamman tutkimushenkilön avulla vahvistusta tuloksilleni.

Laadullisessa tutkimuksessa validiteetilla tarkoitetaan tieteellisten löydösten tarkkuutta eli missä määrin johtopäätökset vastaavat todellisuutta. Sisäisellä validiteetilla kuvataan tutkijan mittaamista, mittasiko hän mitä hän ajatteli mittaavansa. Ulkoinen validiteetti kuvaa sitä, missä määrin tutkijan oletukset ovat siirrettävissä toiseen tilanteeseen tai toisia ryhmiä koskeviksi. Tutkimuksen luotettavuuden tarkastelussa on huomioitava tutkijan vaikutus kokoamaansa aineistoon. (Syrjälä & Numminen 1988, 136.)

Laadullisen tutkimuksen ilmiöt eivät ole toistettavissa ja tulokset muuttuvat. Laadullinen tutkimus on aina ainutkertainen, kuten tämä minunkin tutkimukseni. En pyri sinänsä tulosten yleistettävyyteen tällä tutkimusjoukolla. Mutta on tärkeää huomata, että pedagogisesti voin yleistää tai siirtää tutkimuksessa saamiani tietoja omaan työhöni. Tutkimukseni tiedot ovat minulle merkittäviä löydöksiä. Voin käyttää hyödykseni tietoja oppilaiden persoonallisuuden ja itsetunnon kehityksen tukemisessa. Olen saanut tutkimukseni avulla tärkeää tietoa lapsen itsetunnosta ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä. Olen havainnut tutkimuksen tekemisen myötä, kuinka merkittävästä asiasta onkaan kyse. Vaikka aikaisemminkin olen tiennyt, että opettajalla ja tovereilla on merkitystä lapsen itsetunnon kehittymiseen, kuitenkin oman tutkimukseni tulosten valossa asian tärkeys paljastui itselleni. Työssäni tulen entistä enemmän kiinnittämään huomiota käyttäytymiseeni luokassa ja luokan sosiaalisiin suhteisiin. Koulussa tiedollisetkaan tavoitteet eivät toteudu, jos lapsen käsityksessä itsestään on suuria puutteita tai hänen on emotionaalisesti paha olla koulussa.

Tutkimukseni tulokset olivat aikaisempien tutkimusten suuntaisia. Kuitenkin tutkijalle oman työn tulokset ovat konkreettisempia ja tärkeitä, koska ne on itse kentältä hankittuja. Tutkimuksessani tuli selkeästi esille koulun ja erityisesti lasten sosiaalisten

suhteiden merkitys itsetunnon kehittymisen kannalta. Tulosteni esille tuominen laajemmalle lukijakunnalle, esimerkiksi artikkelin muodossa, olisi hyödyllistä.

13. 4 Kritiikkiä ja jatkotutkimushaasteita

Tutkimukseni on ollut mielenkiintoinen toteuttaa alkuvaikeuksista huolimatta, seuraavaa tutkimusta olisi jo paljon helpompi tehdä. Olen oppinut tutkimuksen aikana paljon sekä tutkimuksen tekemisestä että lapsen persoonallisuudesta ja itsetunnosta. Olen tehnyt tutkimustani huolellisesti pohtien ja hitaasti kypsyttellen. Teoriaosaa rakennettaessa on hyvä keskittyä tutkimuksen kannalta oleellisiin asioihin ja karsia rohkeasti pois asiat, jotka eivät liity kiinteästi tutkimuksen aiheeseen. Vieläkin enemmän pitäisi käyttää teoriaa hyväksi sekä haastattelun valmistamisessa että tulosten tulkinnassa. Havaitsin hyväksi menetelmäksi sen, että tein haastattelukysymyksiä valmiiksi, koska tämänikäiset lapset eivät puhu kovinkaan paljon oma-aloitteisesti. Haastattelun yhteydessä on mahdollisuus antaa lasten puhua. Kysymysteni avulla varmistin, että valitsemani teema-alueet käytiin läpi. Haastattelun analyysin aikana huomasin, että syvähaastattelu olisi myös hyvin huomioitava vaihtoehto ainakin tällaisessa melko vaikeassa aiheessa. Analysoidessani havaitsin joitakin 'aukkoja', jotka olisi voinut paikata syvähaastattelemalla oppilaita.

Haastatellessani ensimmäistä kertaa havaitsin myös kuinka helposti sortuu tekemään johdattelevia kysymyksiä. Haastattelu on hyvä tutkimusmuoto mutta melko työläs verrattuna johonkin muuhun menetelmään. Haastattelu oli kuitenkin tässä tutkimuksessa aivan oikea menetelmä. En ehkä olisi saanut millään muulla menetelmällä oppilailta sellaista tietoa, mitä haastattelemalla sain. Työläyttä lisäsi vielä tutkimukseni kaksi eri vaihetta: ensimmäisen vaiheen itsetunnon määrän kartoittaminen ja toisen vaiheen haastattelu, molemmat vaiheet olivat kuitenkin välttämättömiä. Haastateltavien perusteellinen ja huolellinen valinta oli tutkimuksen kannalta ratkaisevan tärkeää. Tutkimukseni paisuessa analyysivaiheessa ajattelin olisiko mahdollisesti kaksi haastateltavaa riittänyt. Siinä tapauksessa olisin ehkä menettänyt oleellista tietoa ja tutkimuksen luotettavuus olisi mahdollisesti kärsinyt. Tutkimalla ainoastaan itsetuntoluokkien ääripäitä, vahvaa ja hyvin heikkoa, olisin voinut paneutua tutkimukseni antiin vielä syvällisemmin.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tutkia opettajien käsityksiä itsetunnosta ja kuinka itsetunnon tukeminen toteutuu käytännössä. Myös opettajien ja

oppilaiden itsetuntokäsitysten kohtaaminen olisi hyvä tutkimusaihe: mistä he puhuvat itsetunnosta puhuessaan, mitä asioita he ottavat esille sekä kohtaavatko nämä käsitykset toisensa. Toimintatutkimuksena olisi hyödyllistä kehittää menetelmiä itsetunnon vahvistamiseen, mikä olisi lasten itsetunnon kehittämisen kannalta hyvin tärkeä aihe. Pitemmällä aikavälillä pitkittäistutkimuksen tekeminen, esimerkiksi tutkimukseni neljän eri itsetuntoluokan lasten kehitymisestä, olisi myös mielenkiintoinen ja tutkimisen arvoinen. Tällöin saisi tietoa lasten myöhemmistä vaiheista ja itsetunnon määrän merkityksestä heidän elämässään.

LÄHTEET

- Aho, S. 1987. Oppilaiden minäkäsitys. Minäkäsityksen rakenne, muuttuminen ja siihen yhteydessä olevia tekijöitä. Turun yliopiston kasvatustieteen laitos. Julkaisusarja A: 117.
- Aho, S. 1994. Miten ja miksi lasten itsetunto muuttuu koulussa? *Kasvatus* 5, 469-471.
- Aho, S. 1996. Lapsen minäkäsitys ja itsetunto. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otava.
- Ahonen, H. 1991. Hyvä itsetunto tarpeen sekä opettajalle että oppilaalle. *Ketju* 5, 8-9.
- Ahonen, R. 1997. Siiri Mieltunen kasvattaa oppilailleen vahvaa itsetuntoa. *Lapsen maailma* 11, 20-21.
- Ahonen, S. 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen, Saari. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä 113-160.
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Gummerus.
- Arajärvi, T. 1988. Tasapainoinen lapsuus. Juva: WSOY.
- Battle, J. 1980. Culture-Free SEI Self-Esteem Inventories for Children and Adults. 1980.
- Beane, J. & Lipka, R. P. 1984. Self-Concept, Self-Esteem, and the Curriculum. New York: Teachers College Press.
- Borba, M. 1989. Esteem builders. California: Jalmar Press.

- Burnett, B.C. 1994. Self-concept and self-esteem in elementary school children. *Psychology in the schools*, 31, 164-171.
- Burns, R. B. 1982. *Self-Concept Development and Education*. London: Holt, Rinehart and Winston.
- Curry, N. E. & Johnson C. N. 1990. *Beyond Self-Esteem: Developing a Genuine Sense of Human Value*. Washington: National Association for Education of Young Children.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1982. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi S., Remes P. & Sajavaara P. 1997. *Tutki ja kirjoita*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Jarasto P. & Sinervo N. 1998. *Kouluikäisen lapsen maailma*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kalliopuska, M. 1990. *Itsetunto*. Mäntän Kirjapaino Oy.
- Kalliopuska, M. 1994. Vertailu muihin haittaa itsetuntoa. *Liikunta & Tiede* 2, 15-16.
- Kalliopuska, M., Heikurainen E., & Larsio M. 1997. *Arvostan itseäni*. Vantaa: Psykologiatutkimus Mirja Kalliopuska.
- Kaukiainen A. 1996. Mielipahan näyttämöt - aggressio sosiaalisissa suhteissa. Teoksessa M. Sarkkinen (toim.) *Psykologia-johdantokurssi*. Jyväskylä: Gummerus.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1985. *Aggressiivinen lapsi*. Keuruu: Otava.

- Keltikangas- Järvinen, L. 1994. Hyvä itsetunto. Juva: Wsoy.
- Koivisto P. & Luttinen H. 1998. Rakastava arvostus tukee itsetuntoa. Lastentarha 2, 49-51.
- Koppinen A. & Koppinen M-L. 1988. Itsenäinen lapsi – vapaa aikuinen. Keuruu: Otava.
- Korpinen, E. 1990. Peruskoululaisen minäkäsitys. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Julkaisusarja A.
- Korpinen, E. 1993. Opettajan ja oppilaan minäkäsityksen kohtalonyhteys. Teoksessa E. Korpinen (toim.) Opettajaksi oppimaan - kasvattajaksi kasvamaan. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 7.
- Kääriäinen, H. 1988. Minäkuvan kehitys. Loimaan Kirjapaino Oy.
- Lawrence, D. 1996. Enhancing Self-Esteem in the Classroom. (2nd ed.) London: Chapman Publishing Ltd.
- Leinonen, P. 1996. Eläköön nuori. Kuinka koulu kasvattaa selviytymään elämässä? Helsinki: Cosmoprint Oy.
- Meriläinen, L. 1997. Koulun mahdollisuudesta lisätä nuorten elämänhallintaa. Terveen itsetunnon ja elämänhallinnan edistäminen peruskoulussa. Opetusministeriön työryhmien muistioita.
- Murto, K. 1989. Kohti oppilaskeskeistä pedagogiikkaa. Jyväskylä: Rotaprint-Paino.
- Nordahl, A. 1998. Jag kan! Arlov: Elanders Berlings.
- Ojanen, M. 1994. Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen. Tampere: Kirjatoimi.

Olasvirta, P. 1994. Koululaisen itsetunto rakentuu yhteistyössä. *Opettaja* 10, 20-21.

Olweus, D. 1992. *Kiusaaminen koulussa*. Helsinki: Otava.

Perhe, koulu ja kaverit tärkeimpiä elämässä. *Ilkka* 30.4.2000.

Perttula, M. 1994. Koulun pitäisi tukea paremmin lasten itsetuntoa. *Opettaja* 33, 22-23.

Perttula, M. 1994. Miten lapsi saa hyvän itsetunnon? *Lapsen maailma* 8, 28-29.

Poikkeus, A-M. 1996. Yksilön sosiaaliset vuorovaikutustaidot. Teoksessa M. Sarkkinen (toim.) *Psykologia-johdantokurssi*. Jyväskylä: Gummerus.

Roffey, S., Tarrant, T. & Majors, K. 1994. *Young friends*. New York: Cassell.

Rödström, M. 1992. *Lapsen kehitys 7-12 vuotta*. Keuruu: Otava.

Saarinen, P., Ruoppila, I. & Korhonen, M. 1989. *Kasvatuspsykologian kysymyksiä*. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Salpausselän kirjapaino.

Salmivalli, C. 1998. *Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Salmivalli, C. 1998. *Not only bullies and victims*. Turku: Painosalama Oy.

Scheinin, P. 1990. *Oppilaiden minäkäsitys ja itsetunto*. Vertailututkimus peruskoulussa ja steinerkoulussa. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 77.

Syrjälä, L. & Numminen, M. 1988. *Tapaustutkimus kasvatustieteessä*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51/1988.

Tuomi P. 1996. Peruskoululaisen minäkuva. Teoksessa R. Jakku–Sihvonen & A. Lindström & S. Lipsanen. Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa ? Helsinki: Yliopistopaino.

Wiehe, V. R. 1984. Self-Esteem, Attitude Toward Parents, and Locus of Control in Children of Divorced and Non-Divorced Families. *Journal of Social Service Research* Vol. 8 (1).

Vuorinen, R., Tuunala E. 1997. *Psykologian perusteet. Kehittyvä ihminen.* Keuruu: Otava.

Liite 1. Kyselylomake

Nimi: _____

Luokka: _____

	kyllä	ei
1. Toivoisin olevani nuorempi	1. _____	<u> x </u>
2. Pojat ja tytöt leikkivät mielellään kanssani	2. <u> x </u>	_____
3. Luovutan yleensä jos koulutehtävät ovat liian vaikeita	3. _____	<u> x </u>
4. Vanhempani eivät koskaan suutu minulle	4. _____	<u> x </u>
5. Minulla on vain muutama ystävä	5. _____	<u> x </u>
6. Minulla on hauskaa vanhempieni kanssa	6. <u> x </u>	_____
7. Minusta on mukavaa olla poika/tyttö	7. <u> x </u>	_____
8. Olen huono koulussa	8. _____	<u> x </u>
9. Vanhempani saavat minut tuntemaan, etten ole tarpeeksi hyvä	9. _____	<u> x </u>
10. Epäonnistun yleensä tärkeissä asioissa	10. _____	<u> x </u>
11. Olen enimmäkseen onnellinen	11. <u> x </u>	_____
12. En ole koskaan ottanut mitään, mikä ei kuuluisi minulle	12. _____	<u> x </u>
13. Häpeän usein itseäni	13. _____	<u> x </u>
14. Useimmat pojat ja tytöt ovat peleissä minua parempia	14. _____	<u> x </u>
15. Tunnen usein, etten ole hyvä missään	15. _____	<u> x </u>
16. Useimmat pojat ja tytöt ovat älykkäämpiä kuin minä	16. _____	<u> x </u>
17. Vanhempani eivät pidä minusta, koska en ole tarpeeksi hyvä	17. _____	<u> x </u>
18. Pidän kaikista tuntemistani ihmisistä	18. _____	<u> x </u>

19. Olen yhtä onnellinen kuin useimmat
pojat ja tytöt 19. x
20. Useimmat pojat ja tytöt ovat parempia
kuin minä 20. x
21. Minusta on mukava leikkiä itseäni
nuorempien lasten kanssa 21. x
22. Haluaisin usein jättää koulun kesken 22. x
23. Osaan tehdä asioita yhtä hyvin kuin muutkin 23. x
24. Muuttaisin monta asiaa itsessäni, jos voisin 24. x
25. Minulla on usein tunne, että haluaisin
karata kotoa 25. x
26. En ole koskaan huolissani mistään 26. x
27. Kerron aina totuuden 27. x
28. Opettajan mielestä en ole tarpeeksi hyvä 28. x
29. Vanhempieni mielestä olen epäonnistunut
yksilö 29. x
30. Olen usein huolissani asioista 30. x

Rastitettu vaihtoehto ilmentää vahvaa itsetuntoa.